

HZ. MUHAMMED'İN EĞİTİM FAALİYETLERİ

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
Araştırmanın Metodu.....	3
CAHİLİYE DÖNEMİNDE VE İSLÂM'DA EĞİTİM	3
I. Eğitim ve Terbiye	3
II. Cahiliye Döneminde Eğitim.....	4
III. Peygamberlere duyulan ihtiyaç	5
IV. Peygamberlerin vasıfları ve İslam'a Davet Metotları.....	5
V. Hz.Muhammed'in Peygamberliği ve Davetçiliği	7
VI. İslam'da Eğitim ve Temelleri.....	8
• BİRİNCİ BÖLÜM	
HZ. MUHAMMED'İN MEKKE'DEKİ İSLÂMÎ	
EĞİTİM FAALİYETLERİ	11
I. Müşrik Toplumun Yapısı.....	11
II. Hz.Muhammed'in Peygamberliğe Hazırlanması	12
III. Hz.Muhammed'e Vahyin Gelişi	13
IV. Gizli Davet Dönemi	15
1. İlk Müslümanların Vasıfları	16
2. Gizli Davet Döneminde Eğitim Yerleri ve Eğitim Yöntemleri	17
V. Aleni Davet Dönemi	18
1. Davet Merhaleleri.....	19
2. Aleni Davet Döneminde Eğitim Yerleri ve Eğitim Yöntemleri.....	19
VI. Müşriklerin Müslümanlara Uyguladıkları İşkenceler ve Boykot.....	20
VII. Müslümanların İslam'ı Yaşayabilmek ve Yayabilmek için	
Yeni Bir Yer Arayışları.....	21
1. Habeşistan Hicretleri.....	22
2. Taif'e Gidiş	23
3. Akabe Biatleri.....	24
4. Medine'ye Hicret.....	25
• İKİNCİ BÖLÜM	
HZ. MUHAMMED'İN MEDİNE'DEKİ İSLÂMÎ	
EĞİTİM FAALİYETLERİ	27
I. Medine'deki Siyasi Yapılanma Faaliyetleri	27
1. Mescid-i Nebevi'nin İnşası	28
2. Kardeşlik Anlaşması.....	29
3. Medine Vesikası-İlk Anayasa	30
II. Medine'de Eğitim Faaliyetlerinin Yapıldığı Yerler	31
1. Ebu Eyyüp el-Ensari'nin Evi	32
2. Mescitler.....	33
3. Suffa	34
III. Hz.Peygamberin Medine'deki İslâmî Eğitim Uygulamaları	36

1. Hz. Muhammed'in Eğitiminin Temelleri	37
2. Hz. Muhammed ve Çocukların Eğitimi	39
3. Hz. Muhammed ve Gençlerin Eğitimi	41
4. Hz. Muhammed ve Kadınların Eğitimi	43
IV. Hz. Muhammed ve Halkı Eğitme Usülleri.....	44
1. Hz. Muhammed'in Okuma-Yazmaya ve Farklı Dilleri Öğrenmeye Teşviki	46
2. Hz. Muhammed ve Medine'ye Gelen Elçiler.....	47
3. Hz. Muhammed'in Alimler ve Davetçiler Yetiştirmesi	48
4. Hz. Muhammed'in İslam'a Davet Mektupları.....	49
• ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MEDİNE'DE MÜSLÜMAN OLMAYAN GRUPLARLA	
SOSYAL İLİŞKİLER VE BUNLARIN EĞİTİM AÇISINDAN	
DEĞERLENDİRİLMESİ.....	52
I. Hz. Muhammed'in Müşriklerle İlişkileri	52
1. Hz. Peygamber'e Müşriklerle Savaşma İzninin Verilmesi	52
2. Bedir Savaşı ve Hikmetleri.....	53
3. Uhud Savaşı ve Hikmetleri	57
4. Hendek Savaşı ve Hikmetleri.....	59
5. Hudeybiye Anlaşması ve Hikmetleri	60
6. Mekke'nin Fethi ve Hikmetleri.....	63
7. Müşriklerle İlişkilerin Kesilmesi	66
II. Hz. Muhammed'in Yahudilerle İlişkileri.....	68
1. Yahudilerle Yapılan Savaşların Değerlendirilmesi	70
2. Kaynukaoğulları'nın Medine'den Çıkarılmasının Hikmetleri.....	71
3. Nadiroğulları'nın Medine'den Çıkarılmasının Hikmetleri	72
4. Kureyzaoğulları Olayı ve Hikmetleri	73
5. Hayber'in Fethi ve Hikmetleri.....	74
III. Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla İlişkileri	76
1. Mûte Savaşı Ve Hikmetleri	77
2. Tebük Seferi ve Hikmetleri.....	78
3. Necran Hıristiyanları	79
IV. Hz. Muhammed'in Münafıklarla İlişkileri.....	80
1. Abdullah b. Übey	81
2. İfk Hadisesi ve Hikmetleri	83
3. Dırar Mescidi	85
SONUÇ	86
BİBLİYOGRAFYA	89

KISALTMALAR

- a.e. : aynı eser
- a.g.e. : adı geçen eser
- a.s. : aleyhisselam
- bkz. : bakınız
- byy. : baskı yeri yok
- cc. : Celle Celaluhu
- Çev. : Çeviren
- D.i.B. : Diyanet İşleri Başkanlığı
- D.İ.D. : Diyanet İlmi Dergi
- Ed. : Editör
- H.z. : Hazreti
- md. : maddesi
- ra. : Radıyallahu anh
- Red. : Redaktör
- s. : sayfa
- s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Selem
- terc. : Tercüme eden
- t.siz. : tarihsiz
- vb. : ve benzeri
- vd. : ve diğerleri
- yay. : yayınları

ÖNSÖZ

İslâm Dini, insanlara dünya ve ahiret mutluluğunun kapılarını aralayan, manası itibariyle de selametın ve güvenliğin müjdecisi olan bir dindir. Peygamberi tüm insanlık için hidayet rehberi olan bu din, en büyük eğitici olan Rabbimizin bize bir armağanıdır.

İslâm dini, 14 asır önce koyduğu prensiplerle günümüze ışık tutmakta ve tüm insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarmaktadır. Çünkü Onun kaynağında sevgili Peygamberimize nazil olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti vardır. Bu dinin bütün hükümleri çağlara ve nesillere hitap eden eşsiz prensipler, her asrın ihtiyacına cevap verebilecek emsalsiz esaslardır.

Bugün ilerleyen bilim ve tekniğe rağmen, İslâmî eğitim için asırlar öncesinden günümüze eşsiz örnekler sunan Peygamberimizin usul ve metotlarının öğrenilmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber'in hayatı sadece Siyer ve Tarih araştırmacıları için değil, Eğitim araştırmacıları için de zengin bir bilgi birikimine sahiptir. Hz. Peygamber'in eğitim esasları her eğitimcinin bilmesi gereken kuralları ihtiva etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Hz. Peygamber'in hayatına yönelik bir Siyer çalışması yapmak değil, her zaman ve mekanda en güzel örnek olan Hz. Muhammed'in içinde yaşadığı müşrik toplumu, nasıl ve hangi yöntemlerle eğiterek, Müslüman ve hayırlı bir ümmet haline getirdiğini incelemektir.

Çalışmanın adına 'Hz. Muhammed'in Eğitim Faaliyetleri' denildi. Çünkü öncelikli görevi insanları tevhid dinine döndürmek olan Hz. Muhammed'in önündeki en büyük engel, şirk ve küfürdü. Put yapan elleri, yalnız Allah için secdeye kapanan ellere dönüştürmek için Hz. Peygamber'in yürüttüğu çalışmaların hepsi sistemli bir eğitim faaliyetiydi. O'nun İslâmî eğitim faaliyetlerinin incelendiği çalışmanın konuları şu şekilde sınıflandırıldı:

Giriş bölümünde, araştırmanın metodolojisi hakkında bilgi verilip, eğitim ve terbiyenin tanımı yapıldı. Cahiliye Dönemindeki eğitim faaliyetlerinin ne kadar eksik ve yetersiz olduğunu gözler önüne serdikten sonra İslâm'da eğitimin yeri ve önemine işaret edildi.

Birinci Bölümde de, Hz. Peygamberin Mekke'de uyguladığı eğitim faaliyetleri (davet ve tebliği) açıklandı. Gizli Davet Dönemi ve Ateni Davet Dönemi olarak eğitim faaliyetleri iki aşamada ele alındı. Yine bu bölümde Mekke'de zulümden bunalan Müslümanların İslam'ı daha rahat yaşayabilmek için Habeşistan'a hicretlerinden, Hz. Peygamber'in Tâif'e

gidişinden, ve Medine'ye hicret ederek hem İslâm'ın yayılması hem de kendilerinin refahı açısından daha yüksek standartlarda yaşayabilecekleri bir topluma kavuşmalarından bahsedildi.

İkinci Bölümde ise, Medine'de yeni bir toplumun teşekkülü çerçevesinde yapılan faaliyetler anlatıldı. Medine'ye hicretin hemen ardından Hz. Peygamber'in emriyle Mescid-i Nebevi inşa edilmiş, böylece Müslümanlar, ibadet, eğitim-öğretim gibi pek çok sosyal faaliyeti beraberce gerçekleştirebilecekleri bir çatı altında toplanmışlardı. Bundan sonra Mekkeli ve Medineli Müslümanları maddi manevi her türlü anlamda birbirine yakınlaştıran kardeşlik anlaşması yapılmıştı. Medine'deki Yahudilerle imzalanan Medine Vesikası ile de Müslümanlar siyasi anlamdaki varlıklarını göstermeye başlamıştı. Bundan sonra Hz. Peygamber'in, Medine ve civarındaki diğer gruplarla ilişkileri ve bu esnadaki eğitim uygulamaları açıklandı. Medine'deyken Müşrik Mekkelilerle devam eden siyasi ve diplomatik faaliyetler de eğitim çerçevesinde ele alınmaya çalışıldı. Bunun akabinde Yahudi ve Hristiyanlarla ilişkilerin, ve bu ikisinde etkili olan münafıkların tutumları incelendi.

Bu çalışmada, başta Kur'an ve sünnet olmak üzere bazı Siyer ve İslâm Tarihi eserlerinden, Eğitim üzerine yazılmış eserlerden istifade ettik. Çalışmalarım esnasında bilgi ve tecrübelerinden yaralandığım danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ali Kapar Bey'e, bölüm başkanımız Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu Bey'e ve tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamın Hz. Peygamber'in eğitimci yönünü araştıranlara ışık tutması dileğiyle....

Dilber KAYNAK

2007 KONYA

GİRİŞ

Araştırmanın Metodu

Bilimsel çalışmalarda verilerin incelenmesi, elde edilecek materyalin fikir örgüsüne sunumu ve çıkacak sonuçların bilimsel dayanağı olabilmesi yanında, düşünce döngülerinden yanlı olarak etkilenmeden sonuca ulaşmak önemsenir. Çalışmamız, bu nedenle temelde eğitim biliminin verilerini dayanak almakta, çıkarımların ve ulaşılacak sınırların bu doğrultuda güçlü kalabileceğini hedeflemektedir. İzlenen metodun bilimsel olması, araştırmanın sağlam durabilmesinin bir şartı olmaktadır.

Öncelikle eğitim öğretim ile ilgili bilgi veren inceleme araştırma ve kaynaklardan çalışmanın teorik altyapısını meydana getirmede faydalanılmıştır. Eğitim biliminin, din eğitimi, eğitim felsefesi, eğitim tarihi ve öğretim yöntemleri ile ilgili verileri öncelikle ele alınmıştır.

Çalışmamızda İslâm Tarihi kaynaklarında Hz. Muhammed'in eğitim faaliyetleri ile ilgili veriler taranmıştır. Ve saptanan bu bilgiler Din Eğitimi Bilimi ilkelerinin konuya yaklaşımı ile değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Hz. Muhammed'in, eğitimi hayat boyu devam etmesi gereken bir süreç olarak değerlendirilmesini hatırlatan veriler eğitim bilimi eserlerindeki ölçülere uyarlanmaya çalışılmıştır.

CAHİLİYE DÖNEMİNDE VE İSLÂM'DA EĞİTİM

I. Eğitim ve Terbiye

Eğitim Türkçe bir kelime olan eğmek kökünden gelmektedir. İnsan için kullanıldığında eğmek, insanın davranışında, inanıp benimseme ile bir değişiklik meydana getirme anlamındadır.¹ Genel anlamda ise, fert açısından anne karnında, toplum açısından ilk insanla başlayan; insanda ölümle, toplumda kıyametle son bulan, gelişme ve değişme sürecidir.

Arapça asıllı olan terbiye ise, lügat yönünden (Rabeve) kökünden gelir.² Tef'il babından olan terbiye, lügat bakımından: yetiştirme, kabiliyetlerini geliştirme; bilgi, saygı ve edep öğretme, iyi ahlak, nezaket, görgü gibi manalar için kullanılır.³ Şu halde Türkçede terbiyenin yerine konmaya çalışılan eğitim, bunu tam olarak karşılamaktan bir hayli uzaktır.

¹ Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara 1988, s.10

² Canan, İbrahim, Hz.Peygamberin Sünnetinde Terbiye, İstanbul, t.siz, s. 27

³ Turgay, Nureddin "Terbiye", Şamil İslam Ansiklopedisi, Temmuz 2000, VIII/58

Terbiye; bedene ve ruha sahip olduğu tekâmülü temin etmek, kabil olduğu kadar hüsne ve kemal vermektir.⁴

Kâinattaki bütün varlıkların terbiye görme ve kemal erme kanunları vardır. Bu kanunların sahibi, hâkimi, idareci ve yöneticisi de hiç şüphesiz Yüce Allah'tır.

Kur'an, eğitimi Rab kelimesi ile ifade etmektedir.⁵ Rab, yaratanın yarattığına doğru yolu göstermesi (irşad ve ihdası) demektir. Nitekim Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır;

“Oku! İnsana bilmediklerini öğreten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.”⁶

Bu ayette de ifade edildiği gibi Allah her ilmi bilen ve bu ilimlerden insanlara da lütfedendir.

Eğitimi peygamber düzeyinde ele aldığımızda ‘tebliğ’ etmek manasına gelir. Tebliğ ise hem eğitmek hem de öğretmeyi kapsayan geniş anlamı bir kelimedir.⁷

İslâm dini, insan terbiyesine son derece önem vermiştir. Kur'an ve sünnet ölçüleri içinde terbiye edilen, ona göre hareket eden insan, meleklerden daha üstün bir makama yükselmiş kabul edilir. Böylece İslâm'ın koyduğu terbiye kurallarına uyan insanlar dünya ve ahiret saadetine ermiş olurlar.⁸ Böylece eğitim sayesinde insanların ve tüm varlıkların üstün özellikleri ve mezziyetleri arttırılabilir.

II. Cahiliye Döneminde Eğitim

Hız. Muhammed'in risaleti öncesi Arabistan'da; Hıristiyanlık, Sâbilik, Mecûsilik gibi dinler yaşanmaktaydı. İnsanlar doğru ya da yanlış mutlaka bir dine inanıyorlardı. Tamamen inançsız olan bir insan neredeyse yok denecek kadar azdı. Çünkü bir dine bağlanma insanlar için fitri bir ihtiyaçtır. Bu dinlerin yanı sıra Arabistan'da insanların zihnini ve şahsiyetini putlaştırıp putperestlik hâkim durumda idi. Yıllarca tevhid inancının merkezi ve mabedi olan Kabe, putlarla doldurulmuş; evlerin her bir köşesi putlarla donatılarak ibadet mahalli haline getirilmişti.⁹ Arap Yarımadası'nda en yaygın inanç putperestlik olunca, Kabe'yi ziyarete gelenler buradaki putları ziyaret ederek ibadet ediyorlardı. Tevhid inancı hemen hemen unutulmuş gibiydi.

⁴ Canan, İbrahim, a.g.e, s.28

⁵ Yazır, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, t.siz a.g.e, I/76

⁶ Alak 96: 3,4,5

⁷ Bayraklı, Bayraktar, a.g.e, s.105

⁸ ,I Yazır, Muhammed Hamdi, I/81, Turgay, Nureddin , a.g.e, VIII/58

⁹ 6 Kapar, Mehmet Ali, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri, İstanbul 1993, s.99

Bu devirdeki en belirgin özellik, dini ve içtimai hayatın düzensizliği idi. Bundan dolayı Kur'an'da bu devre cahiliye devri olarak isimlendirilir.¹⁰ Bu dönem, gerçek ilim anlayışından ve ciddiyetten uzak, barbarca ve taşkınlık içerisinde, haksızlık ve zulmün egemen olduğu bir dönemdi.¹¹

Araplar, bedevi bir hayat sürmekteydiler. Şehir hayatından uzak olmaları sebebi ile toplumun pek çok sahasında olduğu gibi eğitim sahasında da çok geri kalmış ve sefahatin kucağında idiler. Hatta İslâm'ın tebliğ edildiği dönemde Mekke'de okuma yazma bilenlerin sayısı yirmiyi bulmuyordu. Varaka b. Nevfel, Hz. Ömer, Hz. Ebubekir, Ebu Sufyan okuma yazma bilenlerdendi.¹² Cahiliye döneminin belli başlı ilim dalları arasında edebiyat, nesep ilmi, hitabet ve ilm-i nücum bulunmaktadır.¹³ Bunların dışında farklı ilim dallarında bir ilerleme mevcut değildi.

III. Peygamberlere Duyulan İhtiyaç

Genel olarak İslâm, insanın doğuştan iyi olduğunu kabul eder. Bozulma sonradandır. Zulmetmek ve yanlış hareket etmek, peygamberlerin gönderilmesine sebep olmuştur.¹⁴ İnsana yaratılışı gereği fiillerini, huylarını iyileştirmek, doğru olanı yanlış olandan ayırt etmek kabiliyeti verilmiştir. Onun bu şekilde eğitime müsait olması da fitratı gereğidir. Bu eğitimin gerçekleşmesi için de dinler gelmiştir.¹⁵

İnsan akli her ne kadar diğer varlıklardan üstün olsa da kemal derecesinde olmadığı için yeterli değildir. Hak ile batılı ayırt edemez. Peygamberler, Allah'ın onlara verdiği üstün vasıflarla, insanlara bilmediklerini öğreten muallimler ve onları hak üzere eğiten mürebbilerdir. Onlar, peygamberi oldukları dinin ilk öğretmeni olmuşlardır. Çünkü Peygamberlerin hepsi de bizzat Allah'ın eğittiği seçkin insanlardır.

IV. Peygamberlerin Vasıfları ve İslâm'a Davet Metotları

Peygamberlerin gelmiş oldukları zaman ve mekanlar farklı olmasına rağmen hepsinin bir takım ortak özellikleri vardır. Diğer insanlardan onları farklı kılan bu özellikleri sayesinde

7 Al-i İmran 3: 154; Ahzâb 33: 33; En'âm 6: 136,140,141; Enfâl 8:35

8 Kapar, Mehmet Ali, a.g.e, s.101

¹² Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, çev..Salih Tuğ, Ankara 2003, c.2, s.760, Kapar, Mehmet Ali, a.g.e. s.85

¹³ Kapar, Mehmet Ali, a.g.e, s.87

¹⁴ Bayraklı, Bayraktar, İslam'da Eğitim, İstanbul 1983, s.114

¹⁵ Bayraklı, Bayraktar, a.g.e s.107

peygamberliğe layık görülmüşlerdir. Hepsi Allah tarafından gönderilmiş elçiler olduğu için bütün peygamberlerin şahsiyetinde var olan bu sıfatlar şunlardır:

Sıdk: Doğru sözlüdürler.

Emanet: Güvenilirdirler.

Fetnet: Kuvvetli zekâ ve akla sahiptirler.

İsmet: Büyük günahlardan korunmuşlardır.

Tebliğ: Emroldukları şeriatı ümmetlerine aynen bildirmişlerdir.¹⁶

Peygamberler, etraflarındakilere Allah'ın dinini tebliğ ederken, daima doğru sözlü ve güvenilir olmak zorundadırlar. Çünkü dini insanlara öğretebilmeleri ve yaşadıkları toplumu eğitebilmeleri için öncelikle kendi yaşamları ile örnek olmalıdırlar. Bu sebeple Allah tarafından büyük günahlardan korunmuşlar, insanlar arasında sahip oldukları güzel ahlâki faziletleri ile öne çıkmışlardır. Kur'an'ı Kerim'de, Hz. Muhammed'in insanları dine nasıl davet edeceği anlatılırken, Allah cc O'nun gıyabında bütün peygamberlerin uyması gereken davet prensiplerini şu şekilde sıralamaktadır:

“İşte onun için sen (tevhide) davet et ve emrolduğun gibi dosdoğru ol! Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği Kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş de ancak O'nadır.”¹⁷

Görüldüğü gibi Ayet-i Kerime'de Hz. Muhammed'in sahip olması gereken sıfatlar sıralanmıştır. Bu sıfatlar genel itibariyle Allah'ın göndermiş olduğu bütün Peygamberlerde bulunmasına rağmen, aralarında bir takım farkların bulunması da muhtemeldir. Nitekim Allah, Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

“O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir...”¹⁸

Hız. Adem'den bu yana bütün peygamberler eziyet ve sıkıntılara maruz kalmışlar, kendileri emin şahıslar olmalarına rağmen yalanlanmış ve iftiralara hedef olmuşlardır. Fakat onlar sabırla yollarında ilerlemeye devam etmişlerdir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu husus şu ayetlerle ifade edilmektedir;

“Andolsun, senden evvelki peygamberler de yalanlanmıştı, tekzip edildikleri ve ezaya uğradıkları şeylere karşı sabretmişlerdi.”¹⁹

¹⁶ Nizamoğlu, Rıdvan, “Örnek Şahsiyet ve Eseri ile Peygamber (a.s)”, D.İ.D (Özel Sayı), Ankara 2003, s.120

¹⁷ Şûrâ 42: 15

¹⁸ Bakara 2: 253

“Eğer siz yalanlarsanız, sizden öncekiler de (Peygamberlerini) yalanlamışlardı. Peygamberlerin üzerine düşen vazife ise apaçık tebliğden başkası değildir.”²⁰

Bilginin kaynağı ilahidir. İlk insan Hz. Adem, varlıklar hakkında bilgiyi Rabbinden öğrenmiş, meleklerle verilmeyen bu üstünlük insana verilmiş, böylece insan, meleklerin saygı göstermek durumunda olduğu bir varlık olmuştur.²¹ Tüm peygamberlere gerekli bilgiler, Allah tarafından öğretilmiştir. Bu sebeple hepsi, hak ile batılı, hayır ile şerri, ma’ruf ile münkeri, doğru ile yanlış, faydalı ve zararlıyı ayırt edebilecek bilgiye sahiptirler.²² Bunun yanı sıra Allah bütün elçilerine hikmet vermiş, bunun sayesinde muhataplarının akıllarına ve düşüncelerine hitap etmelerini istemiştir.²³

Peygamberler davet ettikleri zaman ve mekânın şartlarını bilerek, muhataplarının anlayabileceği bir lisanla tebliğlerini yapmışlardır. Allah’ın nurunu söndürmek için uğraşan imansızlarla mücadelelerinde de en güzel metotları seçmiş, aşırı davranmamış, onların hatalarına asla düşmemişlerdir.²⁴ Çünkü onlar insanları hayra davet eden, iyiliği emredip, kötülükten sakındıran Allah’ın seçilmiş kullarıdır.²⁵ Bu özellikleri sayesinde de Allah peygamberlerini yalnız bırakmamış, her zaman yardımcıları olmuştur.

V. Hz. Muhammed’in Peygamberliği ve Davetçiliği

Allah’tan gelen vahyi tebliğ etmek ve bu çerçevede Allah’ın emirlerini yaşayarak öğretmek gibi zor bir görev için seçilen Hz. Muhammed, bu büyük görevi üstlenmiş ve hakkıyla yerine getirebilmek için programlı bir şekilde çalışmıştır. İhtiyaçlara ve hadiselere göre tam yirmi üç sene inmeye devam eden vahiy vasıtasıyla Allah da O’nu her zaman desteklemiştir. Bu uzun süre Hz. Peygamber için hem öğrenme hem de öğretme süreci olmuştur.²⁶

Hz. Peygamber, bu süre zarfında hem akıllara, hem gönüllere hitap etmiş, hem de sosyal alanda insanlar arası ilişkilerin düzenli yürütmesini sağlayan, tatbiki elverişli kurallar ortaya koymuştur. İnsanlar tarafından uygulaması kolay olan ve sıkıntı vermeyecek kurallar getirmiştir. Böylece fert, aile ve toplum ahlakının en doğru, en duyarlı örneklerini vermiştir.

¹⁹ En’am 6: 34

²⁰ Ankebut 29:18

²¹ Bakara 2: 31

²² Mâide 5: 110, Enbiyâ 21:79, Neml 27:15

²³ Önkal, Ahmet, Resulullah’ın İslam’a Davet Metodu, İstanbul 2000, s.87

²⁴ Önkal, Ahmet, a.g.e, s.84

²⁵ Al-i İmran 3:104

²⁶ Gazali, Muhammed, Fıkhu’s-Sire, çev:Resul Tosun, İstanbul 1997, s31

Fert için olgunlaşmanın, aile için mutluluğun, toplum için huzur ve refahın yollarını göstermiştir.²⁷ Çünkü O, hayatın her alanında tekamülü oluşturmak için çabalamıştır.

Hız. Peygamberin mesajı her şeyden evvel geldiği çağda büyük bir yeniliktir. Dolayısıyla O'nun peygamberlik döneminin tamamı yeniliklerle doludur. Yalnız O, bu yenilikleri gerçekleştirirken o güne kadar insanlığın ürettiği, vahye aykırı olmayan, akla ve insan yaratılışına uygun olan iyi uygulamaları, yani ma'rufu yıkmamıştır.²⁸ Çünkü O'nun amacı insanların değer verdiği şeyleri hiçe saymak değil hakkı batıldan ayırmaktır. Ve ancak böylesine bir dini anlayış ve sistemle başarıya ulaşacaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala şöyle buyurmaktadır;

“Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e hakkı batıldan ayıran Kur'an'ı indiren Allah yüceler yücesidir.”²⁹

“Andolsun içinizden size öyle bir peygamber geldi ki, sizi sıkan şeyler O'na çok ağır gelir; O size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”³⁰

Ayetlerde de belirtildiği gibi Hız. Peygamber ümmetine karşı çok merhametlidir. Hız. Peygamberin vasıflarını anlatan kaynaklar, onun hoşgörülü mizacına da büyük yer ayırırlar. Hız. Ali'nin diliyle O, insanların en hoşgörülüsü ve en doğru sözlüsüdür. Aynı zamanda ahlakı en güzel, en yumuşak, arkadaşlıkta en cömert olanıdır. Toplum içindeki mevkisine ve ağır görevine rağmen, engin hoşgörüsüyle insanların kalplerini kazanıp, nefret ettirmemiştir.³¹ Bu güzel hasletleri sebebiyle Hız. Peygamberin daveti başarıya ulaşmıştır.

Âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak gönderilen ve bize bilmediklerimizi öğreten Hız. Muhammed, risaleti öncesi ve sonrasında her sahada olduğu gibi ilmi hususta da Rabbânî bir eğitime tabi tutulmuştur.

‘Allah, sana kitabı ve hikmeti indirdi ve (evvelce) bilmediklerini sana öğretti. Allah'ın senin üzerindeki lütfu ve inayeti çok büyüktür...’³²

Rasûlüne böylece bilmediklerini öğreten Cenab-ı Hak, ‘(Habibim): Rabbim ilmimi arttır de!’ buyurarak O'nu ilmi hazırlığa teşvik etmektedir. Kur'an'da da Hız. Peygamber, ‘Allah'ın Elçisi’ olarak vasıflandırılmakta ve ‘öğüt ver’, ‘davet et’, ‘ikaz et’ emirleriyle görevleri anlatılmaktadır. Böylece O'nun bütün insanlığa uyarıcı (münzir) ve müjdeleyici (mübeşşir) olarak gönderildiği, evrensel bir peygamber olduğuna işaret edilmiştir³³

²⁷ Algül,Hüseyin , “Alemlere Rahmet Hız.Muhammed”, D.İ.D (Özel Sayı) s.482

²⁸ Sarıçam,İbrahim, Hız.Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara 2004 s.281)

²⁹ Furkan 25:1

³⁰ Tevbe 9:128

³¹ Sakallı,Talat, “Hız. Peygamber ve Dini Hoşgörüsü”, D.İ.D (özel sayı) s.404

³² Nisa 4:113

³³ Taha 20:114, Ahzab 33:46

Cahiliye adetlerinden uzak bir hayat yaşamış, içinde bulunduğu toplumun ahlaken takdir ve beğenisini kazanmış biri olan Hz. Peygamber, Allah tarafından da takdir edilen bir kul olmasına rağmen, O'nun eğitiminden geçerek, hali ve hareketleriyle İslâm'ı yaşayan, ve bu şekilde insanlara anlatan bir peygamber olmuştur.

VI. İslâm'da Eğitim ve Temelleri

İslâm, insanı Allah'ın istediği şekilde bir kul olmak için hazırlar. Bu yüzden İslâmî eğitim de bunu hedef alır. İslâmî eğitim, dinin esaslarına bağlı, beşeriyeti sapıklıktan hidayete, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için her zaman ve her yerde Hak dini tebliğ edecek Müslüman şahsiyetin teşekkül ettiği sağlam temeldir. İslâm Medeniyetinin fikir ve prensipte, söz ve işte, ahlak ve davranışta, usûl ve nizamda, dünyada da ahirette de başarılı olması için dayanması gereken temel, İslâmî terbiyedir.³⁴ En üst eğitici (Rab) Allah olduğuna göre, insan psikolojisini de en iyi bilen O'dur. İnsan şahsiyetindeki temel özellikleri, en iyi bilen de onu yaratandır.³⁵ Bu husus ayette şu şekilde açıklanmıştır;

“Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne vermek istediğini de biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.”³⁶

Mademki eğitim insan üzerinde bir tasarruftur. Öyle ise bu tasarruf insanın zulüm, nankörlük, cahillik, azgınlık, kıskançlık, acelecilik, korku, mücadele gibi fitri özellikleri bilinmeden yapılamaz. Bu nedenle İslâm, eğitim ilkelerini insan fitratının niteliğine göre belirlemektedir.³⁷ Çünkü insanın bu özellikleri bazen onun tekâmülünü engelleyebilecek kadar artar ve onu hiçbir şey öğrenemez hale getirir. Her zaman kendi kendine yetebileceğini sanan insanın öncelikle kendi aciz ve zayıf yönlerini öğrenmesi ve bunları geliştirmek için çaba sarfetmesi gerekir. İşte insanın bu özellikleri göz önüne alındığı takdirde İslâmî eğitimden verimli sonuçlar almak mümkün olur.

Hz. Muhammed'in hitap ettiği kimseler eğitim açısından vasat hatta vasat altı sayılabilecek kimselerdir ki Rasûlüllah onlara, ruhi ve dünyevi hayatın her ikisini birden aynı kapta toplayan bir sentez oluşturmanın yollarını göstermiştir. İnsan hayatının bu her iki yanını da nasıl bir muvazene içinde tutabileceklerini öğretmiştir. Böylesine bir dini anlayış ve sistem, her bir fert için geçerli, vazgeçilmez, asgari bir takım esas noktalar tespit edip ortaya koymuştur.³⁸

³⁴ Bayraklı, Bayraktar, İslâm'da Eğitim, s.106

³⁵ Bayraklı, Bayraktar, a.g.e, s.103

³⁶ Kaf 50:16

³⁷ Bayraklı, Bayraktar, a.g.e, s.104

³⁸ Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, Ankara 2003, I/200

İslâmî eğitimin temel prensiplerinden biri de ‘tedricilik’ tir. İnsanlara öncelikle İslâm’ın temel esasları, helal ve haram olan hususlar açıklanmıştır. Putperestliğin ortadan kaldırılması ve yerine tevhid inancının yerleşmesi için öncelikle Tevhid esasları üzerinde durulmuştur.³⁹ Tevhid akidesi insanların gönlüne iyice yerleştikten sonra İslâm’ın ahkâmına yönelik hususlar emredilmiştir. Hz. Aişe bunu şöyle açıklamaktadır;

‘Mükâfat ve cezaya ait olan ayetler önce indirilmiş, herkes bunlara alıştıktan sonra nelere riayet edileceğine, nelerden kaçınılacağına dair ayetler inmişti. İslâmiyet, İslâm hayatının yeryüzünde başladığı ilk gün herkese ‘içki içmeyin, içki haramdır!’ demiş olsaydı, onu kabul eden bulunmazdı.’⁴⁰

Dini hükümlerin bu şekilde kademeli indirilmesindeki hikmetli maksat; Arapları İslâm’ın emirlerine göre yaşatabilmek için onları bu gibi hayatın umdelerine alıştırmak idi. Ne var ki insanları eski adet ve alışkanlıklarından, bağlı buldukları dinlerinden, bir anda çevirmek kolay bir iş değildir. Bunu iyi bilen Hz. Peygamber, bozuk inançları söküp atmada fitratın kanunlarına uyarak sıkı bir tedrice gitmiştir. Bu tedric, hem inanç ve ibadette, hem de hükümlerde olmuştur. Böylece Hz. Muhammed, Müslümanları barışta, savaşta, sıkıntı ve mutlulukta, dini, sosyal, ahlaki ve siyasi yönden mükemmel bir şekilde eğitmiştir.⁴¹

İslâmî eğitimin temellerini ve hareket noktasını oluşturan bu hususlar sayesinde insanlar karanlıklardan aydınlığa çıkmıştır. Cahiliyye döneminde Arapların eşrâfi bile okuma yazma bilmezken, İslâm her Müslümana ilim tahsil etmeyi farz kılmış, artık her ev ilim tahsil edilen bir mektep haline gelmiştir.⁴² İslâm ile hem bozuk inançlarından kurtulup sağlam bir dine inanmaya başlayan insanlar, hem de yıllardır kayboldukları cehaletin içinden sıyrılıp eğitilmiş birer fert haline gelmişlerdir.

³⁹ Sarıçam, İbrahim a.g.e, s.59

⁴⁰ Şibli, Mevlana, Asr-ı Saadet, Terc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1977 I/470

⁴¹ Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v), Konya 1988 s.16

⁴² Şibli, Mevlânâ, a.g.e, s.460

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN MEKKE'DEKİ İSLÂMÎ EĞİTİM FAALİYETLERİ

Hiz. Muhammed, Mekke şehrinde doğup büyümüş olduğu için içinde yaşadığı toplumun sosyal yapısını yakından tanımaktaydı. Risâlet görevi de bu sebeple Mekke'de başladı. Burada yaklaşık on üç yıl süren, insanlara İslâm'ı tanıtmaya ve öğretmeye dönemi boyunca pek çok zorlukla karşı karşıya geldi. Ama O, hiçbir zaman yılmadan bu kutlu görevi yapmaya devam etti.

Bu bölümde Hiz. Peygamber'in doğduğu ve yaşadığı şehir halkı olan Mekkelilere İslâm'ı anlatmak için ne gibi zorluklarla karşılaşmış, bu zorluklarla nasıl baş ettiğini anlatacağız. Mekkelilerin yanı sıra her yıl Kabe'deki putları ziyaret etmek için dört bir yandan Mekke'ye gelen insanlara İslâm'ı öğretmek için yaptığı eğitim faaliyetlerini inceleyeceğiz.

I – Müşrik Toplumun Yapısı

Müşrik: açıktan açığa Allah'a küfreden, sayısız ilahlara inanan, onları O'na ortak ittihaaz eden, Müslüman, yahûdi, hıristiyan ve mecûsi olmayan, şirki din olarak kabul eden anlamında Arap putperestler için kullanılan bir kelimedir.⁴³ Genel olarak küfür zümresinde görülen müşrikler, Kur'an-ı Kerim'de, putlardan yardım bekleyen, Allah'ı ve ayetlerini yalanlayan, Allah'ı bırakıp da başka şeylere tapan, kıyameti inkar eden şekilde vasıflandırılmıştır.⁴⁴

İslâm öncesinde Arap toplumunu şirke sevk eden en önemli sebep, onların Mekke'ye ve Kabe'ye duydukları saygıdır. Onların bu bölgeye olan aşırı tutkuları sebebiyle, Hiz. İbrahim ve İsmail'in dinin değiştirerek putlara tapmaya yöneldiler.⁴⁵

Arapların taptığı putların bir kısmı ağaçtan, bir kısmı taştan diğer bir kısmı ise madendendi. Hübel, Lât, Menat ve Uzza gibi büyük putların yanı sıra her bir kabilenin hatta her bir ailenin ayrı bir putu vardı. Durum böyle olunca o dönemde Arabistan'daki put adedini bilmek bir hayli zorlaşmaktadır.⁴⁶ Arap müşrikler Allah'a inanmıyor değillerdi. Onlar hem Allah'ı hakim olarak kabul ediyorlar hem de putların Allah'la kendi aralarında bir aracı olduğunu düşünerek şirke düşüyorlardı. Bu durum Kuran-ı Kerim'de şöyle tasvir edilmektedir:

⁴³ Yazır, M.Hamdi, II/ 770

⁴⁴ Râd 13:14; Araf 7:37; Maide 5:76, İsra 17:96

⁴⁵ Kapar, M.Ali, s. 27, 28

⁴⁶ Kapar, M.Ali, s. 31

“Onların çoğu ancak ortak koşarak Allah’a iman ederler.”⁴⁷

Putperest Arap toplumunun başlıca ibadetleri şunlardı: Hac, umre, tavaf, kurban, oruç, falcılık ve putlara hediye takdimi; putlar adına yapılan dua ve yeminler, çocuklara ad olarak put isimlerinin verilmesi⁴⁸ gibi her türlü ibadete şirk ve küfür karıştırmışlardı.

Müşrik Araplar dini açıdan olduğu kadar sosyal ve siyasi açıdan da kötü bir durumda idiler. İffet ve şeref maksadıyla kız çocuklarını öldürüyorlar, cömert görünmek için mallarını telef ediyorlar, intikam ve yiğitlik için aralarında çıkan anlamsız savaşlarda mallarını ve canlarını heba ediyorlardı.⁴⁹

Tabiatlarında temiz insan fitratı, cömertlik ve mertlik taşıyorlardı ama kendilerine doğru yolu gösterecek bilgilerden yoksun idiler. Cehalet hat safhada idi. Eğitime muhtaç idiler.⁵⁰ Sahip oldukları bu özelliklerden dolayı İslâmiyet öncesi putperest Arap toplumunun içinde bulunduğu döneme Cahiliye Dönemi denilmektedir.

II- Hz. Muhammed’in Peygamberliğe Hazırlanması

Peygamberlik vazifesi kolaylıkla deruhte edilecek basit bir görev değildir. Hele son peygamber Hz. Muhammed’in vazifesi diğer peygamberlerden çok daha ağırdı. O, bütün insanlığı tevhide, hakikate, hidayete, kurtuluşa ve huzura davetle görevliydi.⁵¹ Oysa diğer peygamberlerin hepsi belirli bir kavme gönderilmişti. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in İslâmî davet ve nebevî eğitim vazifesini yürütebilmek için ruhen, ilmen, bedenen ve maddeten hazır olması gerekirdi. Bu hususta gereken hazırlıkları Allah’ın izni ve yardımıyla tamamlayan Hz. Muhammed peygamberliğinin her döneminde bu bilinci taşımıştır.

Rasûlüllah’ın davetinde İslâmî eğitime hazırlık merhalesinin, O’nun doğumundan hatta nesebi söz konusu edilecek olursa çok önceden başladığını ve hayatı boyunca da devam ettiğini görürüz. Elbette O’nu, bu davete hazırlayan ve O’na yön veren, bizzat Cenab-ı Hak idi. Ve O, rasûlünü kavminin şerefliileri arasından özellikle seçmişti.⁵²

Rasûlüllah’ın peygamberliğinden önce karşılaştıkları güçlükler, Harbu’l-Ficar ve Hılfu’l-Fudûl’a katılması gibi tecrübeler O’nun ailevi, nefsi, iktisadi, siyasi, dini ve içtimai her sahada hazır hale gelmesi içindi.⁵³ Böylece O daha sonra karşılaşacağı güçlüklerle hazırlanmıştır.

⁴⁷ Yusuf 12: 106

⁴⁸ Kapar, Mehmet Ali, s. 33

⁴⁹ Kocatepe, Mehmet, Hz. Muhammed’in Mekke Döneminde Uyguladığı Yaygın Eğitim, Konya 1999, s. 38

⁵⁰ El- Bûtî , M. Said Ramazan, Fıkhü’s Siyre, Terc: Ali Nar, vd. , İstanbul 1992, s.39

⁵¹ Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi, İstanbul 1986, I/195

⁵² Önkal, Ahmet, s. 113

⁵³ Önkal, Ahmet, s.119

Hız. Peygamber'in, nübüvvete ruhen hazırlanmasında uzlete çekilmesinin de ayrı bir yeri vardır. Allah'ın nimetlerini tefekkür ve şükürle geçirdiği bu özel anlarda ruhen olgunlaşmıştır.

Hız. Peygamber, yaşadığı devirdeki pek çok Arap gibi okuma yazma bilmiyordu. Fakat bu O'nun da diğerleri gibi cehaletin esiri olduğu ve cahiliye adetlerinin körü körüne uygulayıcısı olduğu anlamına gelmez. Çünkü Hız. Peygamber'in yaşadığı dönemde Arap Yarımadası'nda kitabi ilimlerden ziyade şifahi ilimler (nesep ilmi, ticaret vs. gibi) ve belagata önem verilmekteydi. Rasûlünü bu hususlarda gerekli bilgilerle donatan Allah-u Teala Kuran-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

“Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi. Ve (evvelce) bilmediklerini sana öğretti. Allah'ın senin üzerindeki lütfu ve inayeti çok büyüktür.”⁵⁴

Ayette de vurgulandığı üzere Allah, peygamberine nübüvvet için gerekli her şeyi öğretmiş, çocukluğundan itibaren de buna uygun bir hayat yaşatmıştı. O, fasih bir lisan öğrenmesi için daha bebek iken sütanneye verilmişti. Dedesinin şehrin ileri gelenleri ile yaptığı ciddi müzakereleri yakından izlemiş ve tek meşgalesinin oyun oynamak olacağı yıllarda cemiyet meselelerine aşina olmuştu. Daha çocuk yaşta maişet temini hususunda amcasına yardımcı olmak maksadı ile çobanlık yapmış bu sayede etrafındaki varlıkları sevk ve idare edebilme yeteneğini kazanmıştı.⁵⁵

Gençlik devresinde başladığı ticari faaliyetleri, O'na Arap Yarımadası'nda ve komşu devletlerde bulunan çeşitli kabileleri ve insan topluluklarını görme ve tanıma imkanı vermişti.⁵⁶ Bu ve benzeri vesilelerle Rasûlünü gerekli hususlarda aydınlatan ve bilgi sahibi eden Allah-u Teala O'nun ruhî, ilmî, bedenî, maddi-manevi her yönüyle nübüvvete hazırlanmasını sağlamıştır.

III- Hız. Muhammed'e Vahyin Gelişi

Hız. Muhammed'e ilk vahiy kırk yaşındayken gelmiştir. Bunun öncesinde O, ilahi irade tarafından peygamberliğe hazırlanmış ve eğitilmişti. Davete hazırlık döneminde uzlete çekilmekten ve ibadet etmekten hoşlanır olmuştu. Yine bir gün Hira mağarasındayken “Oku!” emri ile Cebrail kendisine gelmiş ve şu ayetleri vahyetmişti:⁵⁷

⁵⁴ Nisa 4:13

⁵⁵ Önkal, Ahmet, s.134

⁵⁶ Önkal, Ahmet, s.135

⁵⁷ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, el-Bidâye ve'n-Nihâye, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1994, III/ 9, Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi: I/ 191

“ Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı aşılınmış bir yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten ve (ona) kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.”⁵⁸

Bu ayetler ile nübüvvet görevi başlayan Hz. Peygamber, yaşadığı şeyin korkusuyla koşarak evine gidip olanları eşi Hz. Hatice’ye anlatmış ve “ başıma bir iş gelmesinden korkuyorum” demişti. Hz. Hatice de “ Hayır, Allah’a yemin ederim ki, O seni asla rüsva etmeyecektir. Çünkü sen akrabalık bağlarını gözetip kuvvetlendirir, akrabalarını ziyaret eder, misafiri ağırlar, muhtacın yükünün yüklenir, yoksulu kazandırır, hakkın katından gelen musibetlere karşı insanlara yardım edersin” diyerek onu teselli etmiştir.⁵⁹

Hz. Hatice’nin sözlerinden Hz. Muhammed’in peygamberlik öncesinde de örnek vasıflar sergileyen biri olduğunu anlıyoruz. Bu özellikleriyle O, Allah’ın peygamberi olmayı hak eden bir kişiydi. Sahip olduğu güzel ahlakın da ötesinde Allah tarafından seçilmiş, korunmuş ve eğitilmiş, bu sürecin akabinde de risâlet görevi ile şereflendirilmişti. Allah katından kendisine gelen ilk ilahi mesaj da sanki O’nun ve insanlığın tekamülü için verilmiş bir emirdi. Cehaletin kök saldıği bir toplumda, bu topluma ve tüm insanlığa gönderilen peygambere verilen ilk görev okumaktı. İnançlarını şirk ile yoğurmuş insanların aksine her şeyi yoktan yaratmanın Allah olduğunu bilerek okumak; bilinen bilinmeyen her şeyin Allah’ın bilgisi dahilinde olduğunu bilerek okumak; kulaktan dolma bilgilerle öğrenilmiş şeylerin peşine düşmeden kalemle yazılanı okumak... Allah’ın Rasûlüne ve kullarına ilk vahyi ve ilk emri okumak ve öğrenmektir. Cehaletin bağlarından kurtularak doğru bilgiyi ve hakkı öğrenmektir. Bunu öğretecek olan kişi de Allah tarafından eğitilmiş olan Hz. Muhammed’dir. Bu sebeple vahyin muhatabı da O’ydu.

İlk vahiyden sonra uzun bir müddet vahiy gelmemiş, vahyin kesintiye uğraması Hz. Peygamber’i hüznlendirmişti.⁶⁰ Bunun üzerine Müddessir suresinin şu ayeti kerimeleri nazil olmuştur:

“ Ey bürünüp sarıman (Rasûlüm!) kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni temiz tut. Kötü şeyleri terke devam et.”⁶¹

Bu sure ile Hz. Peygamber’den risâletini anlatması ve tebliğe başlaması istenmektedir. Bunun yanı sıra insanlara her zaman iyi örnek olması için dinin emirlerini öncelikle kendisinin uygulaması istenmiştir. Bunun için önce Rabbini büyük tanıması, O’nun emrini her şeyden üstün tutması gerekir. Muhataplarına karşı ilk intibamın iyi olması açısından,

⁵⁸ Alak 96:1-5

⁵⁹ İbn Kesîr, III/ 9; Algül, Hüseyin, I/ 192

⁶⁰ İbn Kesîr, III/ 10

⁶¹ Müddessir 74: 1-5

temizliğe azami gayret göstermesi istenmektedir. Bu emirleri görev bilen Hz. Peygamber de önce yakın çevresinden güvendiği kişileri İslâm'a davet ederek görevini ifa etmeye başlamıştır. Böylece ilk zamanlar daveti gizli bir şekilde yürütmüştür.

IV- Gizli Davet Dönemi

Risâletin ilk üç senesi gizli davet dönemidir. Bu devrede Hz. Muhammed tebliğ ve daveti yapacağı kişileri çok titiz bir şekilde seçmiştir. Gizlilik esasına dayanan bu dönem İslâmî eğitimin tam teşekküllü oluşabilmesi için aşılması gereken merhalelerden biridir.

Yaklaşık üç seneyi kapsayan bu merhalenin mühim olanı zaman süreci değil, sonucu, pratikteki hasılatıdır. Çünkü bu merhalenin sonunda Müslümanların, yok edilmesi çok güç olan sağlam temelleri oluşmuştur.⁶² İslâm'ın özünü kavrayan bu çekirdek kadro sayesinde İslâm daha geniş kitlelere yayılma imkanı bulmuştur.

Hz. Peygamber'in bu kadroyu sistemli bir şekilde eğitmesi gerekmektedir. İslâmî eğitimin temelini oluşturan ve Hz. Peygamber'in öncelikle tebliğ ettiği başlıca üç konu vardır;

- Tevhid inancı: Allah'a şük ve şüpheşiz bir olarak inanmak
- Nübüvvet inancı: Hz. Muhammed'in, O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanmak
- Ahiret inancı: Hesap gününe, cennet ve cehennemin varlığına inanmak⁶³

Hz. Peygamber, sunduğu mesajlar etrafında sınımsız kenetlenecek, düşünce ve idealine samimiyetle bağlanacak, bu zor görevin çilesini çekip, müdafaasını yapacak, her türlü fedakarlığa katlanacak kişiler yetiştirmeye çabalamıştır.⁶⁴

İslâmî eğitimin sistemli bir şekilde ilerleyebilmesi için bu gizli dönemde çekirdek kadronun oluşması gerekmektedir. Çünkü kadrolaşma olmadan Hz. Peygamber'in tek başına yapacağı hiçbir şey hedeflenen amaca ulaşmayı sağlayamazdı. Putları kırmak ya da müşriklerin elebaşlarını öldürmek tek kişinin bile yapabileceği bir şeydir ama çözüm olamaz. Çözüm İslâmî eğitimle bu şahısların beyinlerindeki putları kırmak ve kokuşmuş fikirlerin kaynağını kurutmaktır.⁶⁵ Ancak bu şekilde, put yapan eller, daha önce yaptıkları putları kendileri yıkmışlar ve İslâm'a hizmet etmeye başlamışlardır.

Hz. Peygamber'in amacı insanları büyümlü sözlerle etkileyip bir anlık galeyana getirmek değil, onların akıllarına yer edecek açıklamalar yaparak, gönüllerine de hitap etmek ve bundan sonra daima İslâm'a meftun insanlar olmalarını sağlamaktır. Bu üstün gayeli insanlar

⁶² Ğadbân, Muhammed, Nebevi Hareket Metodu, İstanbul 1992 , s. 23

⁶³ Kocatepe, Mehmet, s.54

⁶⁴ Önkâl, Ahmet, s.147

⁶⁵ Önkâl, Ahmet, s. 148

daha sonra etraflarındaki insanları nasıl olsa etkileyecek ve İslâm'a girmelerinde büyük rol oynayacaklardı. Tabi bunun için seçilecek insanlar da büyük bir titizlikle seçilmeliydi. Şimdi Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ etmek için belirlediği, ilk Müslümanların vasıflarını inceleyelim.

1- İlk Müslümanların Vasıfları

Hz. Muhammed, İslâm'a davet ettiği insanları çok titiz bir şekilde seçmişti. Gizli davet döneminde hitap edilen kitle sınırlıydı. Hz. Peygamber'in amacı olabildiğince çok kişiye ulaşmak değil, kaliteli ve sağlam bir alt yapı oluşturmaktı. Alt yapı oluşturulduktan sonra İslâm'ı özümsemiş bu kişiler sayesinde halkın farklı kesimlerine ulaşmak çok daha kolay olacaktı.

İlk Müslümanlara baktığımızda merkezde Hz. Muhammed, hemen O'nun yanında, O'nun son derece güvendiği yakınları, Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebûbekir, Zeyd b. Hârise'yi görüyoruz. Özellikle bir halk eğitim örgütü kabul edebileceğimiz ilk Müslümanlar, İslâm'ın çekirdek kadrosunu oluşturmakta idiler. Elbette bu kadro çok titiz seçilmeliydi.⁶⁶

Hz. Muhammed tebliğde sınıf, ırk vb. beşeri farklılıkları göz önünde bulundurmamıştır. Çünkü bu özellikler insanların bizzat kendilerinin belirledikleri şeyler olmadığı için İslâm'a girme ve değerlendirme açısından tüm insanlar eşit kabul edilmiştir. Ama ilk Müslümanların hemen hemen hepsinde bulunan bazı ortak vasıflar ve seçkin özellikler hemen göze çarpmaktadır. Onlar bu özellikleri sayesinde İslâm'la şereflenen ilk kişiler olmuşlardır.

İlk Müslümanlar hakikati araştırma ve durum değerlendirme yeteneğine sahiptiler. Hz. Ebûbekir, Hz. Ali, Zeyd b. Hârise, Osman b. Afvan, Zübeyr b. Avvâm gibi bazı sahabiler cahiliye dönemindeyken bile putperestliğe ve cahiliye geleneklerine körü körüne bağlı değildiler.⁶⁷ Çünkü onlar akla mantığa uygun olmayan bir inanç sistemini sırf atalarından miras kaldığı için sürdürecektir kadar kendilerini cehalete teslim etmemişlerdi.

İlk Müslümanlar iyi ahlaklı, yüksek karakterli kişilerdi. Bunlar cahiliye devrinde de masumlukları ve cömertlikleriyle bilinirlerdi. İlk Müslümanlar şirk konusunda taassup göstermiyorlardı. Davetin inceliklerini düşünme, anlama, yorumlama ve değerlendirmede açık, samimi ve ön yargısız kimselerdi.⁶⁸ İlk Müslümanlardan bazıları hanîflerin terbiyesinde yetişen kimselerdi. Hz.Ömer'in eniştesi Said'in babası Zeyd, hanîf bir kişiydi.⁶⁹ Hanîflik

⁶⁶ Kocatepe, Mehmet, s.146

⁶⁷ Önkal; Ahmet, s.153

⁶⁸ Algül, Hüseyin, I/ 225

⁶⁹ Algül, Hüseyin, I/ 226

şirkten uzak, İslâm'a yakın olduğu için Said'in bu yeni dini garipsemeyip, İslâm'a ilk girenlerden olması gayet doğaldır.

İlk Müslümanlar genellikle Hz. Peygamber'i cahiliye devrinden beri yakından tanıyan ve onun vasıflarını bilen insanlardı. O'nun sözlerinde ve davranışlarında doğru bir kişi olduğunu bildikleri için peygamberliğini ve dininin hükümlerini tereddüt etmeden kabul etmişlerdir.

İlk Müslümanların bazıları da yoksul, köle ve savunmasız insanlardı. Cahiliyenin kör taassubu içerisinde horlanan ve aşağılanan bu insanlar kurtuluşu İslâm'da görmüşlerdi.⁷⁰ Bu yeni din sayesinde Allah ve Rasûlü'nün gözünde cahiliye büyüklerinden daha itibarlı hale gelmişlerdi

İlk Müslümanlar Mekke'deki değişik kabilelerdendi. Böylece tebliğ ve davet çok geniş kitlelerle ulaşma imkanı bulmuştur. Böylece bu üç yıllık Gizli Davet Döneminde 60 kişilik güçlü bir İslâmî eğitim kadrosu oluşmuştur.⁷¹ Zamanla karşılaşılan en zor durumlarda bile bu samimi insanlar her zaman en ön saflarda olmuşlardır. Onlar sayesinde İslâm'ın temelleri daima dimdik ayakta durmuştur.

2- Gizli Davet Döneminde Eğitim Yerleri ve Eğitim Yöntemleri

Gizli davet döneminde tebliğe muhatap olan insanlar nasıl titizlikle seçildiyse bu faaliyetlerin yapıldığı yerler ve bu kişileri eğitime yöntemleri de özenle seçilmiştir.

Tebliğ ve davet aynı zamanda bir yaşantı olduğu için namaz İslâm'ın ilk günlerinden itibaren bildirilmişti. Böylece ilk Müslümanlar dine olan teslimiyetlerini namaz ile göstermişler hatta üç senelik bu gizli davet döneminde namazlarını kavimlerinden gizli bir şekilde kendi mahallelerinde kılmışlardı.⁷² Daha ilk günlerde namazın emredilişi bu ibadetin İslâmî eğitimin temel basamağını teşkil ettiğini gösterir. Namazın düzenli ve sistemli bir ibadet olması sebebiyle İslâm'ın geleceğini belirleyecek olan ilk Müslümanların sistemli bir hayat ve disiplinli bir eğitime hazırlanması açısından faydalı olmuştur.

Nübüvvetin ilk yıllarında Hz. Peygamberin, 17 yaşında İslâm'ı kabul etmiş olan Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evinde yürüttüğü faaliyetlerin İslâm için önemi büyüktür. Bu ev tebliğ faaliyeti için son derece elverişli idi. Müslümanlar buraya gizlice gelip gidebiliyorlardı. Hz. Peygamber burada bir yandan sahabeye dini bilgiler öğretiyor, diğer yandan da İslâm'a davet görevini yerine getiriyordu. Bu evdeki faaliyetler sonucu bir çok kişi İslâm'a girmiştir.⁷³

⁷⁰ Algül, Hüseyin, I/ 227

⁷¹ Kocatepe, Mehmet, s.47

⁷² İbn Kesîr, III/ 58

⁷³ Sarıçam, İbrahim, s. 339

Hız. Peygamber davetin gizli yapıldığı dönemde “tevhid” akidesine önem vermiş, Müslümanları güçlü bir inançla, sağlam bir iradeyle yetiştirmişti. Akideyi, tek tek görüşme yöntemi ile insanlara aktararak, sindire sindire en ufak bir şüphe kalmayacak bir biçimde öğretmiştir.⁷⁴

Allah Teala peygamberine bu üç yılda hem nicelik hem de nitelik açısından yeterli alt yapıyı hazırlattırdıktan sonra eğitim sürecinin devamı olarak artık kitleleşme dönemine girilmiştir.⁷⁵ Çünkü gerekli alt yapı oluşturulmadan devam eden faaliyetlerin sonuç olarak çok verimli olması beklenemez. Hız. Peygamber’in feraseti ile siyaseti gereği gizli olarak yürüttüğü faaliyetler aleni bir hale gelmiştir.

V. Alenî Davet Dönemi

Risâletin üçüncü senesinde Allah Teala, Râsulüne, dini herkese tebliğ etmesini, eziyetlere karşı sabırla göğüs germesini, inatçı cahillere ve yalancılara delilleri gösterip açıkladıktan sonra aldırış etmemesini emretti.⁷⁶ Çünkü Allah Teala biliyordu ki insanları tevhid dinine çağırın her peygamber kavmi tarafından yalanlanmış ve horlanmıştı. Hız. Peygamber de insanları açıktan İslâm’a davet etmeye başladığında kendi kavmi tarafından aynı eziyetlere maruz kalacaktı. Ama bir eğitimci olarak O’na düşen sabırla yola devam etmek, Hak yolunda emin adımlarla ilerlemek ve her geçen gün davetini daha fazla insana ulaştırmak için gayret etmekte. Rasûlüllah’ın artık insanları açıktan açığa dine davet etmesi şu ayet-i kerimenin gönderilmesiyle başlamıştır:

“ Önce en yakın akrabayı uyar, sana uyan müminleri kanatlarının altına al.”⁷⁷

Hız. Peygamber bu emri alır almaz açıktan davet yapmak üzere önce en yakınlarını uyardı. İlk aşamada – özellikle davetin kafirlere ulaştırılması tehlikesi söz konusu olduğundan- davet sadece akrabalar arasında yapılmıştır.⁷⁸ İlerde karşılaşıacağı güçlükler esnasında aile ve yakın akrabasından destek alabilmek ve onların yardımıyla daha büyük atılımlar yapmak için en doğrusu da buydu. Fakat sonuç pek düşündüğü gibi olmamış maalesef birkaç kişi müstesna kendi yakınları da cahiliye taassuplarının esiri olmuşlardı.

Kendi yakınlarından destek göremeyince diğer müşrikler de rahatça baskı ve şiddette bulunabiliyorlardı. Nazil olan şu ayet ile de müşriklerin tüm eziyetlerine karşın davete devam etme ve müşriklerden mümkün merteye uzak durma aşaması görülmüştür:

⁷⁴ Kocatepe, Mehmet, s.50

⁷⁵ Kocatepe, Mehmet, s 61

⁷⁶ İbn Kesir, III/ 58

⁷⁷ Şuara 26:214-215

⁷⁸ Gadbân, Muhammed, s.44

“ (Ey Muhammed!) Sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve ortak koşanlardan yüz çevir.”⁷⁹

Bundan böyle Müslümanlar her şeyi bırakıp tebliğ önem vermişler, bütün engelleri sabırla aşarak davet halkalarını genişletmişlerdir.

1- Davet Merhaleleri

Rasûlüllah'ın daveti alenen ilanı ve Müslümanların ortaya çıkışını kapsayan bu merhale Medine'ye hicret dönemine kadar süren yaklaşık 10 yıllık bir süreci kapsamaktadır.⁸⁰ Bu süreçte pek çok kişi İslâm'la tanışmış ve Müslüman olmuşlardır.

Hz. Peygamber gizli davet döneminde aile efradını ve güvendiği arkadaşlarını çevresine toplamıştı. Ama bu yeterli değildi. Daha geniş kitlelere ulaşması gerekiyordu. Bunun için de gayet titiz ve sistemli bir çalışma gerekmekteydi. Hz. Peygamberin davetinin kapsamı şu kademelerden oluşmaktaydı:

- Yakın ve uzak akrabalar
- Dost, ahabap ve arkadaşlar
- Komşular, hemşehriler (aynı şehir halkı)
- Kendi kavmi, ümmet, beşeriyet ⁸¹

Bundan böyle Hz. Peygamber gece gündüz demeden, gizli açık her şekilde insanları Allah'a imana davet ediyordu. O'nu bu işinden hiç kimse alıkoyamıyor ve geri çeviremiyordu. İnsanların meclislerine, toplantı ve merasim yerlerine, alışveriş yerlerine, hac duraklarına uğruyor, karşılaştığı hür, köle, zayıf, güçlü, yoksul herkesi imana davet ediyordu. Bu hususta onun nazarında bütün halk eşitti.⁸² Burada Hz. Peygamber'in eğitimde eşitlik ilkesine riayet ettiğini görüyoruz. Bunun yanı sıra davet halkalarındaki sıralamanın da yakından uzağa eğitim yöntemine uygun olduğunu görüyoruz.

2- Aleni Davet Döneminde Eğitim Yerleri ve Eğitim Yöntemleri

İslâmî eğitimin planlı olarak yapıldığı ilk yerler elbetteki evlerdir. Hz. Peygamber'in evi ve Hz. Ebû Bekir'in evinde tebliğ çalışmaları yapılmıştır. Ancak eğitim açısından en önemli faaliyetler Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın Safâ'daki evinde yapılmıştır. Bu eve Dâru'l-Erkâm denilmektedir.⁸³

⁷⁹ Hicr 15:94

⁸⁰ Ğadbân, Muhammed, s. 42

⁸¹ Kocatepe, Mehmet, s.84

⁸² İbn Kesîr, III/ 61

⁸³ İbn Hişam, I/270

Burası müşriklerin Dâru'n-Nedve'sine alternatif olarak Müslümanların toplanıp bir araya geldikleri, tebliğ faaliyetlerini sürdürdükleri önemli bir gizli teşkilatlanma merkezi olmuştur. Dâru'l-Erkâm'da içe yönelik çalışmalar yapan Müslümanlara dinin hükümlerini öğreten Hz. Peygamber dışa yönelik davet çalışmalarını da ihmal etmemiştir.

Hz. Peygamber bu dönemde insanlara İslâm'ın temel esaslarını, helal ve haram olan hususları açıklamıştır. Putperestliğin ortadan kaldırılması ve yerine tevhid inancının yerleşmesi için öncelikle, tevhid esasları üzerinde durmuştur. Tevhid akidesini insanların gönlüne yerleştirdikten sonra İslâm ahlakı ve ibadetlere dair hükümleri açıklamıştır. İnsanların eski alışkanlıklarından bir çırpıda sıyrılamayacaklarını bildiği için tedrice riayet etmiştir. Toplumdaki bazı doğru davranışları olduğu gibi bırakırken, İslâm'ın yasakladığı hususlarda ise asla taviz vermemiştir.⁸⁴

Allah Teala, Hz. Peygamber'in İslâmî eğitim faaliyetleri esnasında hangi yöntemi takip edeceğini şu ayeti kerime ile bildirmektedir:

“(Rasûlüm!) Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel ögütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!”⁸⁵

Hz. Peygamber de gerek gizli davet dönemi gerekse aleni davet döneminde bu yöntemi kullanmış, insanların akıllarının alacağı bir tarzda, ikna yoluyla ve Kur'an okuyarak İslâm'a davet etmiştir.⁸⁶ Çünkü insanoğlu yapı itibariyle kaba ve kötü sözden uzaklaşır, nazik ve iyi sözlere yaklaşır. İnsanlar arası ilişkilerde de esas olan belirli birtakım nezaket kuralları vardır. Allah da peygamberinin bunlara riayet ederek daha başarılı olacağını bildirmiştir. Allah Rasûlü bu kurallara dikkat etmiştir ama karşısındaki müşrikler bu kuralları sadece kendi görüşlerine uyan kişilere karşı uygulamış, yeni ve farklı şeyler söyleyen Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı son derece acımasız tavırlar sergilemişlerdir. Şimdi müşriklerin Müslümanlara karşı tutumlarını inceleyelim.

VI. Müşriklerin Müslümanlara Uyguladığı İşkenceler ve Boykot

Tebliğin gizli yapıldığı dönemde tedricilik prensibince müşriklerin inançlarına açıktan cephe alınmadığı için, müşrikler Müslümanlara karşı çıkmıyorlardı. Ama alenen insanların Allah'ın birliğine iman etmeleri istenince, müşrikler bunu kendi inançlarının reddi ve mevcut düzene karşı tavır alış olarak gördüler. Ve Müslümanlara baskı yapmakta gecikmediler.⁸⁷

⁸⁴ Sarıçam, İbrahim, s.147

⁸⁵ Nahl 16:125

⁸⁶ Sarıçam, İbrahim, s.147

⁸⁷ Demircan, Adnan, Nebevi Direniş Hicret, İstanbul 2000, s. 151

Hız. Peygamber'e ve ona tabi olan güçsüz fertlere, güçlü kuvvetli Kureyş müşrikleri sözlü ve fiziki saldırılarda bulunup musallat oldular.⁸⁸

Müslümanlara müşriklerin bu baskılarına karşı sabretmeleri emredildi. Ancak baskılara sabretmek, boyun eğmek ve yapılanları kabullenmek değildi. Sabır, mücadelenin bir devamıydı.⁸⁹ Müslümanlar gösterdikleri sabır ölçüsünde değerlendirmeye tabi tutulacaklardı. Bunun bilincinde olan Müslümanlar canları pahasına da olsa dinlerinden dönmemiş, sabır imtihanlarını başarıyla tamamlamışlardı.

Bunların ardından baskıların ikinci aşaması geldi. Kureyş, İslâm'ın iyice yayılıp Müslümanların sayısının arttığını, Hz. Hazma ve Hz. Ömer'in de İslâm'a girmesiyle Müslümanların güçlendiğini görünce bir araya gelip bir anlaşma yaptılar. Anlaşmaya göre; Müslüman olanlardan ve Hz. Peygamber'in akrabaları olan Haşimoğulları ve Muttalipoğulları'ndan kız almayacaklar ve onlarla alışveriş yapmayacaklardı.⁹⁰

Bu boykot üç sene devam etti. Bu esnada anlaşma gereğince müşrikler, Müslümanlarla her türlü ilişkiyi kestiler. Müslümanlar bu süre zarfında büyük bir sabır eğitiminden geçtiler ama asla inançlarından taviz vermediler. Böylece Allah'a karşı inançlarına ne derece sadık olduklarını, müşriklerin uğrattığı sıkıntıya rağmen asla davalarından vazgeçmeyeceklerini ispatlamış oldular.

VII. Müslümanların İslâm'ı Yaşayabilmek ve Yayabilmek İçin Yeni Bir Yer Arayışları

İslâm, sadece teorik değil pratik yanı da olan, insanların yaşamının her anını düzenleyen bir dindir. Müslüman'ın yaşamının her karesinde İslâm'ın izlerini görmek mümkündür. Gerek ibadetler gerekse İslâm'ın toplumsal kaideleri uygulamaya yöneliktir. Bu yüzden de İslâm'ı hakkıyla yaşayabilmek için uygun bir ortama ihtiyaç vardır. İlk Müslümanlar, İslâm'ı gereğince yaşayabilecek ortama sahip değildiler. Mekkeli müşriklerin zulüm ve baskıları ile değil İslâm'ı yaymak, İslâm'a uygun bir şekilde yaşamak bile zorlaşmıştı. Durum böyle olunca Müslümanlar, özgürce dinlerini yaşayabilmek ve İslâm'ı yayabilmek için farklı çözüm arayışlarına girmişlerdir. Önce yakın çevrelerinde kendilerini himaye edebilecek bir yerler arasalar da bu mümkün olmamıştı. Bunun üzerine uzak da olsa dinlerini rahatça yaşayabilecekleri rahat ve özgür bir ortam arayışına girdiler.

⁸⁸ İbn Kesîr, III/ 61

⁸⁹ Demircan, Adnan, s.151

⁹⁰ İbnü'l -Esîr, Ebu'l Hasan İzzüddin , el- Kamil fi't- Tarih, Red:M.Beşir Eryarsoy vd. İstanbul 1985, II/88

1- Habeşistan Hicretleri

Müslümanın dinini yaşayamadığı, din hürriyetini kullanamadığı bir yer, çok sevdiği yurdu da olsa orada yaşamak ona azap verir. Kişinin yaşadığı yerde Allah'a ibadet etmesi engelleniyorsa, o zaman geniş olan yeryüzünde kendisine başka bir yer bulur.⁹¹ Nitekim Allah'ın arzı geniştir. Bu geniş arzda Allah'ın rızasını kazanmak için yollara dökülen kişilerin O'nun lütfuyla eskisinden daha hayırlı bir kazanç içinde olacakları muhtemeldir. Ama yerini yurdunu terkedip başka bir yere hicret etmenin de bir takım sıkıntı ve meşakketleri mevcuttur.

Hicret olayını, şahsi bir takım korkulardan kaçıp kurtulma olarak değerlendiremeyiz. Çünkü hicret, sadece zulüm ve tahkirden bir çıkış arama değildir. Aksine emin bir yerde yeni bir toplum kurmak üzere umumi bir yardımlaşmadır.⁹²

Mekkeli müşriklerin, güçsüz müminlere yaptıkları eziyetler, şiddetli dayaklar ve ağır tahkirler iyice artınca Hz. Peygamber, Müslümanların böylesi bir yok edilme tehlikesine karşı koruyucu tedbirler almak durumunda kalmıştı. Ashabını Habeşistan'a hicret etmeleri hususunda yönlendirdi. Habeşistan'da yaşayan Hıristiyan halkın adil bir hükümdar tarafından yönetildiğini biliyordu. Çevrede buraya alternatif olarak, Müslümanların güvenlik içinde yaşayabilecekleri bir yer yoktu. Burada Müslümanlara dini özgürlük verileceğini düşünüyordu. Bunun üzerine Rasûlüllah'ın ashabından bazı Müslümanlar, dinlerinde fitneye düşmek korkusuyla Habeşistan'a hicret ettiler.⁹³

Habeşistan'da rahat ve huzurlu bir ortam bulan Müslümanlar gittiklerinden kısa bir süre sonra, Mekkeli müşriklerin İslâm'a girip namaz kıldıklarına dair bir haber alınca Mekke'ye geri döndüler. Fakat geldiklerinde bu haberin doğru olmadığını gördüler. Bunun üzerine bir kısmı Mekke'de kalmış, bir kısmı da daha büyük bir Müslüman topluluğu ile tekrar Habeşistan'a gitmiştir.⁹⁴

Müslümanların kalabalık bir şekilde Habeşistan'a gitmesi Mekkelileri tedirgin etmişti. Orada da İslâm'ı yaymalarından korkuyorlardı. Bunu engellemek için Habeş kralı Necâşî'ye Müslümanları iade etmesi için elçiler gönderdiler. Fakat Necâşî, kendisine sığınmış olan bu insanları karşı tarafa hemen teslim etme taraftarı değildi. Öncelikle her iki grubu da dinledikten sonra Müslümanlara şöyle dedi:

“Gerçek şu ki sizin söylediklerinizle İsa'nın getirdikleri aynı kaynaktan çıkmaktadır. Haydi çıkınız, Allah'a yemin erdim ki sizi bu iki elçiye teslim etmeyeceğim” dedi.⁹⁵

⁹¹ Demircan, Adnan, s.19

⁹² Gazali, Muhammed, Fıkhu's- Siyre, İstanbul 1997, s.191

⁹³ İbn Kesîr, III/ 98, Demircan, Adnan, s.63

⁹⁴ İbn Kesîr, III/ 99

⁹⁵ İbnü'l-Esîr, II/ 81

Necâşî'nin bu hoşgörölü tutumu ve misafirperverliği sayesinde Müslümanlar uzun bir müddet burada refah içerisinde yaşamışlardı. Medine'ye toplu hicretten sonra geri dönen Müslümanlar, bu hicretler sayesinde topluca yok edilme tehdidine karşı önlemlerini almışlardı. Böylece dinlerini korumak adına yaptıkları bu büyük fedakarlık sayesinde müşriklere karşı ilk diplomatik zaferlerini kazanmış oluyorlardı.

2- Taif'e Gidiş

İslâm'ı hazmedemeyen Mekke müşriklerinin işkencelerine dayanamayan Müslümanlardan bir grup Habeşistan'a gidip huzura ermişti ama Hz. Peygamber ve geride kalan diğer Müslümanlar hala müşriklerin baskı ve zulümleri altında dinlerini yaşamaya çalışıyorlardı. Gerçi Hz. Peygamber'in en büyük destekçisi amcası Ebû Talib'ti. Kavminin muhalefetine rağmen Ebû Talib onu himayesine aldı, korudu, onların isteklerine rağmen Rasûlüllah'ı anlara teslim etmedi. O'na zarar verilmesine imkan bırakmadı.⁹⁶

Ebû Talib vefat ettikten sonra Rasûlüllah'ın durumu da zorlaştı. Mekkelilerin işkenceleri dayanılmaz boyuta gelmişti. Artık burada değil dini tebliğ etmek yaşamak bile zorlaşmıştı. Bunun üzerine Zeyd b. Hârise'yi de yanına alarak yardım etmeleri ümidiyle Taif'e Sakîf kabilesinin yanına gitti. Sakîf'in ileri gelenlerini Allah'ın dinine davet edip, İslâm yolunda kendisine yardımcı olmalarını istedi ama onlar ona hakaretle karşılık verdiler. Rasûlüllah onlardan bir hayır gelmeyeceğini anlayınca, en azından konuşulanları gizlemelerini istedi. Fakat Sakîfliler ona saldırarak, onu bir bostana sığınmak zorunda bıraktılar.⁹⁷

Kendisinin davetine karşılık zulmü ve saldırıyı reva gören bu kavme lanet etmeyen Hz. Peygamber onlar için Allah'tan hidayet dilemiş kendi durumunun aciziyetini de şöyle dile getirmiştir:

“Ey Allah'ım! Kuvvetimin zaafını ve takatimin azlığını ve insanlara karşı güçsüzlüğümü sana şikayet ediyorum. Zayıf düşmüşlerin Rabbi sensin. Beni kimin bakımına bırakıyorsun? Kötü muamele yapan uzak kimselere mi, yoksa işimi eline verdiğin bir düşmana mı? Senin ve dininin nuruna sığınırım. Güç ve kuvvet senindir. ...”⁹⁸

Rasûlüllah, ümitle gittiği Taif'ten hüzünle ayrıldı. Mekkeliler olan bitenden haberdar olunca Taif dönüşü Mekke'ye girebilmek için Hz. Peygamber Mutim b. Adiy'ın himayesine girmek zorunda kalmıştır.⁹⁹ Bu durum bize can güvenliğinin bile kalmadığı bu şehirden İslâmî

⁹⁶ İbn Hişam, Abdülmelik , es- Siretü'n-Nebeviye, Terc: Hasan Ege, İstanbul 1985, II /74

⁹⁷ İbnü'l-Esîr, II/ 92

⁹⁸ İbn Hişam, II/77

⁹⁹ İbnü'l-Esîr, II/ 93

eğitimi yapabileceği, Şartların elverişli olduğu bir yere hicretin gerekli olduğunu göstermektedir.

3- Akabe Biatları

RaslAllah, hac günlerinde her kabileyle grŐuy, onlara Allah'ın dinini anlatıyordu. Medine'den gelen Hazrec kabilesine mensup altı kişi O'nun bu davetini kabul etti. Bu kişiler ertesini yıl, on iki kişilik bir grupla hacca geldiler:¹⁰⁰ Akabe'de Hz. Peygamber'le "Allah'a hiÇbir Şeyi ortak koŐmamak, hırsızlık yapmamak, zina yapmamak, çocukları öldürmemek, iftira etmemek ve herhangi bir iyilik hususunda Allah'a asi olmamak." hususlarında biatleŐteler.¹⁰¹

Akabe'de yapılan bu birinci biatten sonra Hz. Peygamber, onlarla birlikte Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye Kur'an ve İŐlm ğretmeni olarak yolladı. Mus'ab bir sene içerisinde öyle başarılı bir çalışma yürüttü ki, Medine'de İŐlm'ın sesini duymayan kalmadı. Öyle ki, Mus'ab'ın faaliyetlerini duyup da gazapla ve hıŐımla onu öldürmek üzere ellerinde ok ve mızrakla koŐup gelenler, onun akıllara ve gönüllere hitap eden başarılı daveti sayesinde Müslüman olarak dönüyorlardı.¹⁰²

Ertesi sene Evs ve Hazrec kabilelerinden 75 kişilik bir grup Mekke'ye gelerek Hz. Peygamber'le "İkinci Akabe Biatı"nı yaptılar. Bu biatta ilk biatteki konulardan farklı olarak Şöyle bir gelişme yaşanmıştır:

Biat esnasında Medineli Abbas b. Ubade: "Ey Hazrecliler! Bu zata ne üzere biat ettiğinizin farkında mısınız?" diye sordu. Oradakiler de "evet" dediler. O da; "Muhakkak siz Hz. Muhammed'e sahip çıkmak ğrunda cihana karşı savaş ilan etmiş bulunuyorsunuz. Bu yüzden mallarınızın elden çıkması ve ileri gelenlerinizin öldürülmesi gibi çeşitli felaketlerle yüz yüze gelebilirsiniz. Bu zatı yurdumuza istikbalde olması muhtemel gelişmeleri göze alarak davet ediniz" dedi.¹⁰³

Bu hissiyattan uzak, akılcı ve gerçekçi uyarı Medinelilerde hiÇbir sarsıntı doğurmadı. O'nu ve Müslümanları, hanımlarını, çocuklarını korudukları gibi koruyacaklarına söz verdiler. Hz. Peygamber onlardan 12 temsilci seçip, Medine'deki eğitiminin alt kadrosunu oluşturmuştur.¹⁰⁴ Böylece Medine'ye hicret için gerekli altyapı çalışmaları tamamlanmıŐtır.

¹⁰⁰ İbnü'l-EŐir, II/ 96

¹⁰¹ İbn Hişam, II/93

¹⁰² Algül, Hüseyin , İŐlm Tarihi, I/254

¹⁰³ Algül, Hüseyin, I/262

¹⁰⁴ İbn Hişam, II/96 ; İbnü'l EsİR, II/98

4- Medine'ye Hicret

Mekke'deki zulüm ve baskılar dayanılmaz boyutlara ulaştınca Allah Teala, haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan Müslümanların karşı koymak için savaşmasına izin vermişti. Medineliler de İslâm'a ve ona tabi olanlara yardım etmek üzere biat edince Rasûlüllah, ashabına Medine'ye hicret etmelerini emretti.¹⁰⁵ Bunun üzerine Müslümanlar Mekke'den ve başka yerlerden Medine'ye akıp gittiler. Ensâr da onlara kucak açmıştı.¹⁰⁶ Rasûlüllah (a.s) ise Allah'tan hicret için izin bekleyerek Mekke'de kaldı.¹⁰⁷

Müslümanlar Mekke'yi bölük bölük terk etmeye başlayınca Müşriklerin ileri gelenleri Dâru'n-Nedve'de toplandılar. Halen Mekke'de olan Hz. Peygamber'in kaçmadan tesirsiz hale getirilmesi için onu öldürme planları kurdular. Zira Hz. Peygamber de diğer Müslümanların yanına giderse Medine'de büyük bir İslâm kuvveti oluşacak Şam yolu tehlikeye girecekti. Ama Allah onların tuzaklarını boşa çıkarmış ve bunu Peygamber (a.s)'e bildirmiştir.¹⁰⁸

Peygamber (a.s), hicret için izin verilince gayet gizli bir şekilde hicret hazırlığı yapmıştır. Sonra yol arkadaşı Hz. Ebûbekir ile müşriklerin tuzaklarına karşılık, oldukça temkinli bir şekilde ilerlemiş, uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından da kendilerini hasretle bekleyen Müslümanların (ensâr ve muhacirûn) bulunduğu Medine'ye gelmiştir.¹⁰⁹

Hz. Peygamber'in bundan sonra, Mekke'deki İslâmî eğitim faaliyetlerinin sona erdiğini düşünmek yanlış olur. Çünkü, Medine'ye hicretin İslâmî eğitim açısından pek çok faydası vardır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

Hicrette gerek Rasûlüllah, gerekse ashabı büyük fedakarlıklar göstermişlerdir Bu da Rasûlüllah'ın eğitiminden geçen Mekkeli Müslümanların samimiyetlerini ortaya koymaktadır.¹¹⁰

Hicretle İslâmî tebliğin önündeki engellerin kaldırılması amaçlanmıştır. Bu açıdan hicret müşriklerin baskılarına karşı geliştirilen siyasi bir tavidir. Ve Müslüman cemaatin ruhsal varlığının yani ümmet bilincinin oluşması açısından faydalı olmuştur.¹¹¹

Hz. Peygamber'in hicreti, yurdundan bir kaçış değildir. Görünürde yurdunu terk etmişse de Mekkelilerle mücadeleye devam etmiş, müşriklere yönelik İslâmî eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür.¹¹²

¹⁰⁵ İbn Hişam, II/ 128

¹⁰⁶ Gazali, Muhammed, s. 172

¹⁰⁷ İbn Hişam, II/128

¹⁰⁸ Gazali, Muhammed, s.178 ; Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya, İstanbul 1972, s.144

¹⁰⁹ Gazali, Muhammed, s.187

¹¹⁰ Demircan, Adnan, s. 148

¹¹¹ Demircan, Adnan, s. 149

¹¹² Demircan, Adnan, s. 151

Hicrette Hz. Peygamber'in irade sahibi ve sabırlı olma, Allah'a sonsuz güven duyma, ümitsizliğe kapılmama, sükûneti muhafaza, hoşgörü, bağışlama ve cesaret gibi vasıflarından her biri için davranış örnekleri bulunmaktadır. Bunlar her Müslüman için birer hayat düsturudur. Sıkıntılara göğüs germe, İslâm uğruna canını ve malını ortaya koyma, dünyevi ilişkileri ve menfaatleri bir tarafa bırakarak kardeşliği ve Allah'ın rızasını düşünme, verilen sözde durma, ve daha nice güzel hasleti hem sahabilerin hem de Rasûlüllah'ın hicretinde görmek mümkündür.¹¹³

Hicret bir anlamda Müslümanların İslâm uğruna ne derece fedakarlık yapabileceklerinin ve samimiyetlerinin ölçülmesi için büyük bir imtihandır. Ashab Hz. Peygamber'den aldıkları feyizle bunu en içten ve samimi bir şekilde gerçekleştirmiş, İslâm'ın geleceğini etkileyen bu kararlar dine ve Hz. Muhammed'e olan bağlılıklarını göstermişlerdir.

Hicretle birlikte İslâmî eğitimin Mekke dönemi de bitmiştir. On üç yıl süren bu dönemde Hz. Peygamber ve tüm Müslümanlar, müşrikleri hak dine döndürmek için uğraşmışlardır. Ama inançlarına körü körüne bağlılıkları nedeniyle Mekkeliler bu davete kulak tıkamışlardır. Gerçi içlerinden pek çok insan bu dini kabul etmiş ve onlar da çevresindekilere İslâm'ı tebliğ etmek için uğraşmışlardır. Ama onların bu çabaları her defasında müşrikler tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bunun üzerine Müslümanlar İslâmî eğitim çalışmalarını Medine'de sürdürmek üzere hicret etmişlerdir.

¹¹³ Sarıçam, İbrahim, s. 127

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN MEDİNE'DEKİ İSLÂMÎ EĞİTİM FAALİYETLERİ

İslam güneşi Mekke'de doğdu. Rasûlüllah (s.a.v), Mekkelileri İslâm'ı kabul ettikleri takdirde hiçbir hayırdan mahrum kalmayacaklarına ikna etmeye çalıştı. Fakat Mekkeli müşrikler küfürden başka her şeyi reddettiler. Hatta Mekke ileri gelenleri İslâm'la savaşmak için el ele verdiler. İslâm böylesi cehalet ve küfür kaynayan bir toplulukta yeşermeye çalışıyordu. Müslümanların dinini yaşayamaz, özgürlüklerini kullanamaz hale geldiği Mekke'de yaşamak pek çoğunun öz yurdu da olsa artık azap haline gelmişti. Çünkü Müslüman açısından vatanın değeri, dinini özgürce yaşayabilmesine bağlıdır. Memleketinde Allah'a ibadet etmesi engelleniyorsa, geniş olan yeryüzünde kendisine başka bir yer bulur ve Allah'ın rızasına uygun bir hayatı orada yaşar. İşte böyle bir yer, vatan olarak Müslüman için kutsal sayılır.¹¹⁴ Peygamber ve ashabının hicreti de böyle yüksek bir gayeye hizmet etme amacı taşımaktaydı. Şimdi hicret sonrasında Hz. Peygamber'in yürüttüğü eğitim faaliyetlerini değerlendireceğiz.

I. Medine'deki Siyasi Yapılanma Faaliyetleri

Medine'ye hicret sadece zulüm ve tahkirden çıkış yolu aramak değildi. Aksine emin bir yerde yeni bir toplum kurmak üzere umumi bir yardımlaşmaydı. Bu yardımlaşmanın temelinde Ensâr ile Muhâcirûn bulunmaktadır.

İslâm tarihinde Muhâcirûn, Allah ve Rasûlünün rızasına erişmek için fedakarlığı, meşakkatlere tahammülü, sabrı ve sebatı; Ensâr ise nitelikleri sıralanan bu üstün meziyetli şahsiyetlere, aynı yüksek gaye ile gönül hoşluğu içinde yardım etmeyi, destek olmayı, kendisi muhtaç olsa bile muhaciri kendine tercih etmeyi, dolayısıyla fedakarlık ve feragatte zirveyi simgeler. Bu düzeydeki Muhâcirûn-Ensâr bütünleşmesi ile iyi organize edilmiş ve Allah Rasûlünün öngördüğü üstün değerlerle örülmüş birlik ve beraberlikten doğan bu güç, içte ve dışta zaferin, başarı ve fütuhatin sebebi olmuştur.¹¹⁵ Böylece İslâm devletinin tohumları Medine'ye de atılmış ve burada yeşerme imkanı bulmuştur.

Medine'de İslâm devletinin oluşabilmesi için yapılan ilk ve en önemli faaliyet olarak mescit inşa edilmiştir. Bunu takiben de Ensâr ve Muhacir arasında kardeşlik anlaşması yapılmıştır. Devlet işlerinin organize edileceği bina inşa edilip vatandaşlar arasında eşitlik ve

¹¹⁴ Gazali, Muhammed, Fıkhu's-siyre, s.171

¹¹⁵ Algül, Hüseyin, "Alemlere Rahmet Hz. Muhammed", D.İ.D (Özel Sayı), s.488

yardımlaşma sağlandıktan sonra sıra Medine'deki diğer dinlere mensup kişilerle huzur içinde yaşayabilmek için her iki tarafın da kabul ettiği bir anayasa imzalamaya gelmişti. Medine Vesikası adı altında imzalanan bu anlaşma sayesinde Medine İslam Devleti, Medineli gayri müslimler tarafından da tanınmış ve resmen varlığını ortaya koymuştur. Şimdi bu faaliyetleri hem daha ayrıntılı bir şekilde hem de eğitim açısından değerlendirmeye tâbi tutarak bir daha ele alalım.

1. Mescid-i Nebevi'nin inşası

Hız. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten sonra ilk iş olarak Mescid-i Nebevi'yi inşa etmeye başladı. Mescidin yapımına öncelik vermesinin sebebi hem Müslümanların hep birlikte ibadetlerini yapabilecekleri hem de bir araya toplanıp organizeli bir şekilde iş bölümü yapıp kararlar alabilecekleri bir mekana ihtiyaç duyulmasıydı. Mescidin yanına Hız. Peygamber'in hanımları için de iki oda inşa edilmişti. Böylece Peygamber (s.a.v) ve hanımları sürekli başkalarının evinde misafir olmaksızın kendilerine ait bu odalarda konaklayabileceklerdi. Odaların mescitle bitişik olması da Mescid-i Nebevi'ye gelen sahabilerin Hız. Peygamber'le rahatça görüşebilmelerini sağlıyordu.¹¹⁶

Mescid-i Nebevi ibadet mekanı olmanın yanında, askeri işlerin müzakere edildiği, elçilerin kabul edildiği, bazen de duruşmaların yapıldığı idari ve resmi bir kurum niteliğindedir. Mescid-i Nebevi ileriki dönemlerde savaşta yaralanan Müslüman askerlerin yaralarının sarılıp tedavi gördükleri bir hastane gibi de hizmet vermiştir. Hız. Peygamber bağışları Mescid-i Nebevi'de kabul ediyordu. Çeşitli bölgelerden gelen cizye ve zekat mallarını da Mescitte kabul ediyordu.¹¹⁷

Medine'de İslâm toplumunun oluşmasında ve Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin sağlanmasında en önemli unsurlardan birisi Mescid-i Nebevi'dir. Burası ibadet mahalli olmanın yanında, Hız. Peygamber'in sohbet ve vaaz yaptığı, maddi manevi bir eğitim kaynağıdır. Kuruluşundan itibaren Mescid-i Nebevi'de ilim meclisleri ve ilim halkaları oluşmuştur.¹¹⁸ Kurulan bu meclislerde Hız. Peygamber, ashabına dini dünyevi her alanda bilgiler vermiştir. Bu anlamda mescit yaygın eğitimin yapıldığı bir okul işlevindedir. Nazil olan ayetlerin duyurulup Allah'ın buyruklarının öğretildiği bir ilim merkezidir. Namaz ibadetiyle irtibatlı bir terbiye ve edeb mekanıdır.

¹¹⁶ Sarıçam, İbrahim, Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı, s. 137

¹¹⁷ Sarıçam, İbrahim, s.138

¹¹⁸ Güner, Ahmed, "Asr-ı Saadette Mescitler/Camiler ve Fonksiyonları", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, İstanbul, 1994, IV/184

Bütün bu bilgiler bize Mescid-i Nebevi'nin Müslümanların cemaatleşmesinde ve kaynaşmasında ne denli önemli fonksiyonlar üstlendiğini göstermektedir. Hz. Muhammed fetanet sahibi bir önder olduğu için İslâm Devletinin yapılanmasında ve Müslümanların eğitilmesinde mescidin gerekliliğinin farkına varmış, bu sebeple de Medine'ye gelir gelmez ilk iş olarak mescidin inşa edilmesini emretmiştir. Hatta kendisi de ashâbı ile birlikte mescidin yapımına bizzat iştirak etmiştir.

2. Kardeşlik Anlaşması (Muâhât)

Hz. Peygamber hicretin birinci yılının ortalarında Medine'de bulunan Ensâr ve Muhacirûnu, Mescid-i Nebevi'de toplamış, ve bu iki grubu ikişerli şekilde kardeşleştirmiştir. Yalnız bunun rasgele iki şahısın kardeşleştirilmesi olmadığını belirtmek gerekir. Hz. Peygamber, hicretten itibaren altı ay boyunca Mekkeli ve Medineli Müslümanları gözlemlemiş, durumlarını incelemiş, ortak vasıflarını göz önünde bulundurarak kişileri kardeşleştirmiştir.¹¹⁹ Böyle yapması amacına ulaşmak için ne derece sistemli bir çalışma yürüttüğünü gözler önüne sermektedir.

Malzemesi insan olan bir alanda çalışma yapmak isteyen bir eğitimcinin temkinli davranması gerekir. Çünkü insan hayatı nasıl ki bir hatayı kaldıramayacak kadar değerliyse onun eğitimi de o derecede değerlidir. Kardeşleştirilen Müslümanların özenle seçilmesindeki bu titizlik daha sonra onların İslâmî eğitimleri esnasında da büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Hz. Peygamber, ümmetinin birbiriyle ilişkisini din kardeşliği temeline oturtmuştur. Bununla insanlar arasındaki neseb, renk, vatan ve ırk farkının ortadan kalkmasını amaçlamıştır. Tabi ki bu gayretin en önemli gayesi, cahiliye devrindeki kavmiyetçiliğin erimesiydi. Bununla birlikte kardeşlik anlaşması sayesinde Muhacirlerin Medine'nin yaşayışına daha kolay ve kısa sürede intibakı sağlanmıştır. Çünkü hicret eden kişilerin yeni sosyal çevreye alışabilmeleri ve uyum sağlamaları oldukça zordur. Hz. Peygamber kardeşlik anlaşmasıyla bu zorlukların da üstesinden gelmeyi başarmıştır. Kardeşlik anlaşmasının şartlarına göre Mekkeli Müslümanlar, Medineli din kardeşlerinin mallarına ortak ve varis olabileceklerdi. Böylece dinleri uğruna Mekke'de her şeyini bırakan Muhacirleri maddi manevi her anlamda destekleyip sıkıntılarını gidererek, Ensâr da Allah'ın rızasına ermeyi amaçlıyordu.¹²⁰ Her iki grup da yüksek bir gaye uğruna bütün varlığını hiçe sayan mükemmel şahsiyetlerden oluşmaktaydı. İslam Devletinin çekirdeğini de bu kişiler oluşturmaktaydı.

¹¹⁹ Sariçam, İbrahim, a.g.e, s.141, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, I/261

¹²⁰ Demircan, Adnan, Nebevi Direniş:Hicret, s.146, El-Bûti, Fıkhu's-Sire, s.210

Böylece Hz. Peygamber, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği sağlamış, ortak bir kimlik, zihniyet birliği oluşturmuştur. Böylece içte Yahudi ve münafıklara, dışta ise müşrik Arap kabilelerine karşı anlaşmış ve kaynaşmış bir ümmet oluşturmuştur.¹²¹

Rasûlüllah bu cemaatin fertlerini akrabalıktan da öne geçen din kardeşliği temeline oturtmuş böylece Müslümanlar arasında kan ve aile bağının yerini din bağı almıştır. Bu daha sonra genişleyerek bütün müminleri içine alan genel İslâm kardeşliğine dönüşmüştür.¹²²

3. Medine Vesikası- İlk Anayasa

Medine halkı üç sınıfa ayrılıyordu:

Müslümanlar: Dinleri uğruna Mekke'den Medine'ye hicret etmiş Muhacirler ve Medine'nin asıl sakinlerinden olup İslâm'ı kabul etmiş olan Evs ve Hazreç kabileleridir.

Yahudiler: Bunlar ileri dönemlerde tedricen Arap yarımadasından çıkarılacak olan Nâdir, Kaynuka ve Kureyzaoğulları'dır.

Müşrikler: Medineli Evs Ve Hazreç kabilesinden olup puta tapanlardır.¹²³

Rasûlüllah (s.a.v) Medine'ye hicretiyle birlikte İslâm'ı yaymaya başladı. Kısa sürede kendine pek çok tabi bulmuş, aşiretler arasında barış sağlamıştır. Medine'deki Yahudi ve Müşriklere karşı ise düşmanca bir politika gütmemiş ve hatta onlarla eşit şartlarla herkesin kendi dininde kalması esasını üzerine bir anlaşma yapmaya muvaffak olmuştur.¹²⁴

Medine Vesikası denilen bu anlaşmanın maddelerinden bazıları şunlardır:

- Yahudiler de müminler gibi Medine'nin müdâfaasına katılacak ve yapılan masraflar da ortak olacaktır.
- Bir harp vukuunda Yahudiler kendi masraflarını Müslümanlar da kendi masraflarını karşılayacaklardır. Bu anlaşmayı kabul edenlerden birine karşı saldırı olursa diğeri onlara yardım edecektir.¹²⁵
- Her topluluğun, dini, hukuki ve kültürel bağımsızlığı olacak, hiç kimse bir diğeri dinine, ibadetine, kısacası iç işlerine karışmayacaktır.
- Anlaşma metninin, devletin başı ve hakem konumunda olan Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından hazırlanmasını bütün gruplar kabul edecektir.¹²⁶

¹²¹ Hasan, Hasan İbrahim, İslam Tarihi, s.136

¹²² Hasan, İbrahim Hasan, s.137, Sarıçam, İbrahim, s.142

¹²³ Hasan, İbrahim Hasan, s.137

¹²⁴ Gazali, Muhammed, s.200

¹²⁵ Gazali, Muhammed, s.201, İbn Hişam, Siret, II/173

¹²⁶ Ağırman, Mustafa, "Asr-ı Saadette Ordu ve Savaş Stratejisi", Akyüz, Vecdi (Editör), Asr-ı Saadette İslam, İstanbul 1994, IV/33

Bu vesika Müslümanların, Medine’de sükûnetin yayılması için Yahudilerle samimi olarak yardımlaşmak istediklerini açık bir şekilde göstermektedir.¹²⁷ Çünkü Müslümanlar, kargaşa ve anarşi ortamı olan memleketlerini bırakıp Medine’de huzurlu bir şekilde yaşamaya ve rahatça ibadetlerini yapmaya gelmişlerdir. Buradaki şartları ellerinden geldiği kadar güzelleştirmek ve İslâm’ı yaymak en önemli gayeleridir.

Bu vesikayla Müslüman cemaatin ve İslam dininin hukukî ve sosyal varlığı, diğer unsurlar tarafından da tanınmıştır. Hatta öyle ki, anlaşma maddelerinden anlaşıldığı üzere Müslümanlar, gayri Müslimlere din ve inanç hürriyeti, can ve mal güvenliği sağlama statüsüne kavuşmuşlardır. Bu anlaşmanın imzalanması ile Müslümanların gayelerine ulaşmak için ne derece akıllıca davrandıklarını görüyoruz. Böylece Medine’ye ait düzenlemeler, tek bir sayfada toplanmış ve anarşi içindeki bu şehirde bir devlet oluşturmuştur. Müslümanlar Hz. Peygamber’in önderliğinde hicret ettikleri ve yabancı konumda oldukları Medine’de kendi dinlerini yayma, dini bilgileri örgütlü ve sistemli bir şekilde öğrenebilme olanağına sahip olmuşlardır.

II. Medine’de Eğitim Faaliyetlerinin Yapıldığı Yerler

Hz. Peygamber, Mekke’de İslâmî eğitim ve ibadet özgürlüklerinin kısıtlanması sebebiyle Müslümanlara Medine’ye hicret etme izni vermişti. Çünkü bir Müslüman için her şeyden önce en önemli şey kendini dini ve ilmi anlamda geliştirmesidir. Bu dünyada var olma amacımız da sadece yiyip içip yatmaktan ibaret sefahat içinde bir hayat geçirmek değil Allah’ın rızasını kazanabilmek için hayırda ve ilimde yarışmaktır. Bu bilinç ve şuurda olan Hz. Peygamber ve ashâbı Medine’de buldukları özgür ortamdan istifade ederek her buldukları fırsatta kendilerini ilme vermişlerdir.

Ashab, Hz. Muhammed’in öğretici konumda olduğu dini bilgileri öğrenebilmek için her türlü ortamda hazır olmuşlar, öğrendiklerini diğer Müslümanlara anlatarak bilgilerini pekiştirmişlerdir. Ashaptan Abdullah b. Revaha, Rasûlüllah’ın olmadığı zamanlarda çevresindekilere ‘gelin iman ilmiyle ilgilenelim’ diyerek, onlarla peygamberden duyduğu üzere Allah’ı tanıma, tevhid ve ahiret konusunda konuşuyordu.¹²⁸

Hz. Peygamber’in Medine’ye gelir gelmez Müslümanları ikişerli gruplar halinde kardeşleştirmesi, muhacirleri Medine’ye alıştırmanın yanı sıra çok yüksek bir gaye daha taşıyordu. Malda ve mülkte neredeyse ortaklaştırılan Ensâr ve Muhacirîn, geçimlerini sağlamak için her gün çalışmaktan kurtulup, manevi kardeşinin yardımıyla birer gün arayla

¹²⁷ Gazali, Muhammed, s. 201

¹²⁸ el-Kettânî, Muhammed Abdülhay, Hz. Peygamber’in Yönetimi, İstanbul 1993, III/42

Hız. Peygamber'in bizzat yanında olabılme şansına sahip olmuşlardır. Böylece O'nun sohbetlerine katılabilme için hem kendi geçimleri için gerekli olan işlerini aksatmamış hem de gelmedikleri gün anlatılanları bizzat manevi kardeşinden dinleyerek telafi etmişlerdir.¹²⁹ Görüldüğü gibi toplumun maddi manevi ihtiyaçlarının giderilebilmesi için Hz. Peygamber gayet ideal çözümler bulmuştur.

İslâmî eğitimin toplumun her kesimine eşit bir şekilde dağılması için çabalayan Hz. Peygamber, bu eğitimi verebilme için lüks dersliklere, özel binalara ihtiyaç duymamıştır. O uygun zaman ve mekanı bekleyerek vakit kaybetmemiş, eldeki imkanları uygun hale getirmek için çabalamıştır. Müsait olan her türlü ortamı da değerlendirmiştir. Şimdi Hz. Peygamber'in Medine'de insanlara hiçbir karşılık beklemeksizin eğitim verdiği yerlerden bariz olan birkaç tanesini inceleyelim.

1. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin Evi

Ebû Eyyûb el-Ensârî asıl adı Halid b. Zeyd olan Medineli bir Müslümandır. Hz. Peygamber ve ailesini, Medine'ye hicret ettikten sonra Mescid-i Nebevi'nin ve yanındaki odaların inşası tamamlanmaya kadar yedi ay boyunca misafir etmişti. Hz. Peygamber, burada Es'ad b. Zürâre'nin hediye ettiği bir sedir üzerinde yatıp istirahat ediyordu.¹³⁰ Hz. Peygamber burada kaldığı esnada ensar ve muhacirler de kendisini sık sık ziyaret ediyordu. Bu ziyaretler esnasında Rasûlullah ahabına dini-dünyevi her alanda nasihatler veriyordu. Vahyolunan ayet-i kerimeleri onlara burada bildiriyor, dinin emirlerini burada öğretiyordu. İslâm'ın büyük muallimi huzurunda bütün ashab öğrenci durumunda idiler. Ebû Eyyûb Hazretleri'nin evi de dersane idi. Bütün Müslümanlar, Hz. Peygamberin feyizli ders halkasında diz çökmüş, Onun Allah adına söylediği şeyleri dinleyip, öğreniyorlardı.

Medine'deki İslâmî eğitimin ilk merhalesini oluşturan Ebû Eyyûb'un evindeki sohbetler, Mekke döneminde evini İslâm'a ve onun öğretilmesine açan Erkâm'ı hatırlatmaktadır. İkisinin de ortak noktası Allah rızası için evlerini dini eğitim ve öğretime açmalarıdır. Fakat Erkâm'ın evindeki toplantılar Mekkeli müşriklerin müdahalesinden kaçınmak için gizlilik esasına dayalı olarak yapılmaktaydı. Medine'de böyle bir tehlike söz konusu değildi. Aleni bir şekilde yapılan ziyaretler gün geçtikçe semeresini vermiş herkese açık olan Rasûlullah'ın kapısına pek çok Medineli gelmiş, bu dini özgür iradeleri ile benimseyerek Müslümanlar safına geçmişlerdir.

¹²⁹ el-Kettânî, III/55

¹³⁰ Algül, Hüseyin, İslam Tarihi, I/312, Sarıçam, İbrahim, s. 125

Bu hususta aktarabileceğimiz bir diğer bilgi de yine Medine’de, Mahreme b. Nevfel’in evinde Dâr’ul-Kurra adında ve Kur’an öğretimine tahsis edilmiş bir okulun olduğudur. Aynı şekilde, Medine’nin güney cihetinde kurulu, Kubâ camiinde de bir okulun mevcudiyetinden bahsedilmektedir ki Hz. Peygamber buraya sık sık gelir ve burada ki eğitim-öğretime bizzat nezaret ederdi¹³¹

Evlerdeki eğitim faaliyetleri yetersiz gelmeye başlamıştı. Mescitin inşasının tamamlanmasıyla ilim ve irşad faaliyetleri daha çok mescitlerde ifa edilmiştir.

2. Mescitler

Müslümanların cemaatleşmesinde ve kaynaşmasında son derece önemli toplumsal fonksiyonları bulunan mescitlerin sayısı zamanla arttırılmıştır. Kaynaklardan Medine’de bilinen en mühim mescit olan Mescid-i Nebevî’den önce de bazı mescitlerin inşa edildiğini öğreniyoruz. Bunlardan birincisi Medineli ilk Müslümanlardan Ebu Umâme Es’ad b. Zurâre’nin, hicretten önce Medine’de kendi kabilesi için inşa ettirdiği mescittir. Bu mescidin içerisinde Cuma ve vakit namazlarını kılıyorlardı.¹³² Bu mescitte, hicretten sonra bir müddet, Hz. Peygamber’in Müslümanlarla birlikte namaz kıldığı da rivayet edilmektedir.¹³³

Mescid-i Nebevî’den önce inşa edilen mescitlerden bir diğeri de Kubâ mescididir. Burası hicret esnasında Hz. Peygamber Mekke’den Kubâ’ya varınca burada Amr b. Avfoğullarında dört gün misafir olmuş ve bu esnada onlar için Kubâ mescidini inşa etmiştir. Burası Hz. Peygamber’in namaz kıldığı ve kıldırıldığı ilk mescit olarak kaydedilmektedir.¹³⁴

Medine’ye hicretten hemen akabinde inşa edilen Mescid-i Nebevî’den sonra Medine’nin pek çok mahallesinde mescit inşa edilmiştir. Mescitlerin isimleri farklı olsa da üstlendikleri görevler açısından pek farklılıkları yoktur. Hemen hepsi ibadet merkezi olduğu gibi ilim yuvası da olmuştur. Hz. Peygamber’in sağlığında Medine’de Mescid-i Nebevî’nin dışında dokuz mescit daha olduğu nakledilmektedir. Ayrıca askeri seferler esnasında gidilen yerlere de pek çok mescit inşa edilmiştir.¹³⁵ Gerçekte bütün camiler, aynı zamanda birer okul olarak hizmet vermekteydi; Öyle ki Rasûlullah, o devirde Müslümanlara, en yakın camiye eğitim-öğretim için gitmelerini emretmekteydi¹³⁶ Görüldüğü gibi Asr-ı Saadette mescitlere çok önem

¹³¹ Hamidullah Muhammed, II/771

¹³² İbn Hişam, II/ 86

¹³³ Güner, Ahmed, IV/167

¹³⁴ İbn Hişam, II/138

¹³⁵ Sariçam, İbrahim, s. 318

¹³⁶ Hamidullah, Muhammed, II/771

verilmiş, bina olarak basit bir yapıya sahip ama işlev olarak İslâm Devletinin bel kemiğini oluşturan mescitler yapılmıştır.

Klasik dönem İslâm tarihinde de camilerin çok yönlü; dini, siyasi, sosyal, ve ilmi fonksiyonları olan kurumlar olduğu kabul edilmektedir. Asırların geçmesiyle, mescitlerin dini hizmet dışındaki fonksiyonları körelmiş, bunlar için yeni yerler tahsis edilmiştir. Mesela Selçuklular döneminde medreselerin kurulmasıyla eğitim-öğretim bu kurumlarda devam etmiştir.¹³⁷

Hz. Peygamber devrinde mescitler hukuki meselelerin istişare edildiği bir adliye sarayı, sefer ve savaşların kararlaştırıldığı bir askeri karargah gibiyken zamanla bu görevlerden soyutlanarak günümüzdeki gibi sadece ibadethane halini almıştır. Bu uygulama, Müslümanların nüfusun artmasıyla gelişen ihtiyaç ve şartlara uyum sağlama açısından doğal bir gelişmedir. Fakat İslâm kültüründe zamanla gösterişli bir ibadet mekanı haline gelen camilerimiz Hz. Peygamber dönemindeki gibi ilim ve irfan yuvası haline dönmelidir. Günlük hayatında ilimle meşgul olmayan pek çok insanın namaz kılmak üzere geldikleri camilerde oluşturulacak kütüphanelerden istifadesi sağlanmalıdır. Özellikle İslâm tarihi ve Hadis literatürüne ait temel kaynakları yakından tanıma ve inceleme şansları olmalıdır. Cami görevlileri tarafından yönlendirilerek, belirli bir plan çerçevesinde bu kitapların okunması ve yorumlanması ile Ashab-ı Güzin devrindeki ilmi hava oluşturulmalı, mescitlerimiz Peygamber mescitleri kadar faydalı ve fonksiyonlu olmalıdır.

3. Suffa

Hz. Peygamber'in Medine'deki eğitim faaliyetlerini düzenli şekilde sürdürmesinde Mescid-i Nebevi'nin ne denli önemli olduğunu biraz önce söylemiştik. Basit bir yapısı olan bu mescidin üzeri açıktı. Ancak bir köşesi hurma dallarıyla kapatılmıştı. Buraya Suffa denilmekteydi. Suffa, fakir, kimsesiz ve barınacak yeri olmayan Müslümanların kalması için yapılmış bir gölgelikti. Bu kimseler, dünyanın refah ve şatafatından uzaklaşıp, kendilerini ibadete ve dini ilimleri tahsile vermişlerdi. Suffa'da devamlı kalanların yanı sıra diğer sahabeler de zaman zaman gelip Kur'an ve hadis öğreniyor, Ehl-i Suffa'nın ilmi havasından istifade ediyorlardı.¹³⁸ Çünkü Rasûlüllah'ın ashabı genç yaşlı demeden, ilim öğrenmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Onlar bu halleriyle bile ilim denizleri, hikmet ve fıkıhın ulu dağları idiler. Asırlar sonrasına bu ilimlerin ulaşması için hamilik yapmışlardır.

¹³⁷ Sarıçam, İbrahim, s. 138

¹³⁸ Baktır, Mustafa, Suffa Ashabı, byy, 1984 s. 43

Suffa ashabının geçim ve iâşesi Rasûlullah (s.a.v) tarafından temin ediliyordu. Çünkü onlar, ticaret ve dünyevi meşguliyetlerle oyalanıp Allah'ı zikirden vazgeçmeyen, hakka bağlılıkları kendilerini dünya mallarına meyletmekten alıkoyan üstün şahsiyetli insanlardı. Suffa ashabından olan Ebû Hüreyre şöyle diyor:

‘‘Muhacirlerden olan kardeşlerim çarşılarda alışverişle meşgul olurken, ben karın tokluğuna Rasûlullah (s.a.v) peşini bırakmıyordum. Onların kaybettiklerini ben yakalıyor, unuttuklarını da ben ezberliyordum. Ensârdan olan kardeşlerim, kendi işleriyle uğraşırken, ben Suffa miskinlerinden bir miskindim...’’¹³⁹

Suffa'da bizzat Rasûlullah (s.a.v) dersler veriyordu. Kendisinin haricinde diğer bazı sahabeleri de hoca olarak görevlendirmişti. Yalnız bu kişilerden verdikleri eğitimin karşılığında ücret almamalarını hatta hediye bile kabul etmemelerini, sadece Allah rızasını kazanmak için vazifelerine devam etmelerini istiyordu.¹⁴⁰ Hz. Peygamber'in yanı sıra Suffa'da öğretmen olarak bulunan bazı sahabiler de vardı. Ubâde b. Sâmit, okuma yazma ve Kur'an öğreten muallimlerden biriydi.¹⁴¹

Ebû Hüreyre gibi Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Salim, Selman-ı Farisi, Ammar b. Yasir, Ebu Zer el-Gıfari ve yüzlerce alim sahabe Suffa saflarında yetişmiştir. Suffa'da kalanların sayıları bazen dört yüze kadar çıkmıştır.¹⁴²

İlk İslam üniversitesi olarak da niteleyebileceğimiz Suffa'da yetişen Suffa ashabi, mübelliğ ve muallimler seviyesine gelebilmek için kendilerini yetiştirip, hazırlıyorlardı. Bunlardan bir kısmı Hz. Peygamber hayatta iken bir kısmı da onun vefatından sonra Arap yarımadasındaki yada İslâm'ın ulaştığı en uç beldelere gidip yerleşmişler, hayatlarının son anına kadar tebliğe devam etmişlerdir. Müslümanlar arasında ilk tasavvuf yoluna girenler de yine bunlar arasından çıkmıştır.¹⁴³

Hz. Peygamber, Ashab-ı Suffa'yı belirli bir disiplin içinde eğitirken, bazılarına kendi kabiliyetleri ile doğru orantılı farklı görevler vermiştir. Bunlardan Bilâl-i Habeşî ve Abdullah ibn Ümmi Mektûm, Rasûlullah'ın önde gelen müezzinlerindendi. Aynı şekilde Suffa'da kalan ve dini bilgilerini artıran bazı sahabileri, yeni Müslüman olan veya muallim isteyen kabilelere gönderiyordu. Kendisi gaza, sefer vb. işler için Medine'den ayrılınca, Suffa'dan birini yerine

¹³⁹ Baktır, Mustafa, Suffa Ashabi, s.42

¹⁴⁰ Baktır, Mustafa, s.41

¹⁴¹ Güner, Ahmed, IV/187

¹⁴² Baktır, Mustafa, s.24

¹⁴³ Hamidullah, Muhammed, II/770

vekil bırakıyordu. Genellikle de bunların içinden müezzinlik yapan Abdullah ibn Ümmi Mektûm'u yerine vekil bırakmıştır.¹⁴⁴

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in eğitim faaliyetleri içerisinde en önemli yeri Suffa ve burada yetişen Suffa ashabı almaktadır. Günümüz eğitim sistemi ile kıyas edildiğinde Suffa'nın bir üniversite gibi eğitim verdiğini görüyoruz. Çünkü bugünkü üniversiteler belirli alanlarda bilgi vermeyi ve özel dallarda uzmanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Hz. Peygamber de Suffa'daki öğrencilerini aldıkları İslâmî eğitim sayesinde dinin her safhasında bilgili, eğitilmiş ve kendisinden sonra ortaya çıkacak problemleri çözüp dine uygun fetvalar verebilecek fakihler olarak yetiştiriyordu. Hz. Peygamber'in ashabı bu hususta daha şanslı ve bizden daha öndeydi. Çünkü onları eğiten, Allah'ın tüm insanlar arasından seçip terbiye ettiği bu dinin kurucusu olan Hz. Muhammed (s.a.v) idi. Hadis, Tefsir, Fıkıh vs. gibi günümüz İlahiyat Fakültelerindeki derslerin yalnızca bir alanında değil hepsinde kendilerini yetiştiriyorlardı. Bunların usûlünü erkanını da yine Hz. Peygamber'den öğreniyorlardı.

Hz. Peygamber'in ashabı, dinin her alanında birinci derecede kaynaklardan bilgi ediniyorlardı. Hz. Peygamber'in yanından ayrılmadıkları için hadisleri bizzat ondan duyup öğreniyorlar, inen ayeti kerimelerin nüzul sebeplerini ve yorumlarını da bizzat Hz. Peygamber'den dinliyorlardı. Anlayamadıkları hususları kendi aralarında tartışmaktansa İslâm'ın kurucusu ve Peygamberi olan Hz. Muhammed'e soruyorlardı. O da muhatabının özelliklerini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak en uygun cevabı veriyordu. Böylece kimsenin zihninde İslâm'a dair bir bulanıklık ve pürüz bulunmuyor, herkes en saf ve doğru bilgilerle İslâm'ı tanımış oluyordu.

Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim faaliyetleri evler, Mescitler ve Suffa gibi mekanlarla sınırlı kalmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in dinini tebliğ etmesi için mekanlar amaç değil araçtır. Amaç daha fazla insana ulaşmak, daha fazla kişiyi İslâm'la buluşturmak olduğu için, İslâmî eğitim faaliyetleri sabit mekanlar dışında da sürmüştür.

III. Hz. Peygamber'in Medine'deki İslâmî Eğitim Uygulamaları

Mekke döneminde nazil olan ayeti kerimeler genel olarak tevhid, nübüvvet, ahiret gibi inanç konularına yönelikti. Hz. Peygamber de putlara tapan bu insanlara öncelikle inanç konularını öğretiyor, onların imanlarını sağlamlaştırmaya çabalıyordu. İman esasları benimsenmeyen bir dinin emir ve yasaklarının insanlar tarafından uygulanmasını bekleyemeyiz. Öncelikle kişilerde dinin sahibi ve kurucusuna yönelik sarsılmaz bir güven ve

¹⁴⁴ Köten, Akif, "Asr-ı Saadette Suffa Ashabı", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, IV/407

inanç oluşması gerekir. Ancak bundan sonra dinin emir ve yasaklarından söz edebiliriz. Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki çabaları da genellikle bu yönde olmuş, Medine'ye hicret edinceye kadar insanın ve evrenin yaratılışındaki düzeni aklı delillerle anlatarak insanların kalplerine inanç esaslarını yerleştirmiştir.

Medine'ye hicretle birlikte baskı ve şiddetten kurtulan Müslümanlara rahatça ibadet edebilmenin yolları açılınca, ibadet ve ahlak hususunda emirler inmeye başlamıştır. Hz. Peygamber Medine'de İslâm'ın tebliği için iki yol takip etmiştir;

İlk merhalede İslâm'ı iyice kalplere yerleştirmek ve dinin esaslarını öğretmek için daha çok Müslümanlara yönelmiştir. Müslümanlara yeni dinin esaslarını öğretmiş, Kur'an ayetlerini açıklamıştır. Müslümanlar da akıllarına takılan hükümleri Rasûlüllah'a sormuş, o da gerekli cevabı vererek onları aydınlatmıştır. İkinci merhalede ise Medine'de henüz İslâmiyeti kabul etmemiş olan ve sayıları epeyce olan büyük bir kitle kazanılmaya çalışılmıştır.¹⁴⁵ Bunun için de gerek Hz. Peygamber, gerekse ashabın ileri gelenleri Medine'deki diğer etnik gruplarla görüşerek İslâm'ı tebliğ etmişlerdir.

İslâm'ın Medine'de hakimiyetini tesis ettikten sonra Medine dışına yönelmişler, İslâm'ı dünyaya yaymak için çabalamışlardır. İslâm'ın kıtalar ötesine taşınması için uğraşan sahabeler sayesinde kısa sürede İslâm'ın nuru dünyanın dört bir yanına yayılmıştır.

Şimdi Hz. Muhammed'in Medine'deki İslâmî eğitiminin temelleri ve bu hususta atılan adımları inceleyelim;

1. Hz. Muhammed'in Eğitiminin Temelleri

Hz. Peygamber, en yakınlarından başlayıp sonra çok büyük kitlelere ulaşan eğitim faaliyetlerini peygamberlik görevi boyunca sürdürmüş ve bu hususta büyük başarı elde etmiştir. Çünkü o, daima tutarlı, mantıklı, sistemli, gerçekçi ve samimi davranmış, bu tutumlarıyla etrafındaki inançlı kitlenin sayısını sürekli arttırmıştır. Davet ettiği dinin gereklerini öncelikle kendisi uygulamış, yasaklara önce kendisi dikkat etmiş, insanlara örnek olmuştur. Son derece azimli bir şekilde yoluna devam etmiş, karamsarlığa düşmemiş, zorluklarla üstün bir sabır göstererek baş etmiştir. Çünkü O'nun tebliğ etmeye başladığı ilk günden itibaren Allah'a ve O'nun dinine olan inancı artarak devam etmiştir. Bu kararlılıkla ilerlediği yolda Allah da onu vahiyleriyle desteklemiştir.

Hz. Peygamber, her konuda olduğu gibi doğruluk ve doğru sözlülük hususunda da örnek bir kişiydi. En büyük hedefi, doğru insanlardan oluşan bir İslâm toplumu oluşturmaktı. Böyle

¹⁴⁵ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Red: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1989, I/290

bir toplumu oluşturmak için muhataplarını çok iyi tanması gerekmekteydi. Onların duygu ve düşüncelerini, fert olarak istek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaya zorundaydı. Ancak bu şekilde onları kendi fikirleri çerçevesinde kenetleyebilirdi. İnsanların Hz. Peygamber'in sözlerini önemsemesi için, önce O'nun insanlara değer vermesi ve onlara yakınlaşması gerekiyordu. Bunun için de insanlara her zaman şefkat ve merhametle yaklaşıyordu. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in İlahî bir lütuf sayesinde insanlara yumuşak davrandığı belirtilir, kaba ve katı olduğu takdirde çevresindekilerin dağılıp gidecekleri uyarısında bulunmaktadır.¹⁴⁶

Hz. Peygamber'in eğitiminin temelinde kendisine indirilen ilk vahiy yani "Oku..!"¹⁴⁷ emri bulunmaktadır. Dolayısıyla okumak ona ve ümmetine Allah Teala'nın ilk emridir. Kendisi bir ümmî iken içinde bulunduğu toplumu eğitime görevi ona verilmiştir. Çünkü O, Allah'ın kendisini seçtiği ve hikmeti öğrettiği bir peygamberdir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde bildirilmektedir:

"Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur."¹⁴⁸

Hz. Peygamber'in eğitiminde uyguladığı en önemli prensiplerden biri de tedriciliktir. Rasûlüllah ashabına on ayeti öğrettikten sonra, bu ayetlerdeki ilim ve ameli öğretmeden diğer on ayeti öğretmezdi.¹⁴⁹ Bu şekilde Hz. Peygamber, yoğun ve titiz bir çalışma sonunda, cahiliye örf ve adetlerine göre yaşayan insanları eğitmiş, ve o fertlerden yepyeni bir İslâm toplumu meydana getirmiştir. Bu harikulade değişim, eğitim-öğretim sayesinde mümkün olmuştur. Cahiliye devrinde bataklığa saplanan insanların içinden nice hafızlar, alimler, valiler, komutanlar ve devlet adamları yetişmiştir.

Hz. Peygamber'in her zaman için geçerliliğini koruyacak olan evrensel nitelikteki eğitim uygulamaları bizim için çok önemlidir. İnsanları eğitirken dikkat ettiği ve üzerinde durduğu noktaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Okumaya, yazmaya önem vermesi;
- Öğrettiklerini önce kendisinin uygulaması;
- Öğrencileri usandırmadan ve güzel bir dille anlatması;
- Öğrettiği kişilerin ferdi özelliklerini dikkate alması;
- Soru sormaya teşvik etmesi ve soruları özenle cevaplaması;
- Konuyu örneklerle anlatıp benzetme, jest ve mimiklerle desteklemesi;

¹⁴⁶ Al-i İmrân 3:159

¹⁴⁷ Alak, 96:1-5

¹⁴⁸ Âl-i İmrân 3:164

¹⁴⁹ el-Kettânî, a.g.e, III/94

Karşısındakileri gerektiğinde teşvik ve taltif için, takdirlerini açıkça belirtmesi;

Lüzum gördüğü yerlerde tekrardan kaçınmaması vb..¹⁵⁰

Hz. Peygamberin eğitim faaliyetleri esnasında dikkat ettiği hususlar bu kadarla sınırlı değildir. Bu listeyi uzatmak mümkünse de şimdi Hz. Peygamber'in toplumun farklı gruplarıyla ilişkilerinde esas aldığı bir takım uygulamalarını inceleyelim

2. Hz. Muhammed ve Çocukların Eğitimi

Hz. Peygamber, çocukları çok sever, onlarla ilgilenir, psikolojik planda onların dünyalarına girer, onları ciddiye alıp, problemlerini dinler ve paylaşırdı. Herkese olduğu gibi çocuklara karşı da çok merhametliydi. Onları hakkıyla büyütüp beslemeyi, onlarla ilgilenip, korumayı, cehennemden kurtuluşa vesile sayardı.¹⁵¹

Hz. Peygamber, çocuklarla karşılaştığında selam verir, hatırlarını sorardı. Onları kucağına alır, öper ve okşardı. Hz. Peygamber, çocuklara sosyal hayatın parçası olan bir fert gibi davranır, onlara değer verirdi. Onların duygu ve düşüncelerini istismar etmeyi hiçbir zaman düşünmemiş ve hatta çocukları savaşa sokmaktan kaçınmış, savaşlarda çocuklara zarar verilmemesini de özellikle emretmiştir.¹⁵²

Hz. Peygamberin çocuklarla ilgili en önemli düzenlemelerinden biri de kız çocukların, erkek çocuklarla eşit statüye getirilmesidir. Cahiliye Araplarında kız çocuğuna değer verilmez, o aileye maddi bakımdan bir yük sosyal bakımdan da bir utanç kaynağı olarak görülürdü. Bu sebeplerle kız çocuklarını öldürenler bile vardı. Hz. Peygamber bu uygulamaların saçma sapan bir cahiliye adeti olduğu, kız çocuklarının da en az erkek çocuklar kadar değerli bir insan olduğu fikrini insanlara benimsetmek için çabalamıştır. Allah-u Teala da indirdiği vahiyyle bu hususta Peygamberini desteklemiştir. Kuran'da, cahiliye insanların kız çocuklarına karşı tutumu kötülenmiş, kız çocukların öldürülmeleri şiddetle kınanmış ve yasaklanmıştır.¹⁵³

Çocuklara bu derece değer veren İslâm dini, onlara bir takım haklar da vermiştir. Hz. Peygamber'in bizzat kendi uyguladığı ve bizlere bir sünnet olarak bıraktığı, çocukların anne baba üzerindeki haklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Çocuklara güzel bir isim koyma ve onları iyi bir dini eğitimden geçirme;

Neslin korunması ve devamı için çocukların iyi bir yuva kurmasını sağlama;

¹⁵⁰ Sarıçam, İbrahim, s.320

¹⁵¹ Algül, Hüseyin, "Alemlere Rahmet Hz. Muhammed", D.İ.D, s.489

¹⁵² Sarıçam, İbrahim, s.335

¹⁵³ Nahl, 58:59

Çocuklara eşit muamelede bulunma ve adaletli davranma, bu hususta kız-erkek, büyük-küçük, öz-üvey ayrımı yapmamayı emretmiştir.¹⁵⁴

Bazı rivayetlerde kendilerine yazı yazmayı öğretmenin de çocukların babaları üzerindeki haklarından olduğu bildirilmektedir.¹⁵⁵ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, güzel isim koymanın yanında, iyi bir terbiyeyi, çocuğun anne babası üzerindeki hakları arasında saymıştır. O gerek kendi çocuklarını ve torunlarını, gerek diğer çocukları, son derece nazik ve müşfik bir şekilde eğitmiş ve en güzel şekilde terbiye etmiştir. Küçük yaştan itibaren ailelerin çocuklarını okutmak, yüzmek, hesap, tıp, neseb ve Kur'ân-ı Kerim okumak gibi hem maddi hem de manevi alanlarda eğitmelerini tavsiye etmiştir.¹⁵⁶

Çocukların eğitiminde ailenin tutumu hususunda Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır.

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyunuz.”¹⁵⁷

Bu ayeti kerimeden de anlaşıldığı üzere çocukların eğitiminden de ebeveynler, özellikle de baba sorumludur. Hz. Peygamber döneminde ashab, Mescid-i Nebevi'de öğrendikleri bilgileri, yeni gelen ayetleri ezberleyip, evlerine geldiklerinde eşlerine ve çocuklarına öğretiyorlardı. Hz. Peygamber'in ağzından çıkan sözler, Müslümanlar arasında dağılıyor, herkes bu bilgiden nasibini alıyordu.

O günün şartlarında gidilmesi zorunlu bir okul olmamasına rağmen gerekli bilgiler anında günde beş vakit toplanılan mescit vasıtasıyla erkeklere, onların vasıtasıyla da hanım ve çocuklara iletiliyordu. Bu açıdan düşündüğümüzde, çocuklar da babaları gibi pek çok konudan haberdar oluyorlardı. Aynı şekilde inen ayeti kerimeleri onlar da babaları vasıtasıyla ezberleyip hıfzediyorlardı. Böylece pek çok çocuk dolaylı olarak da olsa Hz. Peygamberin eğitiminden geçmiş oluyordu.

Hz. Peygamber, hem bir muallim olarak gönderilmiş olması hasebiyle hem de şefkatli ve merhametli bir kişiliğe sahip bir peygamber olması yönüyle, çocukları kelimenin tam anlamıyla mükemmel bir şekilde eğitmiştir. O'nun eğitimine, terbiyesine ve yönlendirmelerine mahzar olanlar, bu ayrıcalığı hayatları boyunca hissetmişlerdir. Kendi evlatları ve torunlarının yanı sıra O'nun zamanında yaşayan sahabelerin çocukları da O'nun ilim ve terbiyesinden geçmiştir. O'nun devrinde yaşayan büyük küçük herkes bu şansa sahip olmuştur.

¹⁵⁴ Sarıçam, İbrahim, s.338

¹⁵⁵ el-Kettâni, III/59

¹⁵⁶ Ay, Mehmet Emin, “Hz. Peygamber ve Çocuklar”, D.İ.D (Özel Sayı), s.171

¹⁵⁷ Tahrim 66:6

3. Hz. Muhammed ve Gençlerin Eğitimi

Çocukların eğitimine çok önem veren Hz. Peygamber, gençlerin de aynı şekilde iyi bir terbiye görmesini istemiştir. İslâm'ı öncelikle benimseyen ve Hz. Peygamber'i tasdik eden ilk Müslümanlar genellikle gençler arasından çıkmıştı. Çünkü yıllardır cahiliye adetleri ile iç içe yaşayan yaşlı nesil, kendilerini putlara tapmaktan ve kurtaramamıştır. Gençlerde ise henüz cahiliye adetleri kök salmamıştı. Hatta birçoğu bunları sorgulayıp doğrunun ne olduğunu bulmaya meyilli idi. Bu durum onları İslâm'ı tanımaya sevketti. Neticede de birçoğu İslâm'ı kabul etti. Böylece İslâm çoğunlukla gençlerin müdafaa ettiği, yaşlıların mücadele ettiği bir din olarak adını duyurdu.¹⁵⁸

Bu bilgilerin ışığında İslâm'ın genç beyinler tarafından beslenip desteklenmesinin O'nun tebliğinde de çok işe yaradığını söyleyebiliriz. Çünkü fikri değişiklikler için en büyük güç gençliktir. Gençlerin atılgan, araştırmacı ve heyecanlı yapıları sayesinde İslâm her geçen gün canlanmış, gençlerden oluşan çember genişledikçe dünyadaki zaferlerini garanti altına almıştır. Gençlerin dinamizmi, benimsedikleri ve savundukları fikri en yükseklerle çıkarmaya yetecek güçtedir. İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in gençliğin gücüyle desteklenmesi Allah tarafından bahşedilmiş büyük bir nimettir. Bu sayede İslâm'ın nuru on dört asırdır daha da parlayarak asırlar ötesine ulaşmıştır.

Mekke'de Hz. Peygamber'in davetine icabet eden ilk kişilerin, henüz gençlik çağına bile gelmemiş olan Hz. Ali ve Peygamberden küçük olgun bir yetişkin olan ve daha henüz genç kabul edebileceğimiz Hz. Ebû Bekir olduğunu görüyoruz. Hz. Peygamber bu ikisi yardımıyla Mekke gençliğini gizli bir şekilde İslâm'la tanıştırmıştı. Onlar arkadaşlarına İslâm'ın ilkelerini anlatıyor ve Rasûlüllah'ı tanıtıyordu. Etraflarında seçkin ve heyecanlı gençler toplanmıştı. Bu gençler bütün samimiyetleriyle İslâm için çalıştılar. İslâm bayrağını bir muhacir olarak, bir öğretmen olarak Medine'ye taşıdılar. İslâm'ı bir meşale gibi Medine'ye ve tüm dünyaya taşıyan gençlerden bazıları şunlardır: Sad b. Ebi Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avam, Abdurrahman b. Avf, Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdullah b. Mesud, ve daha bir çok sahabe İslâm'ı seçmiş, Müslüman olmuştur.¹⁵⁹

Genç erkeklerin yanı sıra genç kızlar da Müslüman olmuş, İslâm'ı tebliğ etmek için çaba sarfetmişlerdir. Hz. Ebû Bekir'in kızları Esmâ ve Ayşe, Hz. Ömer'in kız kardeşi Fatıma bintü el-Hattab bunlardandır. Hz. Peygamber'in hanımlarının, Medine devrinde genç kızların

¹⁵⁸ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I/386

¹⁵⁹ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I/387

eğitimi ile bizzat ilgilendiklerini görüyoruz. Müminlerin annelerinden bilmediklerini öğrenen bu genç kızlar da öğrendiklerini başkalarına anlatarak İslâm'a hizmet etmişlerdir.¹⁶⁰

Hz. Muhammed ve ashabı Medine'ye hicret edince orada da kendisine destek verenlerin başında yine gençler bulunuyordu. Medine'de de İslâm'a karşı duran yaşlılar ve Müslüman olup samimiyetle İslâm'ı destekleyen oğullarından oluşan gençler vardı.

Neticede gençlik, İslâm'ın hazır kuvvetiydi. İslâm'ın bayrağını nesiller boyunca onlar taşıdılar. Bu sebeple Hz. Peygamber gençlere çok önem verir, onlarla iyi ilişkiler halinde bulunmaya gayret ederdi. Onların ifa edecekleri görevin ağırlığını bildiği için de iyi bir şekilde eğitim görmelerini isterdi. Gençlerin, bilgi, davranış ve mesleki hayat itibariyle en sağlam biçimde yetişmelerine özen gösterirdi. Onlara hür düşünme ortamı hazırlar, fikri şahsiyetlerinin olgunlaşmasına yardımcı olur, yaptığı görevlendirmelerle ve verdiği yetkilerle kabiliyetlerini geliştirmelerine fırsat tanırđı. Gerek Mekke, gerekse Medine döneminde en mühim görevlerde çoğunlukla genç ve orta yaş grubu bulunmaktaydı.¹⁶¹

Medine döneminde Hz. Peygamber'in önemli görevler verdiği gençlere birkaç örnek vermek yerinde olacaktır; Vahiy katiplerinden olan ve Hz. Peygamber tarafından komşu hükümdarlara gönderilen mektupları yazan Zeyd b. Sâbit, Hz. Peygamber'in emriyle İbranic ve Süryanice öğrenmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra henüz 22 yaşında iken Kur'ân-ı cem etmekle görevlendirilen sahabe de O'dur.¹⁶²

Hz. Peygamber gençleri, çoğu yaşlı sahabelerden oluşan ordulara komutan tayin etmiştir. Mesela Tebuk Seferi'nde sancağı Zeyd b. Sâbit'e, Bedir'de Hz. Ali'ye vermiştir. Henüz 18 yaşında olan Üsâme b. Zeyd'i Suriye'ye gönderdiği orduya komutan tayin etmiştir.¹⁶³

Hz. Peygamber, gençliğin insanın elinden bir gün gidecek bir nimet olduğunu söylediği için, zamanın iyi değerlendirilmesi ve gençliğin boşa heba edilmemesi gerekir. Gençlik dönemindeki fiziki ve zihni zindelik yaşlılıkla birlikte çöküntüye uğrar. İnsan Allah'ın kendisine verdiği kapasiteyi elinden geldiği nispette O'nun rızasına uygun bir şekilde kullanılmalıdır.

Gençlerin sosyal hayata uyum sağlayabilmeleri, nesli ve nefislerini koruyabilmeleri için aile hayatı ve evlilik özendirilmelidir. Başıboş zevkler peşinde koşan bir gencin hem kendine hem de yaşadığı topluma faydası dokunmayacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Allah-u Teala şöyle buyurmaktadır:

¹⁶⁰ Savaş, Rıza, "Asr-ı Saadette Kadın ve Aile Hayatı", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, IV/261

¹⁶¹ Algül, Hüseyin, "Alemlere Rahmet Hz. Muhammed", D.İ.D, s.490

¹⁶² Sarıçam, İbrahim, s.340

¹⁶³ Sarıçam, İbrahim, s. 341

“Aranızdaki bekarları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah lûtfu ile onları zenginleştirir. Allah, lûtfu geniş olan ve her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁶⁴

Bu Ayet-i Kerime evlilik müessesesinin gençler için daha uygun bir yaşamın kapılarını açacağını bize bildirmektedir. Çünkü bu gençlerin beden ve ruh sağlığı için çok önemlidir. Sağlıklı bir kulluk ve ümmet bilincinde olmak için sağlıklı ailelerin kurulması gerektiği unutulmamalıdır. Bu hususta Hz. Peygamber’in uygulamalarını ve tavsiyelerini dikkate almak gerekmektedir.

4. Hz. Muhammed ve Kadınların Eğitimi

Hz. Peygamber ilim öğrenmede kadın-erkek ayrımı gözetmemiştir. Erkeklerin yanı sıra kadınların eğitimi ile de bizzat ilgilenmiş, onların da bilgi sahibi olmasını çok önemsemiştir. Nasıl ki iman ve ibadet alanındaki hükümler hem kadın hem de erkekleri sorumlu tutuyorsa, ilim tahsili de her iki cinsi o derece sorumlu tutmaktadır. Cahiliye devrinin kadınları dışlayan tutumlarının aksine İslâm, kadınları her konuda erkeklerle aynı seviyede görmüştür. Mesela bazı sahabe hanımları, sabah namazını Rasûlüllah’ın arkasında kılmak için mescide gelmişlerdi. Kocalarının bunu engellemeye çalışması üzerine Hz. Peygamber’e şikayetlerini dile getirmişler, O’da ashabına bu hususta eşlerini serbest bırakmalarını söylemiştir.¹⁶⁵

Kadınlar, Hz. Peygamber tarafından ilim tahsili için kendilerine özel bir gün tahsis edilmesini istemişler, Rasûlüllah da bir gün sadece bayanlara hitap edip, onların sorularına cevap vermiştir.¹⁶⁶ Hz. Muhammed’in zevceleri de onunla birlikte bulunmuş, bu çalışmada vazife almışlardı. Mesela eşi Hz. Hafsa okuma yazma bilmekteydi. Kadınlar, gusül, hayız, iddet ve benzeri pek çok konuda ayrıntılı bilgiyi Hz. Peygamber’in hanımlarından öğrenmişlerdi. Hz. Aişe de hukuk alanında yüksek bir bilgi birikimine sahip olmuş, hanımların bu husustaki sorularını cevaplamıştır. Hatta sonraki devrelerde, en alim erkek hukukçular tarafından bile, hukukî bilgisinden istifade edilmek üzere sürekli ziyaret edilmiştir¹⁶⁷

Kadınları İslâm’a hizmetleri, İslâm’ın doğduğu ilk günden beri devam etmekteydi. Hz. Hatice İslâm’a ilk giren kişidir. Ammâr b. Yâsir’in annesi Sümeyye, işkence sonucu şehit düşen ilk Müslümandır.¹⁶⁸ İslâm’ın ilk dönemlerinde erkeklerden önce Müslüman olan ve

¹⁶⁴ Nur, 24:32

¹⁶⁵ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I/290

¹⁶⁶ el-Kettânî, III/56

¹⁶⁷ Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, s.773

¹⁶⁸ Savaş, Rıza, IV/240

İslâm'ı yayan hanımlar vardır. Hz. Ömer'in İslâm'ı kabul edişinde kız kardeşi Fatıma'nın dinine samimiyetle bağlı oluşunun büyük rolü vardır. Habeşistan muhacirlerinin dörtte biri hanım sahabelerdir. Akabe biâtleri esnasında Hz. Peygamber erkeklerin yanı sıra kadınlardan da biat almıştır.¹⁶⁹

Hz. Peygamber, İslâm toplumunu yarısını oluşturan kadınların eğitimini önemsemekle, toplumun geriye kalan yarısının da eğitimini garanti altına almış olmaktadır. Çünkü kız olsun, erkek olsun tüm çocukların ilk öğretmeni anneleridir. Annenin bilgi birikimi ve tecrübesi, çocuğun yetişme tarzını, yetişme tarzı da geleceğini etkiler. Cahil bir annenin çocuğuna verebileceği eğitim yeme, içme, yürüme gibi temel ihtiyaçlarını öğretmekle sınırlı kalır. Halbuki bir çocuğun fizyolojik ihtiyaçları kadar duygusal ve manevi gereksinimleri de çok önemlidir. Din duygusu küçük yaşlardan itibaren insanların fitrî bir özelliği olarak kendini göstermektedir. Doğru şekilde yönlendirilmeyen bir çocuk, dinini de dünyasını da zarara sokacak davranışlar yapmaktan çekinmez. Bu sebeple annelere çok büyük görevler düşmektedir. Kendileri öncelikle gerekli bilgilerle donanımlı hale gelmelidirler ki sağlıklı ve faydalı nesiller yetişsin. Ve bu çocuklar büyüyerek İslâm'a hizmet etsinler.

IV. Hz. Muhammed ve Halkı Eğitme Usûlleri

Hz. Peygamber, Medine'de oturan ashabına devamlı dersler vererek onları belirli bir seviyede tutmak ve mümkün mertebe ilmen de daha yüksek mertebelere ulaştırmak için çabalamıştır. Bu esnada halkı eğitmek için hep aynı şekilde bir yol takip etmemiştir. O'nun insanları eğitmek için kullandığı yöntemleri incelemeye, ve günümüz eğitim sistemleri içerisinde kullanmaya ihtiyacımız vardır. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır:

Takrir Metodu: Hz. Peygamber tebliğ vazifesi kapsamında, dini emir ve yasakları öncelikle insanlara izah etmiş, anlayabilecekleri bir şekilde açıklamıştır. Yalnız O'nun anlatım tarzı, yer, zaman, şahıs ve konulara göre farklılık göstermiştir. Ama her zaman karşısındakini sıkmadan, özlü bir şekilde (Cevâmiu'l-Kerim) konuşmuştur.¹⁷⁰

Soru-Cevap Metodu: Ashab, bütün problemlerini Hz. Muhammed'e rahatlıkla sorup, çözümleyebiliyordu. Müslümanlar, bilmediklerini öğrenmek gayesiyle soru sorarlarken, ehl-i kitaptan olanlar ya da münafıklar, Hz. Peygamber'i imtihan etmek veya tartışmak gayesiyle soru soruyorlardı. Soru soranlar ve soruş maksatları farklı olduğu gibi, soruların konuları da çeşitlilik arz ediyordu. Hz. Muhammed, bilgisi dahilindekileri cevaplıyor, bu soruların bir

¹⁶⁹ Sariçam, İbrahim, s.345

¹⁷⁰ Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, Konya 1998, s.147

kısmına da Kur'an vasıtasıyla cevap veriyordu.¹⁷¹ Hz. Peygamber, eğitiminde soru-cevap metoduna özellikle önem vermiştir. Ashabını da dini meseleleri iyi kavramaları için bilmediklerinin sormaya ve kesinlikle bilgisiz hüküm vermemeye teşvik etmiştir.

Tartışma Metodu: Bir konu ya da problemin üzerinde birlikte konuşarak, mümkün olan çözüm yollarını aramaktır. Bu metod bizzat Kur'an'ın emridir: “ Ey Muhammed! Allah'ın yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; Onlarla en güzel şekilde tartış.”¹⁷² Bu ilahi emre mazhar olan Hz. Muhammed de bu metodu beşerî bir uslûpta kullanmıştır.

Temsil Metodu: Hz. Muhammed konuşmalarının daha iyi anlaşılması amacıyla zaman zaman temsil metoduna başvurmuştur. Anlattığı şeyin tasvirini yaparak, hem anlaşılmasını kolaylaştırmış hem de daha akılda kalıcı olmasını sağlamıştır. Bu bir nevi teşbih sanatının kullanılmasıdır. Hz. Peygamber, verdiği misalleri de genellikle yakın çevreden seçmiştir.¹⁷³

Tedric Metodu: Hz. Muhammed'in eğitiminde tedric esastır. Her bilgiyi aynı anda söyleyip karşındakileri bilgi bombardımanına tutmamıştır. Ashab ihtiyaç duyduğunda ve bunları elde etmek için büyük bir istek oluştuğunda, gerekli bilgiler, kısa ve özlü bir şekilde öğretilmiştir.¹⁷⁴ Tedric metodunun uygulanışını eğitime muhatap kabul edilen insanların seçiminde de görmekteyiz. Mekke'de ilk zamanlar, Hz. Peygamber'in ailesi ve yakın çevresi ile başlayan davet halkası merhaleler halinde genişlemiş ve nihayetinde dünyaya hitap eden bir eğitim sistemi olarak karşımıza çıkmıştır.

Yaparak yaşayarak öğrenme metodu: İnsanın bir şeyi tam anlamıyla öğrenmesi, onu daha çok duyu organıyla algılamasına bağlıdır. Bu sebeple uygulama ve alıştırma, Hz. Muhammed'in başvurduğu önemli bir öğretim metodudur.¹⁷⁵ Kendi hayatı ile ashabına her zaman örnek olan Hz. Peygamber, bizzat onlara da gösterip, uygulatarak bilgilerini pekiştirmiştir. Bazı şeyleri deneme-yanılma yolu ile kendilerinin bulmasına fırsat vermiştir.

Hz. Peygamber halkı eğitirken ilim öğrenmek için başına toplananları, branşlarına göre sıraya koymaktaydı. Önce Kur'an ve Kıraat hususunda soru sormak isteyenleri çağırırdı. Onların dersi bitince Kur'an tefsir ve te'vilini öğrenmek isteyenleri çağırır, bunları ikinci dereceye koyardı. Bunların da dersi bitince helal, haram ve fıkıh öğrenmek isteyenleri çağırırdı.¹⁷⁶ Böylece eğitim işini belli bir düzene koyarak daha verimli bir sonuç almayı amaçlamıştır. Hz. Peygamber, insanlara gerçeği anlatabilmek için pek çok yöntem

¹⁷¹ Özbek, Abdullah, s. 176

¹⁷² Nahl, 16:125

¹⁷³ Özbek, Abdullah, s.198

¹⁷⁴ Özbek, Abdullah, s.222

¹⁷⁵ Özbek, Abdullah, s.270

¹⁷⁶ el-Kettânî, III/158

başvurmuş, çeşitli yöntemlerle ashabını eğitmek için çabalamıştır. Bu O'nun insanları eğitmek için gerekli her türlü çabayı sarfeden bir eğitimci olduğunu göstermektedir.

1. Hz. Muhammed'in Okuma-Yazmaya ve Farklı Diller Öğrenmeye Teşviki

Cahiliye devrinde Araplar hemen hemen ümmî yani okuma yazma bilmiyor idiler. Okuma yazma bilenler ise çok azdı. İslâm dini ise cehaletin düşmanı olduğunu ilk inen vahiyle birlikte göstermişti. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır:

“Oku! Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir alâkdan (kan pıhtısından) yaratmıştır. Oku! Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. O (insana) kalemlle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti”¹⁷⁷

Zamanla çoğalan Kur'an ayetlerini her ne kadar ashab iner inmez ezberlese de bir yerlere yazmak ve bir araya toparlamak icap ediyordu. Bundan dolayı Hz. Peygamber bir nevi okuma-yazma seferberliği başlatmıştı. Okuma yazmayı iyi bilen birkaç kişiyi vahiy katibi olarak tayin etmiş, inen ayetleri onlara yazdırıyordu. Zeyd b. Sâbit, Ebû'd-Derdâ ve İbn Mes'ud gibi sahabiler vahiy katibi olarak görev yapmaktaydılar.¹⁷⁸ Bunların yanı sıra Übey b. Ka'b, Muâviye, Osman b. Affan ile Ali b. Ebi Talib de vahiy katiplerindendi. Bunlardan en müdavimi hicretten sonra Zeyd b.Sabit ve Mekke'nin fethi sonrasında da Muviye idi.¹⁷⁹

Hz. Peygamber, Mescid-i Nebevi'de ilimle meşgul olan Ashab-ı Suffa'ya okuma-yazma öğretilmesini de emretmişti. Okuma-yazma bilen sahabeler, diğerlerine bu hususta hocalık yapıyorlardı. Hatta o dönemde hocalık yapan hanımlar bile vardı. Nitekim Şifa adlı bir hanım, Hz. Hafsa'ya yazı öğretmiştir. Hz. Peygamber'in hanımları da genç kızların eğitim ve öğretimi ile ilgilenmişlerdir. Onlar, evlerine gelen genç kızlara bildiklerini anlatırlardı. Bu kızlar da öğrendikleri bilgileri başkalarına aktarırlardı.¹⁸⁰ Okuma yazma öğrenme hususunda sadece Müslümanlardan değil, daha sonra da zikredeceğimiz gibi Bedir'de esir düşen müşriklerden ve Medine'de yaşayan yahudilerden de faydalanılmasında dinen bir sakınca görülmemiştir.¹⁸¹ İlim öğrenmek için her türlü yolu denemek gerekir.

Hz. Peygamber, okuma-yazmanın yanı sıra farklı dilleri öğrenmeyi tavsiye ediyordu. Bu sayede hem yeryüzünde yaşayan diğer topluluklar hakkında daha rahat bilgi sahibi olunabilecek hem de farklı insanlarla irtibata geçerek İslâm'ın daha geniş coğrafyalara

¹⁷⁷ Alâk, 96:1-5

¹⁷⁸ Hamidullah, Muhammed, s.700

¹⁷⁹ el-Kettânî, I/199

¹⁸⁰ Sarıçam, İbrahim, s.318

¹⁸¹ el-Kettânî, III/156

yayılması sağlanacaktı. Bu sebeplerle Hz. Peygamber, Zeyd bin Sâbit'e İbranice ve Süryanice öğrenmesini emretmişti. O da kısa sürede bu dili öğrenmişti.¹⁸² Zeyd, Arapçanın yanı sıra, Farsça, Yunanca, Kıbtice ve Habeş dilini de bilmekteydi. Hz. Peygamber'in emriyle İbranice'yi de öğrenmişti. Zeyd'in dışında da sahabiler arasında farklı dilleri bilenler vardı. Hz. Peygamber, Habeşistan, İran, Bizans İmparatorları ile diğer devlet başkanlarının huzuruna sefâret heyetleri gönderilmesi icap ettiğinde, bu ülkeleri evvelce ziyaret etmiş, ve bunların dilini bilen kimseleri seçip gönderiyordu.¹⁸³

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, öncelikle halkın kendi dilini yazıp okumayı öğrenmesini sonra da becerebilenlerin farklı dilleri öğrenmelerini teşvik etmiştir. Medine'deki insanları bilinçlendirmek için uğraşmıştır. Artık sıra etraf kabileleri ve diğer milletleri uyarmaya ve bilinçlendirmeye gelmiştir. Bunun için sırasıyla gerekli adımlar atılmıştır.

2. Hz. Muhammed ve Medine'ye Gelen Elçiler

Medine'nin çevresindeki kabileler, İslâm hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla Medine'ye heyetler gönderiyorlardı. Hz. Peygamber de gelen bu elçileri güzelce karşılamış, sorularını cevaplayıp, onları İslâm'a davet etmiştir. Gelen elçiler, karşılarında, kendisine güveni tam, kesin konuşan, getirdiği mesajdan emin bir şahsiyet buluyorlardı. Hz. Peygamber'in bu tavrı o derece etkili olmuştur ki, bu elçilerin birçoğu yurtlarına dönünce kabilelerine İslâm'ı kabul ettirmeyi başarmışlardır.¹⁸⁴

Hicretin dokuzuncu yılında elçiler yoğun bir şekilde geldiği için bu yıla "Heyetler Yılı" denilmiştir. Medine'ye gelen bu heyetlerin çeşitli amaç ve istekleri vardı. Genellikle kabilelerinin Müslüman olduğunu bildirmek ve onlar adına biatta bulunmak, İslâm'ın hükümlerini öğrenmek veya kabilelerine dini öğretecek kimseler talep etmek için geliyorlardı. Gelen elçiler Suffa'da kalıyor, İslâm'ı öğrendikten sonra yurtlarına dönüyorlardı.¹⁸⁵

Hz. Peygamber, gelen kabilelere İslâm'ın temel esasları olan helal ve haramları açıklıyor, bazı durumlarda bunu yazılı bir şekilde onlara veriyordu. O'nun öncelikle üzerinde durduğu konu putperestliğin kaldırılması ve tevhid inancının yayılmasıydı. Bunun yanı sıra kabilelerin cahiliyeden kalma batıl inançlarını ve bu uygulamalarını ortadan kaldırmaya çalışıyordu. İslâm'ın yasakladığı hususlarda ise kesinlikle taviz vermiyordu.¹⁸⁶

¹⁸² el-Kettânî, I/279

¹⁸³ Hamidullah, Muhammed, s.777

¹⁸⁴ Sarıçam, İbrahim, s.257

¹⁸⁵ Şibli, Mevlana, I/462

¹⁸⁶ Sarıçam, İbrahim, s.259

Hz. Peygamber, kendisine gelen heyetlere, Müslüman olmalarından sonra, birbirlerine Kur'an okutmalarını, dinin esaslarını öğretmelerini, ve aralarında bir müezzin tayin etmelerini şart koşuyordu.¹⁸⁷ Böylece dine biran önce adapte olmalarını amaçlıyordu.

Hz. Peygamber, öncelikle Medine'ye gelen heyetlere İslâm'ın ahlaki meziyetlere verdiği önemi göstermek için gayet misafirperver ve hoşgörülü davranıyordu. Onlara iltifat ediyor, nazik bir şekilde onlarla ilgileniyordu. Gelen kabileler hakkında önceden bilgi toplayıp, ona göre davranıyordu. Yani muhataplarını tanımaya çalışıyor, onların önceliklerine ve ihtiyaçlarına uygun noktaları tespit edip ona göre yaklaşıyordu.

3. Hz. Muhammed'in Alimler ve Davetçiler Yetiştirmesi

Hz. Muhammed, hem siyasi ve idari sahada, hem de ilim ve davet sahasında, kendisinden sonra tebliğ meşalesini taşıyacak insanları yetiştirmeye büyük önem vermiştir. O, bu kişilerin ilim ve irfanla yüklü olmasını isterdi. Bunun için Müslümanların içinden ilim ve tefekkür yönüyle temayüz etmiş bir gurup seçerek, onlara farklı sorumluluklar vermiştir. Sahabenin içinden Hz. Peygamber tarafından seçilenler arasında, Ali b. Ebi Talib, Muaz b. Cebel, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Huzeyfe b. Yemân gibi güzide sahabeler bulunmaktaydı.¹⁸⁸

Başka bir rivayette ise ilmen Allah Rasûlünün ashabından yedi kişinin zirveye ulaştığı bildirilmektedir. Bunlar arasında, Zeyd, Ebu'd-Derdâ, Ubey b. Ka'b, Ömer b. Hattâb, Abdullah b. Mesud, Ebû Musa el-Eş'ari ve Ali b. Ebî Tâlib gibi isimler sayılmaktadır.¹⁸⁹

Hz. Peygamber'in özellikle ihtimam gösterdiği bu sahabeler yine O'nun tarafından iyi bir eğitime tabi tutulmuştur. Hz. Peygamber, bunlardan kimilerini komşu ülkelerin krallarını İslâm'ı davet etmeleri için gönderecek, kimilerini de genişleyen İslâm topraklarına vali olarak tayin edecekti. İdarecilik sorumluluk isteyen bir iştir. Hz. Peygamber gerek nasihâtleriyle gerekse emirleriyle bu işin ehemmiyetini onlara kavratmaya çalışıyordu. Çünkü halkı tarafından sevilen ve güvenilen bir idareci, Allah'ın izni ve yardımıyla pek çok işin üstesinden gelir. Bunun için idarecilik makamına ancak bu işe ehliyeti olan kişilerin talip olması gerekir. Hz. Peygamber de valilerin atamasında ehil kişilere öncelik vermiştir. Hz. Peygamber'in vali tayin ettiği yerler ve valilerden bazıları şunlardır:

Yemen'e Muaz b. Cebel'i, Umman'a Amr b. As'ı, Mekke'ye Attab b. Esid'i, Taif'e de Osman b. Ebü'l-As'ı vb. buldukları yerde hem İslâm'ı tebliğ etmek hem de vergi toplamak üzere vali olarak tayin etmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ el-Kettânî, III/105

¹⁸⁸ Yıldız, Hakkı Dursun, I/294

¹⁸⁹ el-Kettânî, III/215

Valilerin yanı sıra Hz. Peygamber'in emriyle, İslâm'ı kabul eden her kabileye bir mescit inşa edilmişti. Bu mescitlere, hem imamlık vazifesini yapacak, hem de buldukları yerde halka İslâm'ı öğretecek imamlar gönderilmişti. Bu imamların seçiminde hür-köle ayrımı yapılmıyor, herkes eşit tutuluyordu. Yalnız imamlık için de aranan bir takım şartlar vardı. Hz. Peygamber'in uygulamasında bir topluluğun içinde Kur'an'ı en iyi okuyan imamlık eder. Eğer okumakta eşit iseler, sünneti en iyi bilen; sünneti bilmekte de eşit iseler, hicrette en kıdemli olan ve yaşça en büyük olan kişi imam olarak görevlendirilirdi.¹⁹¹ Hz. Peygamber'in her konuda olduğu gibi alim ve davetçilerin yetiştirilmesi hususunda da bizlere yol gösterdiğini görüyoruz.

4. Hz. Muhammed'in İslâm'a Davet Mektupları

Arap Yarımadası'nda Hz. Peygamber'in daveti geniş bir şekilde yankılanmış ve karşılığını da bulmuştu. Ardı ardına gelen heyetler ve elçiler, kabilelerinin İslâm'a girdiğini haber veriyorlardı. Artık sıra İslam davetini tüm dünyaya duyurmaya gelmişti. Hz. Peygamber, bu amaçla çevre ülkelerin hükümdarlarına İslâm'a davet mektupları gönderdi. İslâm'ın yayılmasında bu mektupların çok önemli olduğunu bildiğinden son derece hızlı davranan Hz. Peygamber, altı elçisini aynı günde yola çıkarmıştır. Bu elçiler, Habeşistan hükümdarına, Bizans hükümdarına, İran Kısra'sına, İskenderiye hükümdarına, Gassan Kralı'na ve Yemâme hakimine Hz. Peygamber'in mührünü taşıyan İslâm'a davet mektuplarını götürüp gittiler.¹⁹²

Bu hükümdarlara gönderilecek mektupları genellikle vahiy katipliği de yapan Zeyd b. Sabit yazmıştır. O'nun yanı sıra Abdullah b. Erkam'a da yazdırmıştır.¹⁹³

Hz. Peygamber'in mektupları gönderdiği hükümdarlar farklı olduğu için mektupların her birinin üslup ve içeriği de birbirinden farklıdır. Hz. Peygamber'in, mektup göndereceği ülkelerin, sosyal ve dini yaşayışı hakkında önceden bilgi edindiğini anlıyoruz. Mektuplar, ülkelerin hükümdarlarına gönderildiği için bu şahısların özel konumları ve durumları göz önünde bulundurularak yazılmıştır.¹⁹⁴

Hz. Peygamber'in üslubuna bu denli önem vermesinin yine davetin başarılı olması açısından büyük önemi vardır. Çünkü O, mektuplarında müsamahakar bir tavırla hükümdarları İslâm'a davet etmektedir. Tehditkâr bir üslup kullanmamıştır. Aksine devlet

¹⁹⁰ Sarıçam, İbrahim, s.298

¹⁹¹ Şibli, Mevlana, I/466

¹⁹² Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I/500

¹⁹³ el-Kettânî, I/204

¹⁹⁴ Sarıçam, İbrahim, s.253

başkanlarının itibarını düşürmeden onlara ünvanlarıyla hitap etmekte, böylece onları rencide etmeden, saltanatlarının İslâm'ın gölgesi altında da devam edeceğini ifade etmektedir. Böylece saltanat kaygısı ile İslâm'a kapılarını kapatmalarını istememiştir.

Hz. Peygamber, İslâm'a davet mektuplarının üsluplarına önem verdiği kadar, gönderdiği elçilere de dikkat ediyordu. Çevre ülkelere elçi gönderirken öncelikle o bölgelere gitmiş olanları tercih ederdi. Gidecekleri ülkenin dilini bilmelerine de özen gösterirdi. Bunların yanı sıra elçilerini dinde en liyakatli ve bu işi üstlenmeye muktedir olanlar arasından seçerdi. Elçilerde ahlak, yüz güzelliği, hitabet, ikna kabiliyeti, dürüstlük ve dini hususlarda yeterince bilgi sahibi olma gibi hasletleri arardı.¹⁹⁵ Çünkü insanların elçilerden kaynaklanan bir eksiklik yüzünden İslâm'a ön yargıyla yaklaşp, negatif duygular beslemelerini istemiyordu. Bu sebeple de gönderildikleri ülkelerde İslâm'ı temsil edecek elçilerin seçimine özellikle dikkat ediyordu. Rasûlullah, kendisini temsilen gönderdiği elçilerine bir gün şöyle seslenmişti:

“Muhakkak ki Allah beni bütün insanlığa bir rahmet olarak gönderdi. Siz de tebliğ görevini benim adıma yerine getirin ki Allah da size merhamet etsin.”¹⁹⁶

Hz. Peygamber, mektup gönderdiği ülkelerin dini inançlarını da göz önünde bulunduruyordu. Eğer ülkeyi yöneten kişi ehl-i kitap bir hükümdarsa, semavi dinler arasındaki ilişkilere işaret edip, mektubunu bu husustaki ayetlerle destekliyordu. Ehl-i kitap değilse insanlığın Allah'a dönmesi ve Allah'tan başkasına tapmayı terk etmesi gerektiğini vurguluyordu. Bu konuyu daha iyi kavrayabilmemiz için her ikisine de birer örnek vermek yerinde olacaktır.

Hz Peygamber Bizans İmparatoru Heraklius'a gönderdiği mektupta şöyle buyurmuştur:

“Bismillâhirrahmânirrahîm,

Allah'ın kulu ve Rasûlü Muhammed'den Bizans'ın İmparatoru Heraklius'a:

Allah'ın selâmı, hak yolda olanlara olsun. Seni, İslâm'ı kabule davet ediyorum. Müslüman ol ki, kurtuluşa eresin. Allah da sana iki defa sevap verecektir; şayet bundan kaçınacak olursan, tebeanın günahları da senin üzerinde toplanacaktır. “De ki: Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda müsavi olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a kulluk edelim. Ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Bir kısmımız Allah'ı bırakıp diğer bir kısmımızı Rabler edinmesin.” Eğer yüz çevirirlerse deyin ki: “Şahit olun, bizler Müslümanlarız.”¹⁹⁷

Bu mektupta Hz. Peygamber, ehl-i kitapla aralarında uzlaşma sağlayabileceğine inandığı bir ayet-i kerimeye yer vermiştir. Böylece sözlerini kendisine Allah tarafından vahyedilen

¹⁹⁵ el-Kettânî, I/259, Sarıçam, İbrahim, s.299

¹⁹⁶ el-Kettânî, I/266

¹⁹⁷ Hamidullah, Muhammed, I/333

ayetlerle desteklemiştir. Onların ilgisini uyandırması için de ehl-i kitap olan Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili ayetlere yer vermiştir. Hükümdarın, İslâm'ı kabul etmekle hem kendi şerefini yücelteceğini ve hem de halkının bu dini kabul etmesine vesile olarak, kurtuluşa ereceklerini bildirmiştir. Ama eğer kabul etmezse hem kendi günahlarını hem de halkının günahlarını yükleneceğini haber vermiştir. Hz. Peygamber, İran Hükümdarına gönderdiği mektupta ise şöyle buyurmuştur:

“Bismillâhirrahmânirrahîm,

Allah'ın kulu ve Rasûlü Muhammed'den İranlıların hükümdarı Kisra'ya:

Allah'ın selâmı, hak yolda olanlara, Allaha ve rasûlüne iman edenlere, Allah'tan başka tanrı olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet edenlere olsun. Seni İslâm'ı kabule davet ediyorum. Çünkü ben, kim olursa olsun can taşıyan herkesi uyararak ve inananlar üzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için istisnasız bütün insanlara gönderilen bir Peygamberim. O halde sen de İslâm'a gir ki sonunda emniyet ve selamet içinde olursun. Şayet kabul etmezsen bütün Mecûsilerin günahı sana olacaktır.”¹⁹⁸

Bu örnekleri incelediğimizde Hz. Peygamber'in mektuplarında özellikle dikkat çeken bir diğer husus da, onun karşı tarafı uyarırken hem korkutucu hem de müjdeleyici ifadeleri bir arada kullanmasıdır. Bu şekilde bir ifade tarzı İslâm'a davet ettiği kişi üzerinde daha etkili olacaktır. Çünkü kişinin İslâm'ı kabul ettiği takdirde kazanacakları ve reddettiği anda kaybedecekleri art arda sıralandığında, İslam hakkındaki pozitif düşüncelerinin artması ve içinde yaşadığı toplumun inançlarını sorgulaması muhtemeldir. Böylece İslâm'ın inanılacak en ideal din olduğu fikrine kendiliğinden varacaktır. Hz. Peygamber, insanların İslâm'ı, siyasi ve askeri politikalarla zoraki bir şekilde değil, akıl ve iradeleri ile samimi bir şekilde tercih etmelerini istediği için böyle hareket etmiştir.

¹⁹⁸ Hamidullah, Muhammed, I/357

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDİNE'DE MÜSLÜMAN OLMAYAN GRUPLARLA SOSYAL İLİŞKİLERİ VE BUNLARIN EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Medine'de yaşayan farklı gruplar bulunmaktaydı. Müşriklerin yanı sıra, Yahudiler, Hıristiyanlar ve münafıklar da, Müslümanlarla aynı şehirde yaşıyordu. Beraber aynı şehirde yaşamak zorunda olan bu insanların inançları farklı olsa da huzur içinde devam edebilmeleri için bazı kurallara uymaları gerekmektedir. Ortak yaşam alanlarında insanların birbirine saygı göstermesi gerekmektedir. Aynı şekilde insan grupları da birbirlerinin dinine, diline, örf ve adetlerine aynı saygıyı göstermek zorundadırlar. Bu bölümde Hz. Muhammed'in Medine ve civarında yaşayan diğer inanç gruplarıyla ilişkilerini değerlendirerek, bu ilişkilerin eğitim boyutunu ele almaya çalışacağız.

I. Hz. Muhammed'in Müşriklerle İlişkileri

Mekke döneminde müşrik bir toplumda İslâm'ı yaymaya çalıştığı için horlanan ve hakir görülen Hz. Peygamber, Mekke müşriklerinin baskıları sonucu kendisine inananlarla birlikte memleketini terk etmek zorunda kalmıştı. Bu terk ediş daha önce de söylediğimiz gibi bir kaçış değil aksine İslâm'ın yaşanıp yayılabileceği yeni bir yer arayışı idi. Hicretle birlikte bu beklentilerini gerçekleştiren Müslümanlar, Mekke müşriklerinin saldırılarından tamamen kurtulamamışlardı. Mesafe olarak birbirine çok uzak olmayan Mekke ve Medine şehirleri, sosyal ve siyasi anlamda daima birbiri ile ilişki içerisindeydi.

Medine'nin jeopolitik konum olarak müşrik Arapların ticaret kervanlarının geçiş güzergâhı üzerinde bulunması da Müslümanlarla sürekli karşı karşıya gelmelerine olanak sağlıyordu. Müşrikler her buldukları fırsatta Hz. Peygamber ve ashabına olan kötü duygularını açığa çıkarıyorlardı. Onlara zarar verebilmek için Medineli Araplardan yardım talebinde bulunuyorlardı. Hatta onları tekrar kendilerine iade etmelerini talep ediyorlardı. Ama bu çabaları bir sonuç vermemiştir.

1. Hz. Peygamber'e Müşriklerle Savaşma İzninin Verilmesi

Mekkeliler, Hz. Peygamber ve ashabını kendilerine teslim etmeyen Medineli Araplara iktisadî bir takım baskılarda bulunuyorlardı. Müslümanlar, Mekke döneminde Mekkelilere daima hoşgörü ile yaklaşmışlar, hatta onların zulümlerine hiçbir şekilde karşılık

vermemişlerdi. Hicret etmelerine rağmen Müslümanlara hala düşmanca tavır gösteren Mekkeliler, hoşgörü ve yumuşak tavlardan anlamadıklarını göstermişlerdi. Zora karşı zor kullanmak, kuvvete karşılık kuvvetle karşılık vermek kaçınılmaz hale gelmişti. Bunun üzerine Allah-u Teâla şu ayeti kerimesiyle cihada izin vermiştir:

“Kendileriyle savaşılanlara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadirdir.”¹⁹⁹

Bu ayetin nazil olmasıyla Müslümanlar artık canlarını ve mallarını korumak için savaşılabileceklerdi. Bu iznin verilmesi ile birlikte Müslümanlar da rahatlamışlardı. Medine’de bile kendisine rahat vermeyen müşriklere göz dağı vermek amacıyla, “bundan böyle Kureyş’e ait ticaret kervanlarının İslâmî nüfûz bölgesinden geçmemelerini” bildirmek üzere ilk Müslüman askerî birliğini Mekkelilere göndermişlerdir. Medine’ye hicretten yaklaşık bir yıl sonra vuku bulan bu olaydan sonra Müslümanlar, bütün askeri seferlerde, bu kararı ihlal eden Mekkelilerin kervanlarına hücum etmişlerdir.²⁰⁰

Hz. Peygamber, Mekke müşriklerini ticaret yollarında tazyik ederek ekonomik baskı altına alma amacını gerçekleştirmek üzere, çeşitli stratejik noktalara seriyye ve gazveler düzenlemiştir. Bedir Gazvesi’nden önce bu amaca yönelik olarak dört seriyye ve dört gazve tertiplemiştir. Bunlardan Batn-ı Nahle Seriyyesi hariç hiçbirinde çarpışma olmamıştır.

Yalnız burada şunu belirtmemiz gerekir ki Hz. Peygamber’e müşriklerle savaşma izin verilmesiyle birlikte hemen savaşa girişmediği, düşmanını yok etmek yerine onları İslâm’a kazandırmak için uğraştığı görülmektedir. Çünkü İslâm’ın öngördüğü savaş değil barıştır. Öncelikle insanoğlunun sorumluluk bilinci içinde hareket etmesi, İslâm kardeşliği anlayışı ile tüm insanlara merhamet nazarıyla bakması gerekmektedir. Hz. Peygamber’in yaşamında zorunluluğa binaen savaşların yapıldığı dönemler olsa da bunlar, dünya harp tarihinde en az kan dökülen çarpışmalar olmuştur.

2. Bedir Savaşı ve Hikmetleri

Hz. Muhammed, Medine’ye hicret edip, İslâm devletini kurduktan sonra devamlı olarak Mekkelilere ait ticaret kervanlarını izlemeye başlamıştır. O’nun gayesi kervanı ele geçirip, Mekkelileri iktisaden zayıflatmak ve alacağı ganimetlerle, İslâm Devletini güçlendirmektir. Çünkü Mekkelilerin yaptıkları ticaretlerin sermayelerinde Müslümanların hicret esnasında bıraktıkları ve Mekkelilerin gasbettikleri mallar vardı. Bunun bir şekilde müşriklerin elinden alınması gerekiyordu.

¹⁹⁹Hac, 22:39

²⁰⁰ Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, I/219

Bedir savaşının sebebi de, Mekkelilere ait ticaret kervanının Hz. Muhammed ve ashabı tarafından vurulmak istenmesiydi.²⁰¹

Ebû Süfyan başkanlığındaki Mekke ticaret kervanını vurmaya üzere, Hz Muhammed ve ashabının yola çıktığını haber alan Mekkeliler, 1000 kişilik bir ordu göndererek kervanı korumaya çalıştılar. Ebû Süfyan kervanı kurtarmayı başarmasına rağmen, yardıma gelen Mekke ordusu Müslümanlarla savaşmaya karar vermişti. Hz. Peygamber de savaşmak veya geri dönmek hususunda muhayyerdi. Ne var ki o, böyle bir kararı tek başına almak istemediği için, sahabilerini toplayıp, onlarla istişare etmişti.²⁰²

Burada bir devlet başkanı, bir komutan ve bir peygamber olarak tek başına karar verebilecek konumda olan Hz. Peygamber'in ashabına ve onların görüşlerine ne kadar önem verdiğini görüyoruz. Hz. Peygamber savaşma fikrini önce muhacir, sonra da ensara sormuştu. Muhacirlere öncelik verilmesinin sebebi onların çektiği sıkıntılara itibarla ensardan daha üstün konumda bulunmalarıydı. Muhacirler de verdikleri cevapla Peygambere olan bağlılıklarını göstermişlerdi. Hz. Ebû Bekir, Mikdad ve Hz. Ömer şu cevabı verdiler:

“Ya Rasûlallah! Sen Allah'ın gösterdiği gibi istediğin şekilde hareket et. Biz seninleyiz. Vallahi biz, İsrailoğulları'nın Musa'ya; “.....Artık sen Rabbinle beraber git! Bu suretle ikiniz savaşın, biz burada oturacağız....”²⁰³ dedikleri gibi demeyeceğiz. Asla senin arkandan ayrılmayacağız.” Muhacirlerin bu cevabından çok duygulanan Hz. Peygamber, onlara hayır duada bulunmuştur. Ensar da buna benzer müsbet bir cevap verince savaşmaya karar verildi.²⁰⁴

Savaşmaya karar verildikten sonra Hz. Peygamber ve ashabı Bedir suyunun alt tarafına karargah kurdular. Hubab b. Münzir, Rasûlullah'a gelerek:

“Buraya konaklamayı Allah'ın vahyi ile mi yoksa kendi görüşünüz ile Harp ve hile gereği mi seçtiniz?” diye sordu. Rasûlullah da:

“Harp ve hile gereği” buyurdu. Bunun üzerine Habbab:

“Öyleyse burası karargah kurmaya hiç elverişli değildir. Orduyu suyun alt tarafına götürüp orada karargah kuralım. Arkada kalan suları tutup bir havuz yapalım, o havuzu su ile dolduralım. Onlarla savaşırken biz sudan içeriz ama onlar içemezler, dedi. Rasûlullah:

“Gerçekten de en uygun görüşü ileri sürdün” buyurarak söylenenin uygulanmasını emretti.²⁰⁵ Bu olayda da Hz. Peygamber'in ashabının görüşlerine verdiği önemi, ashabın da

²⁰¹ Sırma, İhsan Süreyya, Medine Dönemi ve Cihad, s. 37

²⁰² Sırma, İhsan Süreyya, s.38

²⁰³ Maide, 5:24

²⁰⁴ İbn Hişan, II/348, Şibli, Mevlana, I/231

²⁰⁵ İbn Hişam, II/355

Peygamberlerine olan saygısını görmekteyiz. Harp esnasında her türlü hilenin mübah olduğunu da Hz. Peygamber'in bu şekildeki uygulamasından öğreniyoruz. Hz. Peygamber, bir savaş vesilesiyle bile ümmetine pek çok hususta örnek ve önder olmaktadır.

Bedir Savaşı, Müslümanların mecburen katıldıkları kaçınılmaz bir savunma savaşı değil, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün Müslümanların seve seve katıldıkları ve Allah'ın yardımına sığındıkları bir savaştır.

Bedir savaşında Müslümanlar, müşriklere büyük zarar vermişlerdi. Bu savaşta Cebrail de diğer meleklerle birlikte Müslümanlara yardım etmişti., Hz. Peygamber de bu yardımı ashabına bildirip onların gönlüne huzur vermiştir. Bu savaşta sevabını Allah'tan bekleyerek sabredip savaşan ve ölen kimselerin cennetlik olduğunu bildirmiştir.²⁰⁶ Tebliğ ettikleri dine inananları ahiret ve onun nimetleri ile ümitlendirmek Peygamberlerin başta gelen görevlerindedir. Hz. Peygamber ashabına yaptığı bu teşvikle birlikte dualarıyla da onları desteklemiştir. Kureyş ordusunun kum tepelerinden aşağı vadiye doğru indiğini görünce Rabbine şu şekilde dua etmiştir:

“Allahım! İşte Kureyş, tekebbür ile gelmiştir. Sana düşmanlık etmekte ve senin Rasûlünü yalanlamaktadırlar. Bana söz verdiğin yardımına sığınırız ey Rabbim, sabahleyin onları mahvet!”²⁰⁷

Bu teşvik ve dua müminlerin kalbinde istenen tesiri anında göstermiştir ve savaş zaferle sonuçlanmıştır. İslam ordusundan sayıca fazla olmasına rağmen, Kureyş'in mağlup olmasının nedeni manevi gücün eksik olmasıydı. Çünkü Kureyş ordusunda savaşanların, soy sop gayretinden başka canlarını feda ettirebilecek bir keyfiyetleri yoktu. Müslümanlar için şehit olmak düşüncesi bile muharebenin sonucunu etkileyecek güce sahip olmalarını sağlıyordu. Bu yüksek gaye ile savaşıyorlar, Allah yolunda canlarını hiçe sayıyorlardı. Böylesine bir aşk ve cesaret gösterdikleri için de Allah onları yardımı ile mükafatlandırıyor. Kureyş ordusunu destekleyen İlahi bir güç olmadığı için moral ve motivasyonları giderek azalıyordu. Hatta öyle ki manevi sarsıntıları sebebiyle Müslümanları iki misli görmeye başlamışlardı. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde anlatılmaktadır:

“(Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grubun halinde sizin için büyük bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir grup, diğeri ise bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kafir bir grup... Allah dilediğini yardımı ile destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük ibretler vardır.”²⁰⁸

²⁰⁶ Gazali, Muhammed, Fıkhu's-Sire, s.245

²⁰⁷ İbn Hişam, II/356, İbn Kesir, III/401

²⁰⁸ Âl-i İmrân, 3:13

Allah-u Teâla Bedir'de Müslümanları, zayıf hallerine rağmen savaş tecrübesine tabi tutarak, hikmeti gereği zaferi apaçık taddırmış, gönüllerini yatıştırıp, başarıya ulaştırmıştır. Müşrikler ise ağır kayıplar verdikleri bu savaştan mağlup olarak ayrılmışlardır. Öldürülen yetmiş müşriğin cesetleri Allah Rasûlü'nün emri ile bir kuyuya atıldı. Rasûlüllah (a.s) kuyunun başına gelerek onlara şu şekilde seslendi:

“Ey kuyudakiler! Sizler peygamberiniz için çok kötü bir aşiret idiniz. Beni yalanladınız. Fakat başkaları tasdik etti.” Dedi ve kuyudakilerin isimlerini teker teker saydıktan sonra:

“Rabbinizin size vaat ettiklerini doğru buldunuz mu? Gerçek şu ki, ben rabbimin bana vaat ettiklerini hak olarak buldum.” dedi. Ashab, “Ya Rasûlallah, sen ölümlerle mi konuşuyorsun?” dediler. O da: “Benim sözlerimi siz onlardan daha iyi duyuyor değilsiniz, şu farkla ki, onlar bana cevap veremiyorlar” demiştir.²⁰⁹

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, hakka döndürmek için uğraştığı bu insanların kafir olarak ölmesine üzölmüştür. Her ne kadar onlar kendisinin karşısında yer alsalar da Hz. Peygamber, onların hepsine hayattayken değer vermiş ve doğru yolu bulmaları için çabalamıştır. Ama bu kişiler Allah'ın Peygamber'i olduğu için kendisi ile savaşmış oldukları için ölümü hak etmiş ve ölümleri de bu sebeple saygıya değer görölmemiştir.

Bedir'de, Müşriklerden yetmiş kişi ölmüş bir o kadarı da esir düşmüştü. Esirlere her zaman iyi muamele edilmesini emreden Hz. Peygamber, özgür bırakılabilmeleri için dört bin dirhem fidye vermeleri gerektiğini kararlaştırmıştır. Fakat esirler arasında okuma yazma bilenlerin ise ancak Medineli on çocuğa okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılmalarını emretmiştir.²¹⁰

Esirlerden, müşrik kimselerden öğretmen olarak yaralanmak fikri, medeniyet dünyasında eşine rastlanması mümkün olmayacak, mühim bir olaydır. Dinin tesisi için gerekli olan ilk vahyi 'oku' emri olan İslâm Devleti'nin ilk savaşının sonucunda da çarpıcı bir eğitim uygulaması olduğunu görüyoruz. Mekke ve Medine'de o günün şartlarında okuma yazma bilenlerin sayısının çok az olduğu ve bunun öğretimi için her hangi bir müessesenin de var olmadığını düşünürsek bu kararın ne denli yerinde bir karar olduğunu anlayabiliriz. İslam Devletinin yeni kurulmuş olduğu bu aşamada paraya çok fazla ihtiyaç olmasına karşın Hz. Peygamber'in, her şeyden önce eğitime ve eğitimli bir kadro oluşturmaya daha çok önem verdiğini görüyoruz. Bu isabetli karar ile İslâm'da eğitim öğretimin her zaman birinci sırada olduğu gözler önüne serilmiştir.

²⁰⁹ İbn Hişam, a.g.e, II/376, İbnü'l-Esîr, II/127

²¹⁰ Hamidullah, Muhammed, II/768, el-Bûti, s.238

Bedir Savaşının kazanılması ile birlikte Müslümanların bir başka imtihanı da başlamıştır. Elde edilen ganimetler hususunda ganimeti toplayanlar ve savaş esnasında Rasûlullah'ın yanında onu korumak için duranlar arasında anlaşmazlık çıkınca şu ayeti kerime inmiştir: “Sana savaş ganimetinden soruyorlar, de ki: Ganimetlerin taksimi hakkında hüküm Allah'ın ve Rasûlü'nündür. Siz gerçekten inanan insanlar iseniz Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin!”²¹¹

Bu ayetin nuzûlü ile Hz. Peygamber de ganimetleri Müslümanlar arasında eşit olarak taksim etmiş, bu anlaşmazlığa da son verilmiştir.

3. Uhud Savaşı ve Hikmetleri

Bedir Savaşı'ndan mağlup ayrılan Kureyş kafirleri, bu yenilgiyi onurlarına yediremediler. Bedir'den kaçırdıkları kervandan elde edilen kazancın hepsini Müslümanların üzerine düzenleyecekleri yeni bir saldırı için harcamaya karar verdiler.²¹²

Müşriklerin 3000 kişilik bir orduyla harekete geçtiğini öğrenen Hz. Peygamber, her zaman yaptığı gibi savaş taktikleri hususunda ashabıyla müşavere etti. Bu müşavere sonucu iki grup ortaya çıkmıştır. Düşman ordusuyla şehir dışında savaşmak isteyen, Bedir'e katılamamış olan gençler; Şehir içinde müdafaa savaşı yapmak isteyen, tecrübeli ve yaşlı sahabiler. İslâm ordusunun komutanı Hz. Peygamber, gençlerin ısrarı sonucu şehir dışında savaşmaya karar vererek, ordusuyla Uhud dağının eteğine karargah kurmuştur.²¹³ Burada toplumun aktif kitlesini oluşturan gençlerin şevk ve heyecanını kırmamak için daha yatkın olduğu şehirde kalma fikrinden vazgeçmiştir.

Hz. Peygamber, bir plan çizerek, Abdullah b. Cübeyr'in başkanlığında 50 okçuyu ordunun arkasına yerleştirdi. Ne olursa olsun yerlerinden ayrılmamaları hususunda onları uyardı. Fakat bir ara kafirlerin kaçışmasını gören okçular, savaş kazanıldı sanarak yerlerini terk ettiler. Kafirler de bunu fırsat bilip, İslâm ordusunu arkadan kuşattılar ve Müslümanlardan 70 kişiyi şehit ettiler.²¹⁴

Müslümanların Hz. Peygamber'in emrine itaatsizlik etmesi sonuçta yenilgiyi getirmiştir. Bu savaşta Müslümanlar dünya malına düşkünlük ile Hz. Peygamber'e olan bağlılıkları arasında imtihan edilmişler, ve maalesef dünya malına meylederek savaşı mağlubiyetle bitirmişlerdir. Hz. Peygamber'in özel olarak yerleştirdiği ve sıkı sıkı tembih ettiği okçular,

²¹¹ Enfâl, 8/1

²¹² İbn Hişam, III/83, Şibli, Mevlana, I/259

²¹³ Gazali, Muhammed, s.273

²¹⁴ Sırma, İhsan Süreyya, s.57

Kureyşlilerin yenildiği zannıyla kaçıştığını ve kaçan askerlerin ganimetlerinin bütün bir vadiyi doldurduğunu görünce, kendilerine verilen emri unutarak meydana inmeye başlamışlardır. Kureyş ordusunun kumandanı Halid b. Velid, Müslümanları arkadan koruyan okçuların meydana doluştuğunu görünce, onlara arkalarından saldırarak yenilgiye uğratmıştır.²¹⁵

Uhud savaşı gerçekten de Müslümanlar için çok ağır bir imtihan olmuştur. Müslümanların nefsinin sınındığı bu savaşa nifak ve iman ortaya çıkmıştır. Ve bu savaş onlar için bela ve musibet günü olmuştur. Bedir’de öldürülen 70 müşriğe karşılık, Uhud’da da 70 Müslüman şehit olmuştur. Hatta Hz. Peygamber’e yaklaşan kafirler, O’nun mübarek dişlerinin kırılmasına ve yüzünden yaralanmasına sebep olmuşlardır. Neyse ki etrafında etten bir duvar ören ashabi, kafirlerin O’na daha fazla zarar vermesine engel olmuştur. Bir avuç ganimet için Peygamber’in emrine itaatsizlik edenler ile canlarını hiçe sayarak Hz. Peygamber’in etrafında oklara ve darbelere göğüs geren ashab arasındaki fark böylece ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber’in yaralandığı bu savaşta, O’nun öldüğüne dair yalan bir haber insanlar arasında dağılmıştır. Bu fisıltı bile insanların dine olan bağlılıklarını ölçmek için bir araç olmuştur. Kimi Hz. Peygamber’in öldürüldüğünü duyar duymaz kaçmaya başlarken, Enes b. Nadir gibi yiğitler de bu habere itibar etmeyerek şöyle demişlerdir:

“Ey millet! Şayet Hz. Muhammed öldürülmüşse bile, Muhammed’in Rabbi öldürülmedi. O’nun savaştığı dava uğruna savaşın. Allah’ım, ben bunların söylediğinden uzağım..” diyerek kılıcını eline alıp savaştı ve sonunda şehit oldu.²¹⁶ Yüce Allah bu hususta şu ayeti indirdi:

“Muhammed, ancak bir Peygamberdir. O’ndan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi O, ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye mi döneceksiniz? Kim geri dönerse, Allah’a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükafatlandıracaktır.”²¹⁷

Hz. Peygamber’in ashabi için büyük bir samimiyet sınavı olan Uhud Savaşı’ndan sonra Müslümanlardan şehit olanlar belirlenmişti. Babası ve kocasının bu savaşta şehid düştüğünü öğrenen ensardan bir kadın sahabi Rasûlüllah’ın yaşadığını öğrenince sevinerek:

“Ya Rasûlallah! Senden sonra her musibet küçük kalır” diyerek teslimiyetini göstermiştir.²¹⁸

Görüldüğü gibi ashabının Rasûlüllah’a olan sevgisi dünyadaki her şeyden çoktu. O’nun sözleri ve hareketleri onlar için bir emir değil seve seve yapılan şeylerdi. O’nun uğrunda

²¹⁵ Gazali, a.g.e, s.276

²¹⁶ İbnü’l-Esir, a.g.e, II/148, İbn Kesir, a.g.e, IV/44,

²¹⁷ Âl-i İmrân, 3:144

²¹⁸ İbnü’l-Esir, a.g.e, II/154

canını vermek için çırpınan onlarca insan vardı. Hepsi de şehadet şerbetinden içmek için sabırsızlanan güzide insanlardı. Bunlardan 70 tanesi dileğine nail olmuş, Rabbine kavuşmuştu. Hz. Peygamber, savaş sonrası yorgun ve birçoğu yaralı olan ashabına, şehitleri mezarlara ikişer üçer gömmelerini tavsiye etmişti. Ashabı, önce hangilerini gömecekleri hususunda kendisine danışınca; “İçlerinde en çok Kur’an okuyan ve bilenlerini önce defnedin” buyurarak, ilmen üstün olanların hürmette de üstün olacağına dikkat çekmiştir.²¹⁹ O’nun nazarında bilgili mü’min her zaman birinci sırada yer almıştır.

4. Hendek Savaşı ve Hikmetleri

Mekkeliler, Uhud’da Bedir’in intikamını almalarına rağmen, Yahudiler tarafından sürekli kışkırtılıyorlardı. Sonunda Yahudiler, müşrikler ve diğer müşrik Arap kabileleri Müslümanlar aleyhinde birleşerek büyük bir ordu toplamaya karar verdiler. Bunu haber alan Hz. Peygamber, Müslümanları toplayıp, ashabıyla görüş alış-verişi yaptıktan sonra çoğunluğun kararıyla savunma savaşı yapılmasına karar verdi.²²⁰

Bu harp sırasında, Rasûlüllah’ın harp gücü ve siyasi mahareti açık olarak görülmüştür. Nitekim O, bundan önce Araplarca bilinmeyen bir harp oyunu olan hendek kazma faaliyetini gerçekleştirmiştir. Bu tedbire de ashabından Selmân-ı Farisî ile yaptığı istişare sonucu karar vermiştir.²²¹ İran kökenli olan bu sahabe, o güne dek Arap dünyasında uygulanmamış olan bu harp tekniğinin olumlu bir sonuç doğuracağını ve savunma açısından da mantıklı olacağını Hz. Peygamber’e açıklayarak anlatmıştır. Her zaman mantıklı fikirlere açık olan Hz. Peygamber’in de aklına yatan bu metodun uygulanması için bütün sahabiler, seferber olmuşlardır.

Öncelikle ashabıyla Medine’de hendek kazılması uygun olacak yerlerin tesbiti için keşfe çıkan Hz. Peygamber, hendeğin kazılması ve içinden çıkarılan toprak ve taşların taşınması esnasında da ashabıyla birlikte gece gündüz çalışmıştır.²²² Hendek kazma çalışmalarında bütün ashab Allah rızası için çalışmışlardır. O dönemde ekonomik olarak çok müşkül durumda olan Müslümanların bir çoğu aç karnına iş yapmışlardır. Böylece tüm zorlukların üstesinden beraberce gelmenin verdiği bilinçle ve birlik-beraberlik duyguları ile yardımlaşarak kısa bir sürede hendek kazma işini bitirmişlerdir. Hendek savaşı sırasındaki

²¹⁹ Köksal, M. Asım, III/211

²²⁰ Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber’in Savaşları, çev.Nazire Erinç Yurter, byy. t.siz.s.66

²²¹ Hasan, İbrahim Hasan, Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi, terc:İsmail Yiğit, byy. 1985 s. 161

²²² İbn Hişam; III/301

ekonomik yokluğu, bu yokluğa rağmen cihadın devam edebilmesini, maddede değil, Allah'ın davasına olan sonsuz bağlılıktaki maneviyatta aramak gerekir.

Kureyş ordusu gurur ve kibirle ilerleyerek Medine'ye yaklaştıklarında hendeği görünce dehşete kapılmışlardır. Müslümanlar hendeği kazmakta gösterdiği başarıyı onu korumakta da göstermişler, düşman ordusuna hiçbir surette izin vermemişlerdir. Hz. Peygamber de hendek kazımında ve savunma esnasında Müslümanlar arasında herhangi bir ayırım gözetmemiş, adalet ve eşitlik prensiplerine uymuştur. Her zaman olduğu gibi, olayın başından sonuna kadar attığı adımlarda ve ciddi gelişmelerde danışmaya ve görüş alışverişinde bulunmaya büyük önem vermiştir. Kuşatma esnasında gelişen olumsuz şartlar karşısında da her zaman ashabının moralini yüksek tutmaya çabalamıştır.

Kuşatmanın uzamasıyla azıkları azalan kafir ordusu, farklı çareler aramaya başladılar. Henüz Medine'de yaşayan Kureyza Yahudilerinden yardım istediler. Yahudiler, Müslümanlarla olan anlaşmalarını bozarak, müşrik Kureyşlilere yardım ettiler. Hz. Peygamber de Allah'ın yardımıyla harp hileleri ile Kureyş- Yahudi ittifakını bozarak, onlara misilleme yaptı. Kureyş ordusu yalnız kalınca daha fazla direnç gösteremeyip ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu başarısızlığın ardından Kureyş müşrikleri Müslümanlara bir daha savaş açamamışlardır. Bu anlamda Hendek Savaşı Mekke müşrikleriyle ilişkilerde önemli bir safha teşkil etmektedir.

Hendek Savaşı her türlü imkansızlığa rağmen imanın gücüyle yola koyulan Müslümanların müthiş başarılarına imza attığının bir göstergesidir. İnce bir zekanın ve ileri görüşlülüğün simgesi olan Hz. Peygamber ve ashabının hak ettiği zaferi kazandıklarının da belgesidir.

5. Hudeybiye Anlaşması ve Hikmetleri

Hendek savaşının sonrasında Hz. Peygamber ve ashabı Kabe'yi ziyaret edip, umre yapmak amacıyla, altı yıl önce sahip oldukları her şeyi bırakıp terk etmek zorunda kaldıkları Mekke'ye doğru yola çıktılar.²²³ Kureyş, bunun haberini alınca savaş çıkacağını sanarak, Müslümanları Mekke'ye sokmama kararı aldılar. Hz. Peygamber, kendisine gelen elçilere savaşmak için değil, ziyaret amacıyla geldiğini söylese de Mekkeliler buna inanmadılar. Hz. Peygamber, Kureyşlileri ikna etmesi için Hz. Osman'ı gönderdi. Ama Kureyş, Osman'ı hapsederek kendilerine gönderilen elçiye ihanet etti. Bu haber, Müslümanlara Osman'ın

²²³ İbnü'l-Esir, II/186, Gazali, Muhammed, s.351

öldürüldüğü şeklinde ulaşınca ashab, Hz. Peygamber’le ölünceye kadar savaşmak üzere biat ettiler.²²⁴

Buraya kadarki yaşananları değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda çok çarpıcı gerçeklerle karşı karşıya kalıyoruz. Öncelikle Hz. Peygamber ve ashabı Allah’ın rızasını umarak yaptıkları hicretten sonra altı yıl gibi uzun bir süre kendi memleketleri olan Mekke’yi hiç görmemişlerdi. Mesafe olarak birbirine hiç de uzak olmayan Mekke ve Medine şehirleri arasında, son altı yıldır neredeyse hiçbir alışveriş olmuyordu. Altı yıl önce Mekke’de evini, malını, mülkünü ve hatta birçok akrabasını bırakan Muhâcirûn için bu elbette büyük bir imtihandı. Bu imtihanı Hz. Peygamber’in telkin ve tavsiyeleriyle atlatmaya çalışan ashab, Mekke’ye rahatça girecekleri günü hayal ediyorlardı. Ama bu çabaları da sonuçsuz kalmış, kendi batıl inançlarından başka doğru bilmeyen Mekkeli müşrikler, şehri ipotek altına almışçasına, kendi yurtlarına girmelerine izin vermiyorlardı. Bu ağır imtihanı da Hz. Peygamber’in desteğiyle aşacaklardı. Ve bu sebeple O’na ve Allah’a olan teslimiyetlerini bir kez daha ortaya koyarak, Hz. Peygamber’in her türlü emrine amade olduklarını yaptıkları biatle dile getirmişlerdi. Şüphesiz bu samimi tutumları Allah ve Rasûlü tarafından takdir edilmiş hatta şu ayeti kerime ile desteklenmişlerdir:

“Andolsun ki, o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle müjdelemiştir.”²²⁵

Rıdvan Biati denilen bu biatin hemen ardından, Hz. Osman’ın sağ olduğu öğrenilince savaştan vazgeçilmiştir. Ama Mekkeliler Müslümanların savaşacaklarından korkarak, Hz. Peygamber’e elçi göndererek barış yapılmasını istediler.²²⁶ Bunun üzerine görünüşte bütün maddeleri İslâm Devleti aleyhine olan Hudeybiye anlaşması imzalandı.

Anlaşma esnasında Hz. Peygamber’in isteği üzere bismelenin yazılmayışı, ‘Rasûlüllah’ ibaresinin metinden çıkarılması, ve anlaşmanın şartları Müslümanlara çok ağır geldi. Hz. Ömer de bu anlaşmanın müşriklerin lehine olduğunu ileri sürüyor ve umre yapılmadan Medine’ye geri dönülmesini içine sindiremiyordu. Ama Hz. Peygamber, O’nu ve diğer Müslümanları teskin ederek, Allah’ın onları yanlış yola sevketmeyeceğini anlattı. Hz. Peygamber’in bu teslimiyeti, ashabına da örnek olmuştu. Bu teslimiyet onları zafere ulaştıran adım olmuştu. Nitekim kısa bir süre sonra Mekke’nin fethini müjdeleyen Fetih Suresi nazil olmuştu. Allah kendisine inananları yüzüstü bırakmıyordu. Ve onları ummadıkları bir şekilde

²²⁴ Gazali, Muhammed, s.355, Sırma, İhsan Süreyya, s.100

²²⁵ Fetih, 48:18

²²⁶ Sırma, İhsan Süreyya, s.100

rızıklandırıyor. Müslümanlar umre için geldikleri bu şehirden, Mekke'nin fethi müjdesini alarak dönüyorlardı.

Hudeybiye Anlaşmasına göre, on sene karşılıklı sulh yapılacak, harp edilmeyecekti.²²⁷ Böylece artık insanlar birbirinden emin olacaklardı. Bundan böyle bir araya geldiklerinde, İslâm üzerine tartışacaklar, harp etmeyeceklerdi. İslâm üzerine tartışıkça, bir şeyler düşünmek ve anlamak imkanı bulacak, ardından da kısa bir süre zarfında İslâm'a gireceklerdi.

Anlaşmanın diğer şartları çok daha ağırdı. Özellikle de Mekke Devletinden bir şahıs Müslüman olup, velisinin izni olmadan İslâm Devleti'ne iltica etse, kabul edilmeyecek, Mekkelilere geri iade edilecekti.²²⁸ Bu madde ve bundan sonraki gelişmeler Müslümanların çok ağına gitti. Kendilerine sığınan aciz kişileri kendi elleriyle müşriklere teslim etmeyi hazmedememişlerdi. Ama bu maddenin doğurduğu sonuçlar hiç de sanıldığı gibi olmamıştı. Medine'ye kabul edilmeyen zayıf Müslümanlar Mekke'ye gitmeyip Şam yolu üzerinde bir gerilla topluluğu oluşturarak, müşrik kervanlarına zarar vermeye başlayınca, Mekkeliler, kendileri bu maddenin iptalini istemek zorunda kalmışlardır. Başta Müslümanların aleyhine görünen bu madde onların zaferi olmuştur. Müşrikler ise izzetlerini koruduklarını sanarak aldanmışlardı. Sonuçta Hz. Muhammed'in feraseti ortaya çıkmış, nübüvvetinde bundan mükemmel ve açık bir delil olmadığını göstermiştir.

Müslümanlar bu anlaşmanın hükümlerinden sonra kendilerine sığınan erkekleri Mekkelilere teslim ederken, Medine'ye hicret eden Müslüman kadınları müşrik kocalarına iade etmekten kaçındılar. Burada şu ayetin hükümlerine göre hareket ettiklerini düşünüyoruz:

“Ey iman edenler! Mümin olduklarını söyleyen kadınlar size muhacir olarak geldikleri zaman onları imtihan edin. Onların imanlarını Allah daha iyi bilir. Mümin olduklarını öğrendiğiniz zaman da onları, kafirlere iade etmeyin. Çünkü ne mümin kadınlar kafirlere helaldir ne de kafir erkekler mümin kadınlara helaldir...”²²⁹

Bu ayet ihtiva ettiği ahkâmın yanı sıra İslâm'da kadının düşünce özgürlüğünün ve saygın bir yerinin olduğuna işaret etmektedir. Toplumda kadının ihtiva ettiği yeri ve değeri belirtmesi, onu korumaya yönelik faaliyetlerini göstermesi açısından önemli bir ayettir.

Hudeybiye Anlaşması ilk etapta müşriklerin lehine, Müslümanların aleyhine gibi görünse de Hudeybiye şartlarının uygulandığı (Mekke'nin fethine kadarki) iki yıl içerisinde İslâm'a girenlerin sayısı, o zamana kadar Müslüman olanlardan daha fazla olmuştur.²³⁰ Bu da

²²⁷ İbn Hişam, III/437

²²⁸ Gazali, Muhammed, s.366, Sırma, İhsan Süreyya, s. 104

²²⁹ Mümtehine, 60:10

²³⁰ Hasan, İbrahim Hasan, s.173,

bize Hudeybiye'nin zannedildiği gibi Müslümanlar için bir yenilgi değil, apaçık bir zafer olduğunu gösterir.

Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra Müslümanlar, sabırla ve kararlılıkla tebliğe devam etmelerinin sonucunda çok bariz başarılar elde etmişlerdir. Birçok kabile Müslümanların hakimiyeti altına girmiştir. İşlerin bu derece gelişmesi İslâm'ın galip gelmesini sağlamış, Mekke'nin fethini de kolaylaştırmıştır.²³¹

Bundan böyle İslâm, savunma pozisyonundan aktif pozisyonuna geçmiştir. Çünkü onu engelleyebilecek ya da durduracak bir güç kalmamıştır. Artık sulh sebebiyle rahatça İslâm'ı tebliğ edebilen Hz. Peygamber ve ashab, hedeflerini Medine'nin dışına çevirmişlerdir.

6. Mekke'nin Fethi ve Hikmetleri

Hudeybiye Anlaşması'nın şartlarından birisini ihlal eden Mekkeliler, yaptıkları hatanın farkına vararak, Hz. Peygamber'in bunun hesabını soracağını bildikleri için endişeye kapıldılar. Mekke lideri Ebû Süfyân anlaşmayı yenilemek amacıyla Medine'ye gitti. Ama ne Hz. Peygamber ne de sahabiler onunla konuşmadılar. O da gerisin geriye dönmek zorunda kaldı.²³² Bir netice alamayan Ebû Süfyân'ı korku sarmıştı. Bir şeyler olacağını seziyor ve bu yüzden de endişeye kapılıyordu.

Mekke Devleti'nin bu ihanetine karşı Rasûlullah harekete geçti ve ordunun hazırlanmasını emretti. Ordu hazırlandı ama kimse nereye sefer yapılacağını bilmiyordu. İslâm ordusu yola çıkmadan hemen önce öğrendikleri üzere Mekke'ye doğru harekete geçti. Mekkeliler, İslâm ordusu Mekke'ye yaklaşmaya kadar bu durumun farkına varmadılar.²³³ Mekke'yi çevreleyen dağlarda binlerce ateş yandığını gören Ebû Süfyân dehşete kapıldı. Henüz yeni Müslüman olan Hz. Abbas ile beraber Hz. Peygamber'in yanına gitti. Hz. Peygamber, Ebû Süfyân'a Müslüman olmasını, yoksa öbür Mekkelilerle beraber kafasının kesileceğini söyleyince O da hemen Müslüman oldu.²³⁴

Mekke lideri Ebû Süfyân, artık İslâm'a karşı koyamayacağını anladı ve şehadet getirerek İslâm'a girdi. Burada önemli bir hadiseyi anlatarak Ebû Süfyân'ın çaresizliğini gözler önüne sermek istiyoruz. Ebû Süfyân ilk önce anlaşmayı yenileme talebiyle Medine'ye geldiğinde, Hz. Peygamber'in zevcelerinden kendi kızı olan Ümmü Habibe'nin evine gitti. Rasûlullah'ın

²³¹ Gazali, Muhammed, s.183

²³² Şibli, Mevlana, I/343

²³³ Şibli, Mevlana, I/ 344

²³⁴ Sırma, İhsan Süreyya, s.134

yattığı döşeğin üstüne oturmak isteyince, kızı döşeği katlayıp kaldırdı. Ebû Süfyân şaşkınlıkla:

“Onu mu bana layık görmedin, beni mi ona layık görmedin?” deyince, Ümmü Habibe:

“Bu Rasûlüllah’ın döşeğidir. Sen ise pis bir müşriksin, o yüzden senin bu döşeğe oturarak onu kirletmeni istemiyorum” dedi. Ebû Süfyân da: “Kızım benden sonra sana çok kötülükler isabet etmiş” diyerek oradan ayrıldı. Ashabın ileri gelenlerinden de yüz bulamayan Mekke lideri, Medine sokaklarında çaresizlikle birilerinin himayesine girmek için çırpınıyordu.²³⁵

Bir zamanlar Hz. Peygamber’i kendi memleketinde çaresiz bırakan müşriklerin lideri şimdi ondan daha kötü bir duruma düşmüştü. Kendi kızı bile ona iltifat etmemiş, sarsılmaz imanı ve Peygamber’e olan sonsuz sevgisi ile onu şaşırtmıştı. Böyle bir sevgi ancak yüksek bir gayenin göstergesiydi. Ve nihayet Allah vaktiyle Müslümanlara sayısız kötülük eden bu müşriğin kalbini de İslâm’a çevirmişti. Bu din ile şereflenmeyi ona da nasip etmişti.

Ebû Süfyân’ın Müslüman olmasının ardından Hz. Peygamber onu ordunun geçeceği yol güzergahına çıkarmıştı. İslâm ordusu alaylar, taburlar halinde geçerken Ebû Süfyân İslâm’ın gücünün nerelere ulaştığını hayretler içinde seyretmişti. Yıllar önce Mekke’den kendilerinin zulmü sonucu paramparça, ezik, yenik bir şekilde hicret eden Müslümanların şimdi nasıl bir inkılap ile yenilmez bir kuvvete dönüştüğüne şahit olan ve dehşete kapılan Ebû Süfyân:

“Gerçekten de yeğenin çok büyük bir hükümdar olmuş, ey Abbas” deyince Hz. Abbas:

“Ey Ebû Süfyân dikkat et! Bu hükümdarlık değil, peygamberliktir.” demiştir.²³⁶

Gerçekten de Hz. Peygamber’in sahip olduğu şey hükümdarlıktan da öte daha büyük bir kuvvettir. Büyük bir teslimiyetle Allah’a olan bağlılığın, insanları sabırla eğitmenin sonucunda kazanılan bu zaferin sebebi hükümdarlık değil ‘Nübüvvet’tir.

Hz. Peygamber, Müslümanların gücü karşısında ezilen Ebû Süfyân’a iltifat etmek ve onun gururunu okşamak amacıyla ‘Ebû Süfyân’ın evine giren, evine kapanıp kapısını kapatan ve Kabe’ye sığınan herkes hayatından emin olacak’ diye Mekkelilere haber saldı. Ve ardından İslâm ordusu bölük bölük Mekke’ye girdi.²³⁷

Rasûlüllah, zamanında zulüm gördüğü şehre şimdi muzaffer bir komutan olarak girmekteydi. Mekke’ye girerken büyük bir tevazu ile Fetih suresini okuyan Hz. Peygamber, Rabbine karşı şükran ve minnet duyguları ile doluydu. Bu surede kendisine müjdelenen Feth-i Mübîn, işte gerçekleşmişti. Allah’ın bu büyük lütfu karşılığında Peygamber’e düşen, kamil manada hamd ve şükürle dolu bir kalple O’na yönelmekti.

²³⁵ İbnü’l-Esir, II/224

²³⁶ el-Butî, s.391

²³⁷ İbnü’l-Esir, II/233

Düşmanlarının köle ve cariye haline dönüştürülmesini emretmek, yahut bu insanların bütün mallarını savaş ganimeti haline getirmek veya hepsinin kılıçtan geçirilmesini emretmesine mani olacak hiçbir şey kalmamıştı. O da nihayet diğer insanlar gibi bir insandı. Fakat Allah'ın elçisi olarak bir görev bilinci içerisinde olması gerekiyordu. Kendisinde sonra ilelebet müminlerin davranış ve hareket tarzlarında umumi bir prensip teşkil edecek bir tutum göstermek mecburiyetindeydi.²³⁸ Ve öyle de yaptı. İnsanların kendisinden beklediğinin aksine Mekke'de sulh ve emniyet ilan ederek, onlara şöyle seslendi:

“Ey Kureyşliler! Ben size Yusuf'un kardeşlerine söylediğini söylerim. Bugün sizi kınamanın bir faydası yoktur, gidiniz, hepiniz hürsünüz!”²³⁹

Böylece bir peygamber olarak kendisinin dünyevi hırs ve kinlerden uzak olduğunu göstermiş, sadece Mekke'yi değil, Mekkelilerin gönüllerini de fethetmiştir. Daha Hz. Peygamber Mekke'den ayrılmadan büyük, küçük, kadın, erkek bütün Mekkeliler, akın akın gelerek, Allah'a ve Peygamber'ine güçleri yeten her hususta itaat üzere biat ederek Müslüman olmuşlardır..

Hz. Peygamber, Mekke'ye girince doğruca Kabe'ye giderek, Kabe'yi tavaf etmiştir. Ardından da Kabe'nin etrafındaki putları kırarak şu ayeti okumuştur:

“Hak geldi, batıl zail oldu. Gerçekten de batıl yok olmaya mahkumdur.”²⁴⁰

Ayet-i Kerimeden de anlaşılacağı üzere müşriklerin inandığı batıl, hak olan İslâm'ın gelmesiyle yok olmuştur. Mekke İslâm'a ve Hz. Peygamber'e teslim olmuştur.

Hz. Peygamber'in emriyle Kabe'nin içindeki bütün putlar temizlenmiştir. Kabe'nin anahtarını eline alan Hz. Ali, Hz. Peygamber'e gelerek şöyle demiştir:

“Ey Allah'ın Rasûlü, Kabe'nin perdedarlığı ile hacılara su verme işini bize verseniz” Bunun üzerine Hz. Peygamber daha önce bu görevi yapan Osman bin Talha'yı çağırarak, anahtarları O'na vermiş, Hz. Ali'ye de şöyle demiştir:

“Ben size herkesin istifade edebileceği bir iş veririm, sizin istifade edeceğiniz işi değil!”²⁴¹

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber her hal ve durumda adalet ile hüküm vermiştir. Mekke'yi fethetmiş bir devlet başkanı olarak, Kabe'nin anahtarını daha önce buranın perdedarlığını yapmış bir müşriğin elinden alarak, İslâm'a yıllardır hizmet eden damadına vermesi herkes tarafından doğal karşılanabilecek bir olayken, bizzat kendisi buna karşı çıkmış, her zamanki gibi işi ehline vermeyi, tercih etmiştir. Çünkü O'nun nazarında kendi akrabası olsun, olmasın

²³⁸ Hamidullah, Muhammed, s.268

²³⁹ Gazali, Muhammed, s.416, Şibli, Muhammed, I/ 347

²⁴⁰ İsrâ 17:81

²⁴¹ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I/522

herkes eşittir. Günümüzde bunun aksi yöndeki uygulamaları düşünecek olursak bu prensip ile hareket etmeye ve Hz. Peygamber'in adil tavrını örnek almaya ne kadar muhtaç olduğumuz apaçık ortadadır. Çünkü bunun insanlığın felahı için ne derece önemli bir uygulama olduğu da önemli bir gerçektir. Bir işi yapmaya kim daha ehliyetli ise işin başına o kişinin getirilmesiyle, hem gereksiz emek ve zaman kaybı önlenir, hem de toplumdaki karışıklığın önüne geçilmiş olur. Her durumda olduğu gibi bu hususta da Peygamberî metodu benimsememiz bize her konuda kazanç getirecektir.

Hz. Peygamber, Mekke'deki işleri yoluna koyduktan sonra 'benim hayatım da ölümüm de sizin aranızdadır' dediği ensarla birlikte hicret yurdu Medine'ye geri dönmüştür. Fakat bunun öncesinde, Mekkelilere dini öğretmek üzere Muaz b. Cebel'i bırakmış ve Mekkelilere şu konuşması ile veda etmiştir:

"Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, O'nun ortağı yoktur. O, Va'dini yerine getirip, kulunu zafere erdirdi. Tek başına bütün kabileleri yendirdi. Dikkat edin! Cahiliyeden kalma övünülen her kan davası ve mal davası şu iki ayağımın altındadır. Sadece Beyt'in perdedarlığı ve hacılara su verme işi hariç. Ey Kureyşliler! Allah sizden cahiliye gururunu ve atalara ta'zim alışkanlığını giderdi."²⁴² buyurmuştur.

Mekke'nin fethiyle müşriklerle ilişkilerde çok önemli ve son adım atılmıştır. İslâm'ın gücünü kabul eden müşriklerin büyük bir bölümü Müslüman olmuştur. Geri kalan ve Mekke dışındaki müşriklerle ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Şimdi bu hususu ayrıntılarıyla inceleyelim.

7. Müşriklerle İlişkilerin Kesilmesi

Hz. Muhammed, Mekke'de başlayan risâlet hayatı boyunca müşrikleri İslâm'a davet etmiş, en güzel yöntemlerle onlara dini anlatmaya çalışmıştı. Ama müşrikler O'nun hoşgörü ve güzel sözle yaptığı davetine hep kulak tıkamışlar ve hatta ellerinden geldiği kadar O'nu engellemeye çalışmışlardı. Kendilerine gönderilen peygambere, hicret etmek zorunda bırakacak kadar kötü muamele etmişlerdi. Hicret sonrasında da O'nun faaliyetlerini yakından takip etmiş, O'nu engelledebilmek için çabalamışlardı. Daha sonrasında ise gerek yapılan savaşlarda gerek karşılıklı imzalanan ama müşrikler tarafından ihlal edilen anlaşmalarda, İslâm'a ve Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar göstermeye devam etmişlerdi. Mekke'nin fethi ile artık ipler Müslümanların eline geçmişti. Şimdiye kadar yola gelmeyen müşrikleri durdurmanın ve yola getirmenin zamanı gelmişti. Bu zamanın geldiğini haber veren Tevbe

²⁴² el-Butî, s.380

(Berâe) suresi ile müşrikler belli bir kayıt altına alınmıştır. Şimdi bu sürecin nasıl geliştiğini inceleyelim.

Hicri 9. yılda Tevbe suresinin nüzulu ile müşriklere sert bir ultiatom verilmiş ve böylece her türlü münasebetin kesilmesi Müslümanlara emredilmiştir. Cenab-ı Hak, Tevbe suresiyle indirdiği 30 veya 40 ayet ile müşriklere karşı uygulanacak metodunu tayin ve onlara yapılacak muamelenin hududunu tesbit etmiştir.²⁴³

Tevbe suresi Hicri 9. yılda Hz. Peygamber'in Müslümanlara hac yaptırması için Hz. Ebu Bekir'i emir olarak görevlendirmesinden sonra nüzul olmuştu. Rasûlüllah, bu yeni hükümleri kendi namına uygulamak ve bütün hacılara Allah'ın bu konudaki emirlerini bildirmek üzere Hz. Ali'yi göndermişti. Hz. Ali, Kurban Bayramı günü insanlara Rasûlüllah'ın emrettiği hususları bildirerek, Tevbe suresinin ilk ayetlerini okumuştur.²⁴⁴ Bu ayetlerde Allah-u Teala, Müslümanların müşriklerle yapmış olduğu anlaşmaları tek taraflı olarak feshettiğini ve onların Müslüman olmadıkları takdirde öldürüleceklerini, kendisi ve elçisi adına ihtar ve ilan etmektedir.²⁴⁵

Hz. Peygamber'in müşriklere ilan edilmesini istediği hususlar şunlardır:

1. Hiçbir kafir cennete giremez.
2. Bu yıldan sonra artık hiçbir müşrik hac yapmayacak.
3. Kabe asla çıplak ziyaret edilmeyecek.
4. Kimin Rasûlüllahla yaptığı bir anlaşması varsa bu anlaşma, müddeti bitinceye kadar devam edecek.
5. Müddeti olmayan anlaşmalar ve anlaşma yapmayanlar için dört ay müddet tanınacak.²⁴⁶

Tevbe suresindeki hükümler ve Hz. Peygamber'in bildirdiği bu maddelerle, Kabe ve etrafı kafirlere haram bölge olarak ilan edilmiştir. Onlar kafir olmaları dolayısıyla yeryüzünde Allah'ın kutsal saydığı bu bölgeye bir daha giremeyeceklerdir. O kafirler, dünyada bir daha Beytullah'a yaklaşamayacakları gibi ahirette de Cennete yaklaşamayacaklardır. Allah ile aralarındaki bağın koptuğu bu derece kesinleşen kafirler, Allah'ın peygamberinden de uzak duracaklardır. Hz. Peygamber, bir daha onlarla anlaşma yapmayacaktır. Zaten anlaşması olmayanlar ve anlaşması yenilenmeyecek olanlara da sadece dört ay mühlet verilmektedir. Bu zaman zarfında dilerlerse İslâm'ı kabul ederek kendilerini emniyete alabilecekler, aksi takdirde yaşadıkları yeri terk etmek ya da öldürülmek arasında tercih yapacaklardır. Eğer

²⁴³ Kapar, Mehmet Ali, s.266

²⁴⁴ Yıldız, Hakkı Dursun, I/535

²⁴⁵ Tevbe 9:1-5

²⁴⁶ Kapar, Mehmet Ali, s.266

kendilerine verilen bu mühlette Müslüman olmadıkları gibi yerlerini de terk etmeyip harbe hazırlanırlarsa, onlarla harp etmeleri, yakınları dahi olsa onları dost edinmemeleri Müslümanlara emredilmiştir.²⁴⁷

Allah ve Rasûlü tarafından ilan edilen bu ulti­matom kısa zamanda etkisini göstermiş, Arabistan'ın dört bir yanından heyetler gelmeye başlamıştır. Medine'de güçlü bir İslam Devleti kurarak Mekke'yi de ele geçiren Müslümanların karşısında Kureyş'in liderliği de sona erince, Arabistan'daki diğer müşriklerin başka seçeneği kalmamıştır. Kureyş'e bağlı birçok kabile 'Kureyş bile Müslüman oldu.' diyerek İslâm'ı tercih etmişlerdir. Böylece Mekke'nin fethinden kısa bir süre sonra, Arabistan'ın hakimiyeti müşriklerin elinden Müslümanlara geçmiştir.

Müşriklere dini ve siyasi her türlü kapının kapandığı, bir tek İslâm kapısının açıldığı bu ulti­matom gerçekten de işe yaramış, Hz. Muhammed'in bir yıl sonra yaptığı Veda haccında tek bir müşrik bile bulunmamıştır.²⁴⁸ Böylece Arap Yarımadası'nda putperestliğin kökü kazınmış, Kabe ve Mescid-i Haram, yalnızca tevhid inancına sahip müminlere tahsis edilmiştir.

Müşriklerle yıllardır süren mücadelenin sona ermesi ile İslâm daha emin adımlarla yayılmaya devam etmiştir. Hz. Muhammed, 23 yıllık nübüvveti esnasında genellikle müşriklerle mücadele etmiştir. Ama müşriklerin yanı sıra Arap Yarımadası'nda yaşayan farklı inanç gruplarıyla da sosyal ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Şimdi Hz. Peygamber'in nübüvvetinin Medine'de döneminde müşrikler dışındaki diğer inanç gruplarıyla ilişkilerini inceleyelim:

II. Hz. Muhammed'in Yahudilerle İlişkileri

Hz. Muhammed ve Müslümanların Medine'ye hicretinden önce Medine'de Araplar ve Yahudiler birbirlerine üstünlük kurma yarışı içerisindeydiler. Yahudiler, Arapları birbirine düşürmek için iki Arap kabilesi olan Evs ve Hazrec'in arasını açmaya çalışıyorlardı. Kimi zaman harp eden Yahudi ve Araplar, kimi zaman da aynı şehirde yaşamının bir sonucu olarak sağlam ve sıkı ilişkiler içerisinde olabiliyorlardı. Bu ilişkiler sonucu Araplar, Yahudiliğin dini inançlarını yakından takip ederek semavî dinlerin özünde bulunan esasları öğrenme fırsatı bulmuşlardı. Bu bilgilerin Medinelilerin putperestlik inancının zayıflamasında ve onların

²⁴⁷ Tevbe 9:12-15

²⁴⁸ Kapar, Mehmet Ali, s.273

Rasûlullah'ın davetini anlama hususunda Mekkelilerden daha müsait hale gelmesinde etkili olduğu kaçınılmaz bir gerçektir.²⁴⁹

Hicretten sonra Medine'de en az Araplar kadar Yahudilerin de söz sahibi olduğunu gören Hz. Muhammed, Müslümanlar arasındaki kardeşliği tesis ettikten hemen sonra, Yahudilerle arasında ilk siyasi ve hukuki hareketi gerçekleştiren bir vesika hazırlamıştır.²⁵⁰ Hz. Muhammed'in bu teşebbüsü, O'nun bu zamana kadar alışlagelmiş olan din temsilcisi ve tebliğcisi sıfatından öte, çeşitli din, ırk ve kabilelerden oluşan bir şehir topluluğuna siyasi başkanlık yaptığını göstermektedir.

Yahudiler, bu anlaşmayı imzalamakla Hz. Peygamber'i devlet başkanı olarak kabul etmişlerdir. Bu vesika ile Medine'de yaşayan farklı inanç grubundaki tarafların din, inanç hürriyeti, can ve mal güvenliği sağlanmıştır. Böylece şehirde emniyet ortamı oluşmuştur. Fakat bu çok uzun sürmemiş, bir yandan Mekke müşriklerinin baskısı, bir yandan da Medine Yahudilerinin, Müslümanlara karşı iş birliği çabaları Medine'deki huzur ortamının bozulmasına sebep olmuştur. Medine'de kurulan ve gün geçtikçe genişleyen İslâm devletinin kendileri için bir tehlike arz ettiğini fark eden Yahudiler önce Hz. Peygamber ile dini ve ilmi tartışmalara girişmişlerdir. Bu yolla üstünlük sağlayamayınca Rasûlullah ve Müslümanlar aleyhine iftira atmışlar, insanları bu dine yöneltmek için kabile reisleri, bilginleri ve şairleriyle İslâm'a hücum etmişlerdir. Hatta bununla da yetinmeyip Müşrik Araplarla ve münafıklarla iş birliği yapmışlardır.²⁵¹

Yahudilerin işbirliği çabaları, imzaladıkları Medine Vesikası'na aykırıydı. Zamanla anlaşma şartlarını da ihlal etmekten çekinmeyerek, Mekke müşriklerini Müslümanlara karşı kışkırtmaya başlamışlardı. Yahudilerin tahriklerine kanan müşriklerin Müslümanlara saldırması ile Hendek Savaşı vuku bulmuştur. İslâm'a olan düşmanlıkları bu iki ayrı din taraflarını bir araya getirmişti. Ehl-i Kitap olan Yahudilerin, hak din olan İslâm'ı kabul edecekleri yerde putperest müşriklerle birlik kurmaları bekledikleri sonucu doğurmamış, bu tavırlarıyla kendi sonlarını hazırlamışlardır.

Mekke müşriklerini Medine'de Müslümanların üzerine yürümeye kışkırtan Yahudiler bununla da yetinmeyip münafıklarla da iş birliği yapmışlardır. Fakat bu çabalarıyla da İslâm'ın nurunu söndürmeye muvaffak olamamışlar, ihanetlerinin cezalarını ödemişlerdir. Şimdi Hz. Peygamber'in ahde vefasızlıkları sonucu Yahudilere verdiği uyarı ve cezaları inceleyelim.

²⁴⁹ Atçeken, İsmail Hakkı, Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri, İstanbul 1996, s.85

²⁵⁰ Gazali, Muhammed, s.200

²⁵¹ Atçeken, İsmail Hakkı, s.108

1. Yahudilerle Yapılan Savaşların Değerlendirilmesi

Medine’de yaşayan Yahudiler, kendi aralarında üç kabileye ayrılmaktaydı. Benû Kaynuka, Benû Nadir ve Benû Kureyza adı verilen bu üç kabile de büyük ve maddi anlamda kudretli kabilelerdi. Bunların dışında küçük yahudi kabileleri de vardı. Ama sözü geçen ve otoriteyi elinde bulunduranlar bu üç büyük kabileydi.²⁵² Bu kabileler Medine’de kendilerine ait çarşılarda ticaretle uğraşıyorlardı.

Bu üç kabile de Hz. Muhammed’e düşmanlıkta birbirinden farksızdı. Her üçü de açıktan açığa düşmanlıklarını belli etmeye başlamışlardı. Hz. Peygamber, önce onların bu fitnelerine sabretmişti. Fakat bu fesatlarında ileri gidip haddi aşmaya başladıklarında onlara hadlerini bildirmek zorunda kalmıştı. Çünkü Hz. Peygamber, yahudilerin Ehl-i Kitap olmaları itibariyle tebliğ ettiği dini daha iyi anlayacağını umut ederken, onların bunu anlamamaktaki ısrarına ve putperestlerden daha azılı düşman kesilmelerine anlam verememişti. Nitekim Kur’an’da iki farklı ayette Yahudilerin durumu şöyle tasvir edilmektedir:

“Daha önce kafirlere karşı yardım isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki Tevrat’ı doğrulayan bir kitap gelip de Tevrat’tan bilip öğrendikleri gerçekler karşılına dikilince derhal inkar ettiler. İşte Allah’ın laneti böyle inkarcıdır.”²⁵³

“Onların (yahudilerin) çoğunun, inkar edenlerle dostluk ettiklerini görürsün. Nefislerinin kendileri için öne sürdüğü şey ne kötüdür. Allah onlara gazap etmiştir ve onlar azapta ebedi kalıcıdır. Şayet onlar, Allah’a, peygambere ve O’na indirilene iman etmiş olsalardı onları dost edinmezlerdi. Ne var ki onların çoğu fasıktırlar.”²⁵⁴

Ayetlerde de belirtildiği üzere Yahudiler, Müslümanlara karşı tutumlarında ileri gitmişler, Allah katında azabı hak etmişlerdi. Çünkü onlar gelecek peygamberin kendi içlerinden ve kendi menfaatlerini kollayacak biri olacağını düşünüyorlardı. Bu peygamber sayesinde diğer insanlara karşı güçlerini arttırıp, derecelerinin yükselmesini umut ediyorlardı. Ama beklediklerinin aksine İslâm, yahudi olmayan biri vasıtasıyla gelmişti. Hem de içlerinden geleceklerini umdukları peygamber sayesinde üstünlük kuracaklarını düşündükleri Arapların içinden bir peygamberdi. Peygamberinin kendi içlerinden gelmesi üzerine Arapların bu dine önce girdiğini gördüklerinde kendi akıllarınca artık bu dinin kendilerine fayda vermeyeceğini düşünerek kendilerini geri çekmişlerdi.²⁵⁵

²⁵² Sezikli, Ahmet, Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, Ankara 1997, s.19

²⁵³ Bakara, 2:89

²⁵⁴ Mâide, 5: 80-81

²⁵⁵ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I/413

Yahudilerin önceki gibi Allah'ın kendilerini diğer milletlere üstün kılacağına dair inançları Hz. Muhammed'in peygamber olması ile yerle bir olmuştu. Çünkü İslâm, öncekiler gibi sadece bir millete gönderilen kavmi bir din değildi. İslâm bütün insanlığı kucaklayan evrensel bir dindi. Ve bu dinin içerisinde kimsenin kimseye karşı bir üstünlüğü de söz konusu değildi. Allah katında bütün insanlar eşit kabul ediliyor, üstünlüğün ancak takva ve ihlas ile olacağı vurgulanıyordu. Bu dinin peygamberi olan Hz. Muhammed de insanlara bu dini öğretirken hiçbir ayrıma tabi tutmuyor, Arap olsun olmasın herkese eğitimde fırsat eşitliği sunuyordu. Kendilerinin üstün bir kavim olduğunu düşünen Yahudiler için bu durum pek kabullenilesi bir durum değildi. Hatta bu durum onları fevkalade kızdırmış ve düşmanlık derecesinde bir kıskançlığa sebebiyet vermişti. Şimdi bu kıskançlıkları sonucu üç büyük Yahudi kabilesinin sergiledikleri tutumları ve bu tutumları sonucu karşılaştıkları muameleleri sırasıyla değerlendirelim:

2. Kaynukaoğulları'nın Medine'den Çıkarılmasının Hikmetleri

Yahudi milleti mert olmadığından, hayatları hile ve desiselerle doludur. İslâm'ın yayılma çabası içinde olduğu o dönemde, Yahudiler emirleri altına aldıkları şairlerle İslâm aleyhinde şiirler söyleyip bir bakıma propaganda yaptırıyorlardı. Müslümanlar aleyhinde çeşitli şekillerde propaganda yapan Yahudilerin en azılıları ise Kaynuka yahudileriydi.²⁵⁶

Ticaretle uğraşan ve kuyumculuk yapan Kaynuka Yahudileri Medine sakinlerinin en zengini idiler. Aynı zamanda Yahudilerin de en cesurları bunlardı. Bu cesaretleri sebebiyle Medine vesikasıyla Rasûlullah ile yapmış oldukları anlaşmayı ilk bozan Yahudi kavmi de bunlardır. İslâm'a ve Müslümanların aleyhinde şiirler söyleyen Yahudi şairi Ka'b b. El-Eşraf da bu kabiledendi. Bu şairin kötü sözleri sebebiyle öldürülmesi olayı Yahudileri korkutsa da Müslümanlara dil uzatmaktan geri durmuyorlardı. Son olarak Müslüman bir Arap kadının başını ve kıyafetini açmaya çalışmaları, Hz. Peygamber'in onlara gösterdiği müsamahanın bitmesine ve Müslümanlarla Kaynukaoğulları arasındaki muahedenin bozulmasına sebep olmuştu.²⁵⁷ Kaynuka yahudilerinin hasedlerini ortaya çıkarması sonucu şu ayet nazil olmuştu:

“(Anlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez.”²⁵⁸

İşte saydığımız bu sebepler sonucunda Hz. Peygamber, Kaynuka Yahudilerine hadlerini bildirmek için harekate geçti. Onbeş gün süren kuşatma sonucu Kaynukaoğulları teslim olmak

²⁵⁶ Sırma, İhsan Süreyya, s.44

²⁵⁷ Atçeken, İsmail Hakkı, s.118

²⁵⁸ Enfâl, 8:58

zorunda kaldılar. Öldürölmelerine karar verilen bu Yahudiler, Abdullah b. Ubeyy'in Hz. Peygamber'e yaptığı ısrar sonucu son anda kurtulmuşlardır. Sonuç olarak Medine'den sürölmelerine karar verilmiştir.²⁵⁹

Yahudilerin Medine'den sürgün edilmelerini, insanları sebepsiz yere yurtlarından çıkarmak ya da Mekkelilerin Müslömanlara uyguladığı politika sonucu hicret etmek zorunda kaldıkları olayla bir tutmak mümkün değildir. Burada aslolan ahde vefa etmeyen bir grubun, şehrin sosyal yaşamına zarar vermemesi ve çıkacak karışıklıkların önlenmesi için cezalandırılmasıdır. Bu esnada bile Hz. Peygamber hoş görü ile davranmış, onları öldürme selahiyetine sahipken, canlarını bağışlamış ve sürgün etmekle yetinmiştir. Zaten O'nun Medine'ye gelir gelmez Yahudilerle bir vesika imzalaması savaş değil barış yanlısı olduğunu göstermektedir. Bu olayda da amaç Medine'de yaşayan farklı din mensuplarının kökünü kazımak değil, toplumun dirliğini ve düzenini tehlike altına alan unsurları yok etmektir.

Kaynukaoğullarıyla yapılan bu gazvenin sonucunda Müslömanların yahudileri sürgün etmesi, Arap Yarımadası'nda İslâm'ın otoritesini hissettirmiştir. Henüz İslâm'a girmeyen Arap kabileleri nezdinde Hz. Peygamber ve Müslömanların heybeti artmıştır. Tabi bu da İslâm'ın daveti açısından olumlu bir gelişme olmuş, tebliğ hususunda Rasölullah'a fırsat ve müsait bir ortam belirmiştir.

3. Nadiroğulları'nın Medine'den Çıkarılmasının Hikmetleri

Nadiroğulları adıyla bilinen bu yahudi kabilesi de Medine'de yaşıyordu. Bunlar da diğer yahudiler gibi İslâm'a ve Hz. Peygamber'e düşman idiler. Hatta öyle ki bu düşmanlıkları Kureyş müşriklerinin onları kışkırtması sonucu Hz. Peygamber'e suikast girişiminde bulunacak kadar ileri gitmişti. Ardı ardına düzenledikleri iki komplo da Hz. Peygamber'e önceden bildirilerek başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu iki olayın sonrasında Hz. Peygamber, artık sınırı fazlasıyla aşan Nadiroğullarına ders vermek amacıyla ashabına savaş için hazırlık emri verdi.²⁶⁰

Muhammed b. Mesleme ile yahudilere haber göndererek on gün içinde Medine'yi terk etmelerini, aksi takdirde on gün sonra onlardan kimi görürse boynunu vuracağını bildirdi. Bu durum üzerine yol hazırlığına başlayan Nadiroğulları, Abdullah b. Ubeyy tarafından kışkırtılarak yol hazırlıklarını durdurdular. Hz. Peygamber'e haber göndererek, yurtlarından çıkmayacaklarını söyleyerek meydan okudular.²⁶¹ Bunun üzerine Hz. Peygamber, ashabıyla

²⁵⁹ Atçeken, İsmail Hakkı, s.119

²⁶⁰ Köksal, Mustafa Asım, İslam Tarihi, İstanbul 1981, IV/79

²⁶¹ Atçeken, İsmail Hakkı, s.125

birlikte Nadiroğullarını kuşattı. Onbeş yirmi günlük kuşatmanın ardından Nadiroğulları teslim oldu ve sulh istedi. Yapılan sulha göre, yahudiler hayvanlarının aldığı yük kadar eşyalarını yanlarına alarak Medine'yi terk edeceklerdi.²⁶²

Nadiroğulları'nın Medine'den sürülüp çıkarılmaları ve Müslümanların bu gazvede zafer elde etmelerinin önemi büyüktür. Yahudiler işledikleri suçların cezası olarak sürgün edilmişlerdir. Medine'de emniyetin sağlanması ve tebliğ faaliyetlerinin yürütülebilmesi için bu gereklidir. Yoksa sebepsiz yere bir tehcir olayı söz konusu değildir.

Bu olay, Medine'deki münafıkların ve diğer yahudilerin azmini kırmıştır. Müslümanların Medine'deki otoritesi pekişmiş, Arap kabileleri arasında prestiji artmıştır. Allah'ın peygamberine suikast girişiminde bulunan yahudiler, kendi kazdıkları kuyuya kendileri düşmüşlerdir.

4. Kureyzaoğulları Olayı ve Hikmetleri

Hz. Muhammed ile anlaşma halinde olan ve Medine'de kalan son Yahudi grubu olan Kureyzaoğulları, Mekke müşrikleriyle bir olup Müslümanlara ihanet etmişler ve hakarete bulunmuşlardı.²⁶³ Müşterek vatanları olan Medine'nin savunmasına yardım etmedikleri gibi şehrin düşman tarafından işgaline de yardım etmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hendek savaşının hemen ardından Kureyzaoğulları üzerine harekete karar vererek, ashabına: "İşitip, itaat eden herkes ikinci namazını Kureyzaoğulları'nın yurdundan başka yerde kılmamasın." buyurdu. Buraya varmadan güneş battığı halde ashaptan kimi bu söze dayanarak namazını kılmamış, kimi de sözün hikmetini anlayarak namazlarını kılmışlardı. Hz. Peygamber her iki grubu da kınamamış, bu hususta bir şey söylememiştir.²⁶⁴ Bu olay İslâm'ın art niyetten arınmış bir ictihatla farklı davranan kişilere saygı gösterdiğinin bir ifadesidir. Çünkü İslâm'da, dine aykırı olmadığı müddetçe tüm insanlar düşünce özgürlüğüne sahiptir.

Rasûlüllah Kureyzaoğulları'nı 25 gün süreyle kuşatmıştır. Kuşatmaya daha fazla direnç gösteremeyen Kureyzaoğulları teslim olmuşlardır. Kendileri hakkında hüküm vermesi için Sa'd b. Muaz'ı hakem seçerek, onun vereceği hükme razı olacaklarını bildirdiler. Kureyza yahudileri, Evs kabilesinin müttefiki olduğundan ve Sa'd da Evs kabilesinden olduğu için kendileri hakkında merhametli davranacağını düşünüyorlardı. Ama Sa'd b. Muaz, böyle bir durumda taraf tutmamış, hakem sıfatıyla iyice düşünerek şu kararı vermiştir:

²⁶² Köksal, Mustafa Asım, IV/89

²⁶³ Hasan, İbrahim Hasan, s.163

²⁶⁴ Gazali, Muhammed, s.337

“Kureyzaoğulları yahudilerinin savaşçı olan erkekleri öldürülecek, malları Müslümanlar arasında paylaşılacak, kadın ve çocukları esir edilecektir.”²⁶⁵

Bu sonuç acımasızca bir karar gibi görünse de yahudilerin yaptıklarına karşın en uygun cezadır. Nitekim bu husus Kur’an’da da doğrulanmış ve şöyle buyurulmuştur:

“Ehl-i Kitaptan müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve onların kalplerine korku düşürdü. O yahudilerden bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz. Onların topraklarını, evlerini ve mallarını, daha önce ayak basmadığınız bir toprağı size miras olarak verdi. Allah her şeye kadirdir.”²⁶⁶

Kureyza yahudileri daha önce Medine’den sürgün edilen Kaynuka ve Nadir yahudilerinden ibret almamışlar, kritik bir savaşta Müslümanlara ihanet ederek diğerlerinden daha ağır bir cezayı hak etmişlerdir. Bu sebeple Medine’den sürgün edilmek yerine savaşacak konumda olanların öldürülmesi gibi bir sonuçla karşı karşıya kalmışlardır.

Bu cezayı tarihte devletlerin birbirlerine savaş esnasında ihanet edenlere verdikleri cezalarla kıyaslarsak, çok yerinde bir karar olduğunu ve ağır bir ceza olmadığını görürüz.

5. Hayber’in Fethi ve Hikmetleri

Kaynuka ve Nadir yahudilerinin Medine’den sürülüp, Kureyza yahudilerinin de öldürülmesinin ardından Medine’de kısmen bir rahatlık oluşmuştu. Ama Medine’den sürüldükten sonra Hayber’e yerleşen Nadiroğulları halen buldukları her fırsatta İslâm aleyhine çalışıyorlardı. Son olarak bu tehlikenin de ortadan kalkması gerekiyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber, Hudeybiye dönüşünde ordusuyla beraber Hayber’e doğru hareket etti.²⁶⁷

Hayber yahudilerinin kaleleri çok sarp ve sağlam olduğu için savaş günlerce sürdü. Tam bir buçuk ay süren bu gazvede on beş Müslüman şehit olmuş, doksan üç yahudi de ölmüştür.²⁶⁸

Bütün kaleleri düşen yahudiler sonunda teslim olmak zorunda kaldılar. Hz. Peygamber’e yalvararak, onları başka bir yere sürmemesini istediler. Rasûlüllah da canlarını bağışlayıp, mallarını ve topraklarını Müslümanlara vermeleri şartıyla onları Hayber’den çıkarmadı. Toprakları Müslümanlara ait olmakla birlikte elde ettikleri mahsulün de yarısını göndermek üzere yurtlarında kaldılar.²⁶⁹

²⁶⁵ Atçeken, İsmail Hakkı, s.133

²⁶⁶ Ahzâb, 33:26-27

²⁶⁷ Sırma, İhsan Süreyya, s.111

²⁶⁸ Atçeken, İsmail Hakkı, s.141

²⁶⁹ İbn Hişam, III/352

Hız. Peygamber'in yahudileri Hayber'den çıkartmamasının da bazı sebepleri vardı. Hayber, bahçelikler, tarlalar ve hurmalıkların bolca bulunduğu bir yerdi. Burada çalışacak insanlara ihtiyaç duyulacaktı. Halbuki halen süren harpler için Müslümanlara ihtiyaç vardı. Zaten hiçbir Müslüman da Medine'de Hız. Peygamber'in yanından ayrılıp, Hayber'e yerleşmeyi kabul etmezdi. Yahudilerin burada kalması ile hem onlar kontrol altında tutulacaklar, hem de araziler işlenip, yarı mahsul Müslümanların eline geçmiş olacaktı. Hız. Peygamber, burada bir kez daha ferasetini sergileyerek, onlara müsamahalı davranmıştı.

Hız. Peygamber'in yahudilere her zaman sergilediği müsamahakar tutumun aksine onlar her zaman düşmanlıklarını belli etmişlerdir. Hayber fethedildikten sonra bir Yahudi kadın Hız. Peygamber'e zehirli koyun eti ikram etmiş, Rasûlüllah bunu fark ederek yememişti. Bu hareketinin üzerine Hız. Peygamber'in huzuruna getirilen kadın niye böyle bir şey yaptığını şöyle ifade etmektedir. "Şayet sen bir nebi isen bu durum sana haber verilir. Yok değilsen bunu yemekle senden kurtulmuş oluruz diye düşündüm ve bu koyunu zehirledim."²⁷⁰

Bu olayın bize gösterdiği iki önemli husus vardır. Birincisi erkek kadın demeden bütün yahudiler, İslâm'a suikast düzenlemek için en küçük fırsatları bile kaçırmıyorlar, düşmanlıklarını her fırsatta gösteriyorlardı. Hız. Peygamber'in onlara gösterdiği müsamahakar tutumu da kötüye kullanıyorlardı. Zaten genel olarak tarihte yahudilerin tavrını incelediğimizde onların metotlarının kapı ve duvar arkasından fitne ve fesat sokarak mücadele etmek olduğunu görürüz. Müslümanların yaptığı gibi mertçe meydanlarda savaşmaz, düşmanla karşı karşıya gelmeye cesaret edemezler, Bu tutumları onların ulvi duyguları bir kenara atarak, yaşamayı ne kadar çok istediklerinin ve ölümden kaçmalarının bir göstergesidir.²⁷¹

Bu olayın bize gösterdiği ikinci durum ise, yahudi kadının Hız. Peygamber'i zehirlemeye sebep olarak O'nun gerçekten peygamber olup olmadığını anlamak olduğunu söylemesinin ardından gerçek ortaya çıkmasına rağmen kendi inancında kalması, diğer yahudilerin de bundan ibret almamalarıdır. Yahudilerin hakka karşı inatla kulak tıkamaları Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz, O'nu kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Fakat kendilerini ziyan edenler (inatçılar) var ya, işte onlar inanmazlar."²⁷²

Ayetten de anlaşıldığı gibi değil yahudileri eğitmek, onlara gerçeği kabul ettirmek bile çok zordur. Yahudilerden İslâm'a giren bu sebeple çok az olmuştur. Arap Yarımadası'nda

²⁷⁰ Atçeken, İsmail Hakkı, s.142

²⁷¹ Gazali, Muhammed, s.370

²⁷² En'am, 6:20

inanç birliği kurmak için uğraşan Hz. Peygamber, yahudilerin kendi dinlerinden dönmeyeceğini anladıktan sonra onları zorlamamış, ama yahudilerden gelebilecek olası tehlikelere karşı da önlemlerini almıştır.

Bu gazveyle birlikte yahudilerle ilişkilerde son aşamaya gelinmiş, Mekke müşriklerinden sonra ikinci büyük tehlike olan yahudiler kontrol altına alınmıştır. Şimdi Hz. Peygamber'in Arap Yarımadası'nda inanç birliğini sağlamak adına Hıristiyanlarla ne gibi ilişkiler içinde olduğunu inceleyelim:

III. Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla İlişkileri

İslam'ın öngördüğü din hürriyetinin en güzel tezahürü, özellikle ehl-i kitap ile ilişkilerde ve mücadelede en güzel şekilde yapılmasını istemesidir. Dini münakaşa ve mücadelenin genel esasını akıl, mantık, ikna ve hoşgörü ile yoğurmanın daha ideal çözümler ortaya koyacağı bir gerçektir. Kur'an-ı Kerim'de ehli kitapla ilişkilerde şöyle bir yol önerilmektedir:

“İçlerinden zulüm ve haksızlık edenler hariç ehl-i kitap ile sadece en güzel şekilde mücadele edin ve tartışın ve deyin ki: Bize indirilene inandığımız gibi size indirilmiş olana da inandık. Zira bizim ilahımız ile sizin ilahınız tek ve aynıdır. Biz hepimiz O'na teslim olanlarız.”²⁷³

Ayette belirtilen ehl-i kitap kavramında yahudi hıristiyan ayrımı yapılmamış olsa da burada hitabın hıristiyanlara olduğu kanaatindeyiz. Daha önce yahudilerle ilişkileri ele aldığımız için şimdi Hıristiyanlarla ilişkileri inceleyeceğiz.

Müslümanların Hıristiyanlarla ilişkileri İslâm'ın Mekke döneminden itibaren başlamıştır. İlk vahiy geldikten sonra Hz. Hatice'nin isteği üzere Hz. Peygamber'in görüştüğü Varaka b. Nevfel'in Hıristiyanlıkla alakası bulunmaktaydı. Ve O, kendisinin peygamber olduğunu tasdik etmişti. Daha sonra müşriklerin işkencelerinden kaçan Müslümanlar, halkı ve hükümdarı Hıristiyan olan Habeşistan'a hicret etmişti.

Hz. Peygamber, Medine'ye gelir gelmez yahudilere gösterdiği din ve vicdan hürriyetini hıristiyanlara da göstermiştir. Gerçi burada önemli sayıda hıristiyan bulunmamaktaydı. Ancak Medine'de Ebû Âmir er-Rahib adında bir papazın varlığından söz edilmektedir. Bu şahıs, hicret sonrası Mekke'ye yerleşmiş, orada müşriklerle işbirliği yapmıştır.²⁷⁴ Hz. Peygamber'in Medine'de sunduğu özgür inanç ortamına rağmen burada kalmayıp, Mekke'de putperest müşriklerle işbirliği yapan bu papazın hareketlerinin, Hz. Peygamber'in ardından her fırsatta kuyusunu kazmaya çalışan yahudilerden bir farkı yoktur. Her ikisi de semavi bir dine

²⁷³ Ankebut, 29:46

²⁷⁴ Sarıçam, İbrahim, a.g.e, s.237

inanmasına rağmen, kendileri gibi semavi bir din olan İslâm'a iman edip yayılmasında yardımcı olacakları yerde, gerçeklere kulaklarını tıkamaları Kur'an'da şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yemin olsun ki (habibim) sen ehl-i kitaba her türlü ayeti (mucizeyi) getirsen yine de onlar senin kıblene dönmezler. Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kıblesine dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen hakkı çiğneyenlerden olursun.”²⁷⁵

Hz. Peygamber, Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra birçok devlet başkanına, bunların içerisinde hıristiyan olan Bizans, Mısır, Habeşistan hükümdarlarına İslâm'a davet mektupları göndermişti. Bu hükümdarlar elçilere iyi davranarak, İslâm'a ilgili davranmışlardı. Ama Habeş kralı dışında İslâm'ı kabul eden olmamıştı. Genel olarak buraya kadar Müslüman-hıristiyan ilişkilerinin ılımlı olduğunu gördük. Şimdi diğer gelişmeleri inceleyelim.

1. Mu'te Savaşı ve Hikmetleri

Bizans, Arap Yarımadası'ndaki gelişmelerden sürekli haberdar olan bir devletti. Bir zamanlar tebliğ ettiği dinin salıkları üç-beş kişiyi geçmeyen Hz. Muhammed'in şimdi bütün Arap Yarımadası'nı teker teker ele geçirdiğini öğrenen Bizans, Kendi bölge sınırlarına giren Müslümanları oka tutarak ve tuzağa düşürerek, gözdağı vermek istemişti. Hz. Peygamber, Müslümanların maruz kaldığı hukuk ihlaline karşılık, Zeyd b. Harise komutasında 3000 kişilik bir orduyu Bizans'a karşı gönderdi.²⁷⁶

İslâm ordusu Medine'den hareket etmeden önce Hz. Peygamber şu talimatı verdi:

“Komutanınız Zeyd vurulursa, komutayı Cafer b. Ebi Talib alsın. Cafer de vurulursa, komutayı Abdullah b. Revaha alsın, o da vurulursa, aranızdan birini komutan seçin!”²⁷⁷ Bu talimatın ardından da Müslümanlara, sözlerinde durmalarını, aşırı gitmemelerini, çocukları, kadınları, yaşlıları, ve manastırlara çekilmiş kimseleri öldürmelerini, hurmalıklara ve ağaçlara zarar vermemelerini, binaları yakmamalarını tembih ve tavsiyelerde bulunmuştu.²⁷⁸

Hz. Peygamber'in bu tavsiyeleri savaş hukuku açısından düşünüldüğünde çok ileri bir medeniyetin ifadesidir. Çünkü tarihte savaşlar esnasında zarar gören hep masum halk ve şehrin tarihi ve sosyal yapısı olmuştur. Bunların yanı sıra pek çok savaşta o devletin kültürüne

²⁷⁵ Bakara 2:145

²⁷⁶ Sarıçam, İbrahim, s.238

²⁷⁷ Sırma, İhsan Süreyya, s.121

²⁷⁸ Sarıçam, İbrahim, s.238

ait yazılı kitabeler ve kalıntılar yok edilmiş, böylece insanlık tarihi için büyük ayıplar işlenmiştir.

Hız. Peygamber'in bu son derece merhamet ve feraset timsali tavsiyelerine medeniyetin zirvesinde olduğunu düşündüğümüz bu çağlar da ne çok ihtiyaç vardır. Yaşadığı devirden çok daha sonrasını ve öncesini kapsayabilecek kadar genel ve uygulanabilir hükümler vermek ancak bir peygamberin ilmi ve hikmeti sayesinde mümkündür. Allah'tan aldığı ilim ve hikmet sayesinde Hız. Peygamber, farklı dine mensup devletler için bile adil hükümler vermekte ve bunun kaynağı olan İslâm'ı tebliğ etmek için uğraşmaktadır.

İki yüz bin kişilik büyük Rum ordusunun karşısında Müslümanlardan, Hız. Peygamber'in komutan olmalarını istediği sahabilerin hepsi de şehit olunca, komutayı ele geçiren Halid b. Velid, Bizans ordusunun karşısında daha fazla zaiyat vermemek için orduyu Medine'ye döndürdü.²⁷⁹

Bu savaşta Müslümanların gösterdiği dayanıklılık takdire şayandır. Savaş tekniklerini bilmedikleri ve kendilerinden kat kat fazla olan düşmanın karşısında, rakamları önemsemeden Allah'a tam iman ve güvenin sınavını vermişlerdir. En önemlisi düşmanlarını tanımışlardır.

2. Tebûk Seferi ve Hikmetleri

Mute Savaşı'ndan belirgin bir sonuç elde edemeyen Bizans ordusunun Müslümanlara karşı savaş hazırlığı içinde olduğunu öğrenen Hız. Peygamber, Mekke'nin fethinden daha birkaç ay geçmiş olmasına rağmen Bizans ile tekrar savaşmaya karar verdi. Şiddetli sıcak ve kıtlığın içinde, bütün kıtalara hükmeden bir devlet ile yapılacak bu zorlu karşılaşmayı göğüsleyebilecek bir ordu hazırlandı. Bunun için bu orduya 'Ceş'ul-Usra' adı verilmişti.²⁸⁰

Bu ordu gerçekten de zorluk ordusuydu. Çünkü mevsim şartlarının yanı sıra psikolojik baskı da Müslümanları zorlayan bir unsurdur. İslâm Ordusunun Bizans ile savaşmaya gideceğini duyanların birçoğu bunu çılgınca bir teşebbüs olarak değerlendiriyor, sefere katılacak Müslümanları caydırmaya çalışıyorlardı.²⁸¹

Bu savaş sayesinde dine samimiyetle bağlı olanlarla münafıklık yapanlar ortaya çıkmıştır. Bunlar türlü mazaretler uydurarak bu orduya katılmamayı kendi açılardan bir zafer olarak görmüşlerdi. Onların içlerinde sakladığını yüzlerine vurmayan Hız. Peygamber, onları her şeyden haberdar olan Allah'a havale etmişti.

²⁷⁹ Gazali, Muhammed, s.400

²⁸⁰ Gazali, Muhammed, s.439

²⁸¹ Hamidullah, Muhammed, s.336

Münafıkların müdahaleleri bir sonuç vermemiş, Rasûlüllah ordusuyla birlikte harekete geçmiştir. Peygamber ve İslâm ordusu birkaç hafta Bizans topraklarında kaldıktan ve birçok Bizans bölgesini cizyeye bağladıktan sonra düşmanın kaçıp gizlendiği, savaşmak istemediğini haberini alınca başı dik ve muzaffer olarak Medine'ye geri döndü.²⁸²

Tebûk Savaşı bir nevi Hendek Savaşı'na benzetilmektedir. Müslümanlar başlangıçta sıkıntı çekmişler, sonunda savaşı emniyet ve huzur içinde, şeref ve izzet ile bitirmişlerdir. Çünkü onlar her türlü sıkıntıyı hiçe sayarak imanlarında sadakatlerini ispat, Allah'a sevgilerini izhar etmişlerdi.²⁸³

Böylece Allah'ın desteği ve zaferi hak olmuştu. Allah, onları savaşmaktan muaf tutmuş, düşmanın kalbine korku salmaları, düşmanın dağılıp Allah'ın hükmüne boyun eğmek zorunda bırakmıştı.

İslâm'da aslanan kin ve nefret değil sevgi ve hoşgörüdür, savaşı değil barışı öngörür. Hz. Peygamber'in yaptığı savaşları incelediğimizde amacının hiçbir zaman yok etmek olmadığını görürüz. Çünkü O'nun amacı insanları İslâm'la buluşturup, devletleri ihya etmektir. Bu yüksek gaye ile çıktığı yolda Allah da her zaman O'nu desteklemiştir.

3. Negrân Hıristiyanları

Arap Yarımadası'nın güneyindeki Negrân Hıristiyanlarına, Hz. Peygamber, bir mektup gönderdi ve onları kula kulluktan, Allah'a kulluğa, Müslümanlığa davet etti. Eğer bunu kabul etmezlerse cizye ödemeleri gerektiğini, bunu da yapmazlarsa harp açacağını bildirdi.²⁸⁴

Negrân Hıristiyanlar, bu mektup üzerine on dördü ileri gelenlerinden ve idarecilerden olmak üzere altmış kişilik bir heyeti Medine'ye gönderdiler. Hz. İsa ve Ulûhiyet hususunda tartışmaya başladılar. Münakaşa uzayınca Al-i İmran Suresinin 59-61. ayetleri nazil oldu. Ayette bildirildiği şekilde karşılıklı lanetleşmeye yanaşmayan Negrân heyeti haklarında verilecek hükme razı olduklarını söylediler. Hz. Peygamber de onlarla bir anlaşma yaptı. Dini hürriyetlerini sağlayıp, orada güvenliklerini teminat altına alarak her yıl düzenli bir şekilde cizye vermeyi kabul ettiler.²⁸⁵

Hız. Peygamber'in Negrân heyetiyle yaptığı bu anlaşmadan sonra ülkelerine dönen heyet başkanı ve heyetin din adamları kısa süre sonra tekrar geri gelerek Müslümanlıklarını

²⁸² Sırma, İhsan Süreyya, s.157

²⁸³ el-Bûtî, s.425

²⁸⁴ Gazali, Muhammed, s.463

²⁸⁵ Sarıçam, İbrahim, s.246

açıklamışlardır.²⁸⁶ Onların eninde sonunda İslâm'ı kabul etmelerinde, Hz. Peygamber'in kendilerine daha önce gösterdiği hoşgörü ve din hürriyetinin etkisinin olduğu muhakkaktır.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in Hıristiyanlarla ilişkilerinde politikasına barış hakimdi. Ara sıra ilişkilerin gerginleşmesine sebep olan, Hıristiyanların devletler arası hukuk kurallarını ihlal etmelerinden kaynaklanmaktaydı. Hz. Peygamber'in tüm çabası ehl-i kitab olan bu kavmi zamanında tahrif ettikleri, ve şimdi din diye inanarak şirke düştükleri teslis inancından kurtararak, tevhid inancına döndürmektir. Onlara Allah'ın kendisine indirdiği vahiy ve öğrettiği ilimle gerçekleri anlatmaya çalışmıştı. Belki Bizans'ın İslâm'a girmesini sağlayamamıştı ama pek çok hıristiyan kabilesinin ve Necrân ileri gelenlerinin Müslüman olmasını sağlamıştır. Müslüman olan Hıristiyanlar da atalarından duydukları uydurma ve bozulmuş inançlar yerine gerçek bilgileri, ilk kaynağından öğrenme şansına sahip olmuşlardır.

IV. Hz. Muhammed'in Münafıklarla İlişkiler

Arapçadan dilimize geçmiş olan münafık, içinden inanmayıp, dışından Müslüman gibi görünen kimsedir.²⁸⁷ Bir başka deyişle münafık, sözde iman ettiğini söyleyerek, kendini mümin gösteren, ama özünde Allah'a ve Rasûlüne düşman olup, bunu gizleyen kimsedir.²⁸⁸

Her asırda Müslümanlar için baş tehlike olan münafıklar, Müslümanlar için aldanma ve belaya uğrama sebebi olmuşlardır. Onların Müslümanlar için hazırladığı tuzakların bir misli ve benzerini bir başkası kuramaz. Onlar sinelerinde gizli gizli biriktirdikleri kini kimselere çaktırmadan bir zehir gibi akıtıp kendilerini aklama kabiliyetine de sahip insanlardır. Kur'an-ı Kerim'de münafıkları ve alametlerini anlatan müstakil bir sure mevcuttur. Bu da bize bu mevzunun Allah katında ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Münâfikûn Suresi olarak adlandırılan bu surenin ilk ayetlerinde münafıklardan şu şekilde bahsedilmektedir:

“Münafıklar sana geldiklerinde, şahitlik ederiz ki sen Allah'ın peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen elbette, O'nun peygamberisin. Allah münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir. Yeminlerini kalkan yapıp Allah yolundan yan çizdiler. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür! Bunun sebebi onların önce iman edip, sonra inkar etmeleridir. Bu yüzden de kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar hiç anlamazlar.”²⁸⁹

²⁸⁶ Apak, Adem, “Hz. Peygamber'in Uygulamalarında İnanç Hürriyeti”, D.İ.D (Özel Sayı), Ankara 2003, s.420

²⁸⁷ Sezikli, Ahmet, Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, Ankara 1997, s.9

²⁸⁸ Âl-i İmran 3:167, Maide 5:41

²⁸⁹ Münâfikûn, 63: 1-3

Allah tarafından kalpleri mühürlenmiş olan münafıkların, Medine’de Müslümanlara ne gibi zararlarının dokunduğunu ve onların nifak faaliyetlerini incelediğimizde İslâm için ne derece büyük bir tehlike arzettiklerini görmüş olacağız:

1. Abdullah b. Übey

Medine’de İslâm’dan önceki siyasi hayatta müstakil bir otorite yoktu. İslâm’ın Medine’ye gelmesinden yaklaşık beş altı yıl önce, ortaya çıkan bir şahıs dikkati çekiyordu. Medine’nin Hazrec kabilesine mensup olan bu şahsın adı Abdullah b. Übey b. Selûl idi. İleride Medine münafıklarının başkanı olacak bu şahsın, Medine’de siyasi bir otorite kurabilmek adına kazandığı itibarının, Hz. Peygamber’in hicret ederek İslâm’ı yaymasıyla son bulduğunu düşünürsek, başlattığı nifak hareketlerinin sebebini anlamış oluruz.²⁹⁰

Kabilesi İslâm’a girdikten sonra Bedir harbinden Müslümanların galip bir şekilde, esirler ve ganimetlerle döndüğünü görünce, zahiren Müslüman olarak Rasûlüllah’a biat etmişti.²⁹¹ Ama her ne kadar Müslüman da olsa bu şahıs, Hz. Peygamber’e olan kinini sürekli içinde gizlemiş ve her bulduğu fırsatta da ortalığı karıştırmak için kullanmaktan çekinmemiştir. Bu şahıs, İslâm’a girdiği ilk günden itibaren gizliden gizliye sürekli ortalığı karıştırmıştır.

Uhud Harbinde düşmanı şehrin içinde karşılamayı isteyenlerin arasında olan Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber’in şehrin dışında savaşmayı kabul etmesini bahane ederek yanındaki 300 kişiyle birlikte savaştan çekilerek, İslâm ordusunu yüzüstü bırakmıştı.²⁹²

Abdullah b. Übey, Medine’de öyle bir siyasi otoriteye sahipti ki, yahudilerle sürekli ittifak halinde, Mekke müşrikleriyle de diplomatik ilişkiler içerisindeydi.²⁹³ Deyim yerindeyse herkesi aynı anda idare etmeye çalışan bir ajan gibi çalışıyordu. Bu kadar tehlikeli bir insandı.

Hz. Peygamber, Nadiroğulları’na Medine’yi boşaltmalarını emrettiği vakit, Abdullah b. Übey, yahudilere haber göndererek, kalelerini terk etmemelerini, kendisinin de onlara yardım edeceğini söyleyip, onları Müslümanlara karşı kışkırtmıştı.²⁹⁴ Bütün diğer kabileleri İslâm’a karşı yüreklendirerek, onları bir maşa gibi kullanmak isteyen bu şahsın yaptıkları bununla da sınırlı kalmamıştı.

Benû Mustalık savaşı dönüşünde kuyudan su çekme sırası yüzünden muhacir ve ensar arasında münakaşa çıkmıştı. Abdullah b. Übey, bu ortamı fırsat bilip ensardan olan sahabeye:

²⁹⁰ Sezikli, Ahmet, s.21

²⁹¹ Gazali, Muhammed, s.258

²⁹² Gazali, Muhammed, s.272

²⁹³ Sezikli, Ahmet, s.23

²⁹⁴ Sırma, İhsan Süreyya, s.68

'köpeğini iyi besle ki seni yesin!' diyerek ortalığı fena halde kızıştırmıştı.²⁹⁵ Amacı ensarla muhacir arasında tesis edilen kardeşliğe darbe vurarak, kaleyi içten fethetmekti. Bu olay sonucu, Hz. Ömer O'nun boynunu vurmak istemiş ama Hz. Peygamber buna izin vermemiştir. Çünkü O, o gün orduda çok sayıda münafığın olduğunu biliyordu. Bu meselenin onlar tarafından uzatılmasını istemediği için çok daha farklı bir yöntem deneyerek, hikmetli bir tedbir almıştır. Bu olayın hemen arkasından orduya hareket emri vererek, onların yürümekten yorulurken, bir araya gelmelerini engelleme yoluna gitmişti.

Bu seferin dönüşünde halk Rasûlüllah'ın münafıklara karşı sert bir tavır takınmasını beklerken, O bunun tam tersini yaparak, Abdullah b. Übey'e gayet iyi davranmış, O'nun kendi ekibinin gözünden düşmesini sağlamıştır.²⁹⁶

Hz. Muhammed, münafıkların başkanına bu şekilde davranmakla, aslında çok akılcı bir çözüm üretmişti. Hz. Ömer'in onu öldürmek istediği gün buna izin verseydi, boşu boşuna onun adını yüceltmiş ve ortalığı karıştırmış olacaktı. Belki de bu sebeple nifak hareketleri daha hızlı bir şekilde yayılacaktı. Ama Hz. Peygamber, sabırla bekleyerek, şartların olgunlaşmasını beklemişti. Bu Peygamberî tavır sayesinde nice kafirler kendiliğinden Müslüman olmuştu.

Hz. Muhammed'in belki de eğitiminin en takdire şayan yönü budur. Bir insanı eğitme ve değiştirme sürecinde gösterdiği sabır ve iyi niyet, çoğu zaman karşı tarafın gönlünün İslâm'a açılmasını sağlayan en büyük faktör olmuştu. Yeni Müslüman olmuş bir kişinin öğrenmesi gereken şeyleri bıkkınlık vermeyecek şekilde, sistemli bir biçimde bir an önce öğrenmesi için çabalardı. O'nun eğitiminin püf noktası buydu: sabırlı olmak ama karşı tarafı bıktırmamak. Günümüz eğitim sistemlerini düşündüğümüzde, öğrenciler, bir yarış atı gibi sınavdan sınava koşturulurken, yaptıkları hatalara ne ailelerinin ne de öğretmenlerinin tahammülü yok. Üstelik sayısını unuttukları bir yığın derste sırf program gereği öğrenmeleri gereken, sosyal hayatta ise hiçbir işlerine yaramayacağı öyle çok şeyi öğrenmek zorunda kalıyorlar ki. Gözlerindeki bıkkınlık her hareketlerinden belli olan bu öğrencilere biraz önce açıkladığımız Peygamberî metotla yaklaşılsa eğitimde isteğin ve kalitenin daha da artacağı kanaatindeyiz.

Hz. Peygamber'in hoşgörü ve sabırla davranmasına rağmen münafıklıkta bir adım geri gitmeyen Abdullah b. Übey, Tebûk savaşı sonrası ölünce oğlu Abdullah, Rasûlüllah'tan babasının cenaze namazını kıldırmasını istemişti. Hz. Peygamber, bu isteği yerine getirdi ve mezarlığa kadar gidip defnedilinceye kadar ayakta bekledi. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

²⁹⁵ Sırma, İhsan Süreyya, s.74

²⁹⁶ El-Bûtî, s.299

“Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah ve Rasûlünü inkar ettiler ve fasık olarak öldüler.”²⁹⁷

Münafıkların başkanının ölmesi ve bu ayetin nazil olmasıyla birlikte, diğer münafıklar dağılıp gitmişler, bir daha huzursuzluk çıkaramamışlardır. Böylece nifakın kaynağı kurumuştur.

2. İfk Hadisesi ve Hikmetleri

Müslümanlar için her zaman en büyük tehlike, münafıklar ve onlardan gelecek fitnelere olmuştur. İkiyüzlü insanlar oldukları için ne zaman ne yapacakları belli olmayan bu şahsiyetsiz kişiler, İslâm’ın emirlerine sıkı sıkı bağlıymış gibi görünmeye itina ederler. Diğer Müslümanlar gibi namaz kılar, oruç tutar, hatta cihada bile katılırlar ama ele geçirdikleri en küçük fırsatta Müslümanlar aleyhine diğer çevrelere yardım ederler. Daha önce Abdullah b. Übey’in yaptığı gibi en olmadık zamanda ortaya bir laf atarak Müslümanları birbirine düşürmek için çabalarlar. İfk Hadisesi denilen bu olay da asıl itibariyle münafıkların ortalığı karıştırmak amacıyla ortaya attığı asılsız bir iftiradan kaynaklanmaktadır. Burada işin en çirkin yanı bu iftiranın Hz. Peygamber’in hanımına atılması, ve münafıkların bu kadar büyük bir fitneye cüret edebilmeleridir.

Benû Mustalık gazvesi sonucu gerdanlığını aramak için ordudan geriye kalan Hz. Aişe’nin, Safvan b. Muattal tarafından orduya yetiştirilmesini fırsat bilen münafıklar ikisi hakkında bir iftira düzerek, bunun pervasızca dilden dile dolaşmasına sebep oldular. Bu iftira Hz. Peygamber’i derinden üzmüştü. Bu iftira olayından önceleri Hz. Aişe’nin haberi yoktu. Daha sonra duyunca üzüntüden hasta olmuş, bunun üzerine Rasûlullah’tan izin isteyip babasının evine gitmişti²⁹⁸

Bu iftirayı yayanların başında münafıkların reisi Abdullah b. Übey, Hassan b. Sabit, Mistah b. Usâse ve Hamne binti Cahş bulunmaktaydı.²⁹⁹

Dedikoduların yayılması bir ay kadar uzadıktan sonra Allah, Hz. Peygamber’e Hz. Aişe’nin masum ve günahsız olduğunu şu ayet ile bildirdi:

“(Peygamber’in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye,

²⁹⁷ Tevbe, 9:84

²⁹⁸ Hasan, İbrahim Hasan, a.g.e, s.168, İbn Hişam, a.g.e, III/342

²⁹⁹ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I/485

günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşılık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.”³⁰⁰

Ayette Hz. Aişe hakkında söylenenlerin bir iftira olduğunun söylemesinin ardından bunun görüldüğünün aksine kötü bir olay değil, iyi bir olay olduğu söyleniyor. Buradaki iyilikten kasıt, Müslümanların bu olay sebebiyle aralarında fitne çıkarmak isteyenleri tanıması ve bir daha onların sözlerine itibar etmemeleri için güzel bir ibret olmuştur. Zira bu sayede Allah, Hz. Peygamber’in hanımına iftira edebilecek kadar dinde samimiyetsiz olanların ve sinelerinde nifak taşıyanların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bundan böyle Müslümanlara yakışan haberin kaynağını ve doğruluğunu araştırmadan söylenen sözlere inanmamaktır. Bizler için bir ibret numunesi olan Hz. Peygamber, kendisini uzun bir süre sıkıntıya sokan bu olay sayesinde yine bizlere pek çok mesajlar iletmektedir. O’nun hayatının her anı insanları eğitmek ve onlara gerçeği anlatmakla geçmiştir. Böyle büyük bir iftiranın sonucunda bile Allah’tan gelecek hükmü bekleyerek, ani ve fevri bir hareket etmemiştir. Allah’ın Hz. Aişe’yi aklamasının ardından bu iftirayı yapanlardan intikam alma girişiminde de bulunmamıştır. Yukarıdaki ayette de belirtildiği gibi bu iftirayı atanların münafık olduğu ortaya çıkınca, Müslümanlar bunlardan uzaklaşacaklardı. Zaten bu insanlara en büyük cezayı Allah verecekti. Hz. Peygamber’e düşen ölçülü ve ihtiyatlı davranarak toplumda çıkacak karışıklıkları elinden geldiği ölçüde engellemekti.

Münafıkların, bu olayla birlikte münafıklıklarının açığa çıkması, yaptıkları mescidin yıkılması ve elebaşlarının ölmesi ile Medine’de artık hiçbir nüfuzları kalmamıştı. İslâm için tehlike oluşturabilecek bütün tehditler ortadan kaldırılmıştı. Artık sıra İslâm’ı daha çok kişiye duyurmaya gelmişti. Hz. Peygamber’in başlattığı ve 23 yıl devam ettirdiği bu İslâmî eğitim ve davet geleneğini O’ndan sonra başa geçen halifeler devam ettirmiştir. Bundan böyle İslâm çok daha geniş bölgelere yayılarak çağımıza kadar uzanmıştır. Allah tarafından gönderilmiş en son ve evrensel bir din olması sebebiyle yayılmaya da devam etmektedir. Her geçen gün İslâmî terbiyeden nasibini alan insan sayısı artmaktadır. Cahiliye devrinden daha kötü durumlara gelen insanlığın içine düştüğü uçurumlardan kurtulması için İslâmî eğitimin bütün dünyada yaygınlaşması en büyük çözüm olacaktır.

³⁰⁰ Nur, 24:11

3. Dırar Mescidi

Medine’de Abdullah b. Übey gibi zararlı bir lider daha vardı. Evs kabilesinden olan Eb Amir Abdu Amr kabilesinde itibarlı bir kişiydi. Bu zat cahiliye döneminde manastıra çekilmiş, rahip elbisesi giymişti. İslâm Medine’ye gelince münafıklık yolunu seçmeyerek, Mekke’ye gidip Kureyş’e katılmıştı. Mekke’nin fethiyle de Taif’e gitmişti. Bu kişi Medine münafıklarından bazı adamlarına bir mektup yazarak Kûba Mescidi’nin hemen yanına bir mescit yapıp burayı nifak hareketleri için bir üs olarak kullanmalarını bildirdi. Adamları O’nun bu isteğine uyarak bu mescidi yaptılar.³⁰¹ Yaptıkları bu mescidi meşrulaştırmak için de Hz. Peygamber’in gelip o camide namaz kılmasını istediler. Hz. Peygamber, onların bu isteklerini yerine getirmek istemişti ama Allah şu ayetlerle peygamberini uyardı:

“(Münafıklar arasında) bir de (Müminlere) zarar vermek, (hakkı) inkar etmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Rasûlüne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescit kuranlar ve: ‘Biz bununla iyilikten başka bir şey istemedik’, diye mutlaka yemin edecek olanlar da vardır. Halbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder. Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takva üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.”³⁰²

Ayette de ifade edildiği gibi bu Mescidi kuranların maksadı orada ibadet etmek, Allah’ın ayetlerini öğrenmek veya öğretmek değildi. Onların gayesi Müslümanlar arasına nifak sokarak, onları parçalamak, Hz. Peygamber’i de kendi emellerine alet etmektir. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in emriyle bu mescit yıkılmış, yerine çöplük yapılmıştır.³⁰³

Daha önceki konularda İslâm Devleti’nde mescidin ibadet mahalli olmaktan çok daha öte görevler ifa ettiğini anlatmıştık. Özellikle Allah’ın kanunlarının öğrenildiği yer olarak bir okul gibi faaliyet gösterdiğinden bahsetmiştik. Dırar Mescidi’nin yapılmasında amaç ne ibadet etmek ne de bir şeyler öğrenmek olmadığı, aksine fitne ve fesat yuvası olarak kurulduğu için yıkılması zorunlu olmuştur. Çünkü toplumda kurulacak yerlerin, gerçekten de insanlara getireceği fayda ve zararlar iyice hesap edildikten sonra hizmete açılmalıdır. Amacında toplumun dirlik ve düzenini bozmak olan bir kurumun yıkılması ve dağıtılması, o toplumun refah ve huzuru için şarttır. Her hareketiyle bizlere en güzel örneği sunan Hz. Peygamber, bu olayda da bizlere pek çok dersler vermektedir.

³⁰¹ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I/402

³⁰² Tevbe, 9: 107-108

³⁰³ Sırma, İhsan Süreyya, s.161

SONUÇ

Hz. İsa'nın gelişinin üzerinden 600 sene geçmiş, yeryüzünde fesat ve sapıklıklar artmış, insanlar ahlâkî bir bozulmaya sürüklenmişlerdi. Tevhid inancı neredeyse unutulmaya yüz tutmuş, şirk ve küfür tohumları tüm dünyaya yayılmıştı. Dünyanın içine düştüğü bu buhrandan Araplar da payına düşeni almış, dini, sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda fitne batağına saplanmışlardı. Her türlü sapkınlığın meşru görüldüğü bu toplum, Hz. Muhammed'in sabır ve hoşgörüsüyle yürüttüğü eğitim faaliyetleri sonucu Kur'an'da övülen 'hayırlı ümmet' haline geldi. Bunun nasıl gerçekleştiğini anlamak için Hz. Muhammed'in İslâm toplumunun teşekkülünde nasıl bir yol takip ettiğini incelemek gerekmektedir. Hz. Peygamberin risaletinden itibaren uzun bir dönemi kapsayan toplumu eğitime faaliyetlerini araştırdığımız çalışmamızın, bu amaca hizmet etme gayesini taşıdığını belirtmek isteriz. Çalışmada derlediğimiz bilgileri iki ana başlık altında toplayabiliriz. Birinci ana başlık olan Hz Muhammed'in Mekke'deki eğitim faaliyetleri hakkında şunlar denilebilir:

Hz. Muhammed, içinde yaşadığı toplumu çok iyi tanıyordu. Vahye mazhar olduğu andan itibaren toplumun iyi yönlerine dokunmadan, kötü yönlerini düzeltmeye çalışmıştı. Özellikle de putperest olan bu topluma tevhid inancını kazandırabilmek için çok uğraşmıştı. Bütün zamanını, çaba ve kaynaklarını bu düzeltme hareketini geliştirme konusuna yoğunlaştırmıştı. Ama ne var ki Mekke müşrikleri körü körüne bağlandıkları inançlarından vazgeçmiyorlardı. 10 yıl süren bütün bu çabalara rağmen küçük bir şehir olan Mekke halkı bile tam olarak iman etmemişti. Artık burada dini tebliğ etmek bir tarafa, dine göre yaşamak bile zorlaşmıştı. Her geçen gün artan baskı ve şiddet altında can veren Müslümanlar bile vardı. Zulüm ve işkencelere dayanamayan bazı Müslümanlar, halkı Hıristiyan olan ama adil bir kral tarafından yönetilen Habeşistan'a hicret ettiler.

. Hz. Muhammed de amcası Ebu Talib'in koruması altındaydı. Ama önce eşi Hz. Hatice'yi sonra da amcası Ebu Talib'i kaybeden Hz. Peygamber, kendine ve İslâm'a yeni koruyucular bulmak umudu ile farklı yerlerden Mekke panayırlarına gelen insanlara hem İslâm'ı anlatıyor, hem de himayelerini isteyip, çalışmalarını sürdürmek için kendisini ve Müslümanları memleketlerine götürmelerini talep ediyordu. Büyük çabalar sonucu nihayet Medine'den gelen bir grup İslâm'ı kabul etmişti. Daha sonra Akabe'de yapılan biatlerle Medineliler, Hz. Peygamberi ve Müslümanları koruyacaklarına söz vererek Onları Medine'ye davet etmişlerdi. Diğer konular, çalışmamızın ikinci ana başlığı içerisinde olup, bu başlık altında incelediğimiz Hz. Muhammed'in Medine'deki eğitim faaliyetleri hakkında da şunları söyleyebiliriz:

Medine'nin sosyal yapısı Mekke'den farklıydı. Orada mevcut bir devlet ya da otorite yoktu. İslâm'ın filizleneceği, sosyal bir statü kazanıp devlet haline gelebileceği bir ortam mevcuttu. Bu şartları düşünen Hz. Peygamber, İslâm adına olumsuzlukların her geçen gün arttığı Mekke'den Medine'ye hicret etmeye karar vermişti.

Medine'de Müslümanlar için yepyeni bir sayfa açılmıştı. Hz. Peygamberin getirdiği esaslarla örnek bir toplum oluşmuştu. Savaşlardan, kinden, hasetten yorulan Arap toplumunun İslâm ile şereflenmesiyle birlikte, basit ilişkiler bile İslâm kardeşliği adına büyük mana kazanmıştır. Bu kardeşlikle beraber Medine'de yaşayan diğer sosyal gruplarla da antlaşma ve vesikalar imzalanarak İslâm'ın Medine'deki varlığı ortaya koyulmuştur. Mekke'den hicret etmekle müşriklerle ilişkiler kesilmemiş, hatta diplomatik bir düzeyde devam etmiştir. Ardı ardına yapılan savaşlarda genel itibariyle galip konumda olan Müslümanlar olmuştur. Müşrikler, nihayet Müslümanların gücünü kabul edip uzlaşmak istediklerinde iki devlet arasında sulh anlamına gelecek bir anlaşma imzalamışlardır. Yapılan Hudeybiye Antlaşmasıyla görünüşte müşrikleri memnun eden ama sonuç olarak da Müslümanların lehine olan gelişmeler yaşanmıştır. Bunların sonucunda Allah Müslümanlara zamanında kaçarcasına çıktıkları şehrin, Mekke'nin fethini nasip etmiş ve Müslümanları müşriklere karşı mutlak galip konuma getirmiştir.

Medine'de bir devlet statüsü kazanan Müslümanlar, müşriklerin yanı sıra diğer inanç gruplarıyla da sosyal ve siyasi anlamda ilişki içindeydi. Medine'de müşriklerin yanı sıra Yahudi kabileleri de bulunmaktaydı. Yahudiler, daha önce Müslümanlarla yaptıkları anlaşmaları zamanla ihlal ederek şehirde huzursuzluk çıkarmaya başlayınca, Medine'den sürüldüler. Medine'den sürüldükten sonra Hayber'e yerleşen yahudiler fitnelerine devam edince, Hayber fethedilerek, yahudi tehlikesi tamamen ortadan kaldırıldı.

Yahudilerin yanı sıra Hıristiyanlarla da bir takım sosyal ilişkiler mevcuttu. Özellikle Hıristiyan devletlerin hükümdarlarına gönderilen İslâm'a davet mektupları ile başlayan bu siyasi içerikli ilişkiler, Bizans üzerine yapılan seferlerle devam etti. Hz. Peygamber daha sonra Necran'dan gelen Hıristiyan heyetin sorularını cevaplamış ve onlarla din üzerine tartışmalar yaptı. Bu tartışmalardan etkilenen Hıristiyan din adamları daha sonra gelerek İslâm'ı kabul ettiler.

Çalışmamızın sonunda diğer inanç gruplarına nazaran çok daha tehlikeli olan münafıkların tutumlarından ve sebep olduğu fitnelerden bahsedildi. Münafıkların bu durumlarına karşılık Hz. Peygamber'in onlara nasıl bir tutum sergilediği değerlendirildi.

Hz. Muhammed, yaşadığı toplumun yanlış inanç ve değerlerini en güzel şekilde doğrusuyla değiştirmeyi başarmıştır. Üstelik bu anlattığımız büyük değişim 23 yıl gibi toplumsal açıdan kısa bir süre zarfında olmuştur. Eğitim bilimleri açısından değerlendirdiğimizde ikame metodu olarak adlandırılan bu tedrici eğitim sayesinde kısa sürede Arap toplumunu bedevi bir hayattan medenî ve bilgi ile hareket eden bir toplum haline getirmiştir. Bunda Hz. Peygamberin Allah tarafından daima desteklenmesinin şüphesiz büyük payı vardır. Fakat O'nun üstün meziyetlerinin ve uyguladığı eğitim metotlarının da payı da az değildir. Çünkü O her zaman ve mekanda büyük bir sabırla insanlara yaklaşmıştır. Tebliğe ilk başladığı günlerde yakından uzağa ilkesi gereğince önce yakın çevresindekilere hitap etmiş ama daha sonra ilim öğretmek hususunda bütün insanları eşit tutmuştur. İnandığı gibi yaşayan, yaşayarak öğreten, Kur'an'la eğitilmiş, üstün bir eğitici olan Hz. Peygamber, herkesi, daha önceki konumu her ne olursa olsun, hayırlı insan ve ideal Müslüman haline getirmiştir. Onun hayatı bütün insanlık için, 'en güzel örnek' olarak bizlere takdim edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- **AHMED Cevdet Paşa**, Kısas-ı Enbiya, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972.
- **AĞIRMAN, Mustafa**, "Asr-ı Saadette Ordu ve Savaş Stratejisi", Asr-ı Saadette İslam, Ed:Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul, Mart 1994.
- **ALGÜL, Hüseyin**, İslam Tarihi, Gonca Yayınevi, İstanbul 1986.
- -----, "Alemlere Rahmet Hz. Muhammed", Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v), (Özel Sayı), Ankara 2003.
- **APAK, Adem**, "Hz. Peygamber'in Uygulamalarında İnanç Hürriyeti", Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v), (Özel Sayı), Ankara 2003.
- **ATÇEKEN, İsmail Hakkı**, Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.
- **AY, Mehmet EMİN**, Hz. Peygamber ve Çocuk, Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Muhammed (a.s) Özel Sayı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2003.
- **BAKTIR, Mustafa**, İslam'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı, Cihan Yayınları, Temmuz 1984.
- **BAYRAKLI, Bayraklı**, İslam'da Eğitim(Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli), İstanbul 1983.
- **BİLGİN, Beyza**, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yayıncılık, Ankara 1988.
- **EI-BUTİ, M. Said Ramazan**, Fıkhu's-Siyre (Peygamberimizin Uygulamasıyla İslam) Terc: Ali Nar, Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, İstanbul 1992.
- **CANAN, İbrahim**, Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye, Tuğra Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz.
- **DEMİRCAN, Adnan**, Nebevi Direniş Hicret, Beyan Yayınları, İstanbul, Mart 2000.

- **DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLAM TARİHİ**, Red: Hakkı Dursun Yıldız, (I-XIV) Çağ Yayınları, İstanbul 1989.
- **HAMİDULLAH, Muhammed**, İslam Peygamberi Çev:Salih Tuğ Yeni Şafak Gazetesi, Ankara 2003.
- ----- , Hz. Peygamberin Savaşları Çev: Nazire Erinc Türker, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı.
- **HASAN İbrahim Hasan**, Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi, terc: İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayıhan Yayınevi, Şubat 1985.
- **GADBAN, Muhammed**, Nebevi Hareket Metodu (Teori ve Pratik) Çev:Tarık Akarsu, Nehir Yayınları, İstanbul 1992.
- **GAZALÎ, Muhammed**, Fıkhu's-Sire, Çev: Resul Tosun, Risale Basın-Yayın Ltd.Şt, İstanbul 1997.
- **GÜNER, Ahmet**, "Asr-ı Saadette Mescitler/Camiler ve Fonksiyonları", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Beyan Yayınları, İstanbul 1994.
- **İbnü'l-ESİR, Ebu'l-Hasen İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem (V.630/1233)**, El-Kamil fi-Tarih Tercemesi İslam Tarihi (I-XII) Çev:M.Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul 1985.
- **İbn HİŞAM, Abdül-Melik b.Hişam (V.213-218/828-833)**, Es-Siretü'n-Nebeviyye İslam Tarihi (I-IV) Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi, Terc: Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.
- **İbn KESİR, İsmail İbn Ömer İbn Kesir Dimeşki (V.746/1345)**, El-Bidaye ve'n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi (I-XV), Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994.
- **KAPAR, Mehmet Ali**, Hz.Muhammed'in (s.a.v) Müşriklerle Münasebetleri, Esra Yayınları, İstanbul 1993.
- **EL-KETTANÎ, Muhammed Abdülhay**, Hz. Peygamber'in Yönetimi (et, Teratibü'l-İdariye), İz Yayıncılık, İstanbul 1993.
- **KOCATEPE, Mehmet**, Hz.Muhammed'in Mekke Döneminde Uyguladığı Yaygın Eğitim, İttifak Holding Kültür Yayınları, Konya 1999 (Uludağ Üniv.İlahiyat Fakültesi Yayımlanmış Yüksek Lisans tezi).

- **KÖKSAL, Mustafa Asım**, İslam Tarihi, Şamil Yayınevi, İstanbul 1981
- **KÖTEN, Akif**, "Asr-ı Saadette Suffa Ashabı", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Beyan Yayınları, İstanbul 1994.
- **KUR'AN-I KERİM Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- **NİZAMOĞLU, Rıdvan**, "Örnek ve Şahsiyet ve Eseri ile Peygamber (a.s), Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) (Özel Sayı), Ankara 2003.
- **ÖNKAL, Ahmet**, Rasûlüllah'ın İslam'a Davet Metodu, Kitap Dünyası Yayınları, 15.Baskı, İstanbul, Kasım 2000.
- **ÖZBEK, Abdullah**, Bir Eğitimci Olarak Hz.Muhammed (s.a.v), selam Yayınevi, Konya,1998.
- **SAKALLI, Talat**, "Hz. Peygamber ve Dini Hoşgörü", Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v), (Özel Sayı), Ankara 2003.
- **SARIÇAM, İbrahim**, Hz.Muhammed ve Evrensel Mesajı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- **SAVAŞ, Rıza**, "Asr-ı Saadette Kadın ve Aile hayatı", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Beyan Yayınları, İstanbul 1994.
- **SEZİKLİ, Ahmet**, Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara 1997.
- **SIRMA, İhsan Süreyya**, İslami Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad, Beyan Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, Ekim 1993.
- **ŞİBLİ, Mevlana**, Asr-ı Saadet (İslam Tarihi) (1-5), Sadeleştiren:Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Eser Neşriyat, İstanbul 1997.
- **TURGAY, Nureddin**, "Terbiye", Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi, Temmuz 2000.
- **YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi**, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım (Zaman Gazetesi Armağanı), İstanbul, Tarihsiz.